

ଓଡ଼ିଆ ଶାଳୀ ବୁକ ଷ୍ଟେଲ • ଓଡ଼ିଆ ଶାଳୀ-୭

**SAINTHYA-
SANSKRITIR
PRABAH**

■ *Selected collection of Assamese Articles*
■ *on different Topics written by Jajneswar*
■ *Sarma and Published by Bangshidhar*
■ *Sarmah, M/s. Gauhati Book Stall, Gau.-3.*
■ *Price Rupees Five only.*

। প্রকাশক : জীবংশীধৰ শৰ্মা ● গুৱাহাটী বুক ষ্টল ● শিলপুখুৰী ● গুৱাহাটী-৩ ।

। প্রথম প্রকাশ : মে, ১৯৭৩ চন ।

। বেটুপাতৰ ছবি আৰু অক্ষসজ্জা : ত্ৰৈলোক্য দত্ত ।

। ছপা : জীঅজিত কুমাৰ বায় ● জীসাবদা প্ৰিণ্টিং ● বোম্ব দেন ● কলিকতা-৬ ।

। বন্ধা : জীশিবসাকল বোম্ব ● জবা বাণ্ডিং ওৱাৰ্কচ ● কলিকতা-৬ ।

। কুল্য : পাঁচ টকা বাবেহে ।

॥ निष्ठाया ॥

১। সাহিত্য আৰু সংস্কৃতি	...	৯
২। অসম আৰু ভাৰতীয় সংস্কৃতি	...	১৫
৩। আমাৰ সংস্কৃতিৰ এটা দিশ	...	২০
৪। অসমীয়া সাহিত্য আৰু চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা	...	২৪
৫। শ্ৰদ্ধাঞ্জলি	...	৩৪
৬। গোহাঞিবৰুৱাৰ শ্ৰীকৃষ্ণ	...	৩৯
৭। বেজবৰুৱাৰ গুণবোৰ	...	৪৭
৮। বিঢ়া ওকণি : বেজবৰুৱাৰ এটি সিংহাৰলোকন	...	৫৫
৯। বেজবৰুৱা আৰু আমাৰ সত্ৰসভাসমূহ	...	৬৫
১০। বৰ্দ্ধেশ্বৰ মহন্ত	...	৬৯
১১। যতীন চুৱাৰ কথা কবিতা আৰু কছিয়া	...	৭৩
১২। শেৱালি	...	৭৮
১৩। ববীন্দ্ৰনাথ আৰু অসমীয়া কাব্য	...	৯৫
১৪। একেজন বামসব্বতী	...	১০২
১৫। কালিদাস শৈৱ নে বিষ্ণুভক্ত	...	১০৮
১৬। ডাক চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰ	...	১১১
১৭। ভাৰতৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পৰা গ্ৰন্থ ধন্যপদ	...	১১৯
১৮। সাহিত্য সভাৰ কেইগৰাকীমান সভাপতিৰ অভিভাষণ	...	১২৪
১৯। অকৃতকাৰ্য্য, অকথিত ষাণী, অগীত গান	...	১৩০
২০। পূজা, নাটঘৰ আৰু নাট	...	১৩৪
২১। বাসোৎসৱৰ কথা	...	১৩৮
২২। গৰু বিহু	...	১৪২
২৩। এগৰাকী সবৰ্ভতী চুকা	...	১৪৫
২৪। ছম্বেৰ মাতা	...	১৫১
২৫। সাহিত্য আৰু ভোজন ধৰ্ম	...	১৫৪
২৬। আই সবৰ্ভতী	...	১৬১

॥ নিবেদন ॥

বিভিন্ন সময়ত লিখা এই প্ৰবন্ধৰ কেইবাটাও অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, মণিদীপ, অসমীয়া, নৱযুগ, দৈনিক অসম আদি কাকতত প্ৰকাশ হৈছিল। হুটা নে এটা প্ৰবন্ধ সাহিত্য প্ৰকাশন পৰিষদেও উলিয়াইছিল। কেইটামান ক’তো প্ৰকাশ হোৱা নাই। উক্ত পত্ৰিকাৰ সম্পাদকসকলে কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ।

এই প্ৰবন্ধবোৰ সিঁচৰিত হৈ পৰিয়েই থাকিলহেঁতেন। কিন্তু শ্ৰীউপেন্দ্ৰ বৰকটকী অশেষ যত্ন কৰি গোটাই পেলালে আৰু গুৱাহাটী বুক ষ্টলৰ গৰাকী শ্ৰীৰংশীধৰ শৰ্মাই আগবাঢ়ি আহি প্ৰকাশ কৰিবলৈ গাত ললে। শ্ৰীশৰ্মা এগৰাকী অসমীয়া সাহিত্যৰ অনুৰাগী লোক। ভেঁষেতে ইতিমধ্যে ডালেখিনি অসমীয়া পুথি প্ৰকাশ কৰি গ্ৰন্থকাৰ আৰু অসমীয়া ৰাইজৰ বিশেষ উপকাৰ কৰিছে। শৰ্মালৈ আমাৰ ওলগ আৰু বৰকটকীলৈ আশীৰ্বাদ।

প্ৰবন্ধকেইটি অসমীয়া সাহিত্যৰ ছাত্ৰ আৰু আন জিজ্ঞাসু পাঠকে ভাল পালেই আমাৰ উদ্দেশ্য সফল হব। ইয়াৰ দ্বিতীয় খণ্ডও প্ৰস্তুত হৈ আছে; প্ৰথম খণ্ডই ৰাইজৰ মৰম পালে দ্বিতীয় খণ্ডও সোনকালে প্ৰকাশ কৰা হব।

শ্ৰীযজ্ঞেশ্বৰ শৰ্মা

॥ সাহিত্য আৰু সংস্কৃতি ॥

সাহিত্যৰ আবেদন বুদ্ধি আৰু হৃদয় দুয়োটাৰ প্ৰতি। সাহিত্য কেতিয়াবা বুদ্ধি-প্ৰধান, কেতিয়াবা হৃদয়-প্ৰধান। বুদ্ধি-প্ৰধান সাহিত্যৰ আবেদন বুদ্ধিৰ প্ৰতি, অনুভূতি-প্ৰধান সাহিত্যৰ আবেদন অনুভূতিৰ প্ৰতি। যুকপীয় সাহিত্য প্ৰধানতঃ বুদ্ধি-প্ৰধান। পাশ্চাত্য-দৰ্শন বস্তুতত্ত্বৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত; এই দৰ্শনত বুদ্ধিৰ ক্ৰিয়াই অধিক। নৱজাগৃতিৰ যুগৰপৰা পাশ্চাত্য সাহিত্যতো বুদ্ধিৰ প্ৰাধান্য বাঢ়িবলৈ ধৰে। বিজ্ঞানৰ উন্নতিৰ লগে লগে এই বুদ্ধি-প্ৰধান সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ ক্ৰমে বাঢ়ি আহিল। এই সাহিত্যত ধৰ্মৰ শাসন বা আদৰ্শৰ প্ৰতি আহুগতা, পাৰিবাৰিক জীৱনৰ পৰিত্ৰতাৰ কোনো প্ৰকাৰ প্ৰকাশ নাপায়। দা ৱে অব্ অল্ ফ্লেছ (The Way of all Flesh) নামৰ ইংৰাজী উপন্যাসখন এই নতুন চিন্তাধাৰাৰ প্ৰতিনিধি বুলি ধৰিব পাৰি।

এই নতুন ধৰণৰ সাহিত্যৰ আন এটা শাখা আধুনিক মনো-বিজ্ঞানৰ ৰূল। আমি জনাব ভিতৰত জেম্‌ছ জয়েছৰ উপন্যাসে এটা নতুন ৰীতি প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিছে। এণ্ডৰ ইউলিছেছ (Ulysses) উপন্যাসত হ'মাবৰ বিখ্যাত কাব্যখনৰ এটা ব্যঙ্গ অনুকৃতি দেখা যায়। এই উপন্যাসত হ'মাবৰ উপন্যাসৰ পিতা-পুত্ৰৰ দৰে দুজন পিতা-পুত্ৰৰ এটা দিনৰ কাহিনী—এটা বাতৰিকাকতৰ বিজ্ঞাপন সংগ্ৰহ কৰা মাল্লুছ আৰু তেওঁৰ পুতেক। ব্লুম আৰু ডিডেলাছ। ব্লুমৰ ভাৰ্যা পেণিলপ (Penelope) নকল। ব্লুম কছাইখানাত মাসে কিনিবলৈ

গৈছে, তাৰ পিচত কোনোবা এটা বাতৰি কাকতৰ অফিচলৈ গৈছে, লাইব্ৰেৰীলৈ গৈছে, মৃতদেহ এটাৰ লগত আন মানুহৰ লগত কবৰ-খানালৈ গৈছে, এজনী গাভৰুৰ প্ৰেমৰ সপোন দেখিছে, মেডিকেল কলেজৰ ছাত্ৰ মহলত আড্ডা দিছে, শেহত বেষ্টাৰলয়ত পুতেকৰ লগত দেখা হৈছে আৰু পুতেকক লগত লৈ আহিছে। ইতিমধ্যে ব্লুমৰ ঈশ্বৰীয়ক আন মানুহৰ প্ৰণয়সক্ত হৈ পৰিছে। আনহাতে কবি পুতেকে স্কুলত শিক্ষকতা কৰিছে, লগৰীয়াৰ লগত কাজিয়া কৰিছে, লাইব্ৰেৰীত বহি ষ্বেকছপীয়েৰ সম্পৰ্কে গৱেষণা কৰিছে—শেষত বেষ্টাৰলয়ত পিতৃৰ লগত দেখাদেখি হোৱাত পিতৃয়ে কবি-পুত্ৰক লৈ আহিছে।

এই ৰূপৰেখাৰপৰাই আধুনিক এক শ্ৰেণীৰ উপন্যাসৰ গতি-গোত্ৰ বুজিব পাৰি। আগৰ উপন্যাসৰ দৰে ইয়াৰ চৰিত্ৰৰ বিবৰ্তন, কাহিনীৰ গঠন আদি নাই। কিছুমান বিচ্ছিন্ন ঘটনা এটাৰ পাচত এটা ক্ৰমান্বয়ে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। মনোবিজ্ঞানবিদসকলে যাক চৈতন্ত্য-প্ৰবাহ (Stream of Consciousness) বোলে, তাৰ সাহিত্যিক ৰূপ ইয়াত দেখা যায়। ভাৰ্জিনিয়া উল্ফ, ডবৰ্ণি ৰিছাৰ্ডছন আদি ঔপন্যাসিকসকলে এই শ্ৰেণীতে পৰে।

আধুনিক সাহিত্যৰ, বিশেষকৈ উপন্যাসৰ, আন এটা বিশিষ্টতা হ'ল সমাজৰ পঙ্কিলতাৰ প্ৰকাশ। এই বাস্তৱবাদ কোনো সময়ত অতি-বাস্তৱবাদত পৰিণত হয়। জোনা, মোপাঁছা, ফ্লিন্ডবাৰ্গ টমাছ-মেন—আদি সাহিত্যিকসকলে আমাক ৰুগ্ন সমাজৰ এখন ছবি আঁকি দিয়ে। মানুহে নিজৰ ওপৰত আস্থা হেৰুৱাইছে, মানুহৰ কোনো আদৰ্শৰ প্ৰতি আনুগত্য নাই—এই কথাৰে আধুনিক সাহিত্যই প্ৰমাণ কৰে। মানসিক ৰুগ্নতা সাহিত্যত ধৰা পৰিছে।

ফ্লবেয়া (Flaubert) প্ৰথম বাস্তৱবাদী ঔপন্যাসিক। তেওঁৰ বিখ্যাত উপন্যাস 'মেডেম্ বভাৰি'ৰ নায়িকা ডকী লুকাৰ্জকী, অসন্তুষ্ট আৰু গুণহীন ভিৰোভা। নায়িকা শেষত বিহু ৰাই আত্মহত্যা

হৈ মৰিছে। সেই সময়ত এই উপন্যাস অশোভন আৰু অগ্নীল বুলি এটা ডাঙৰ আলোড়ন হয়। তথাপি পৰবৰ্তী বাস্তৱবাদৰ বাটকটীয়া-ৰূপে এই উপন্যাসৰ বিশেষ মূল্য আছে। ক্লবেয়াৰ শিশু মৌপীয়া সৰু-গল্প লিখক স্বৰূপে হে জনাজাত। তেওঁৰ জীৱনদৰ্শনত হৃৎবাদৰ প্ৰাধান্য। ইয়াৰ পাচত কৰাহী দেশৰ এড্‌মাণ্ড আৰু জুল নামে ডাই-ককাই দুজনে উপন্যাস লিখে; তেওঁলোকৰ উপন্যাসৰ আন সাহিত্যিক মূল্য নাথাকিলেও সেই কালৰ এটা বুৰঞ্জী তাত পায়। তেওঁলোকৰ দৃষ্টিভঙ্গী অতি-বাস্তৱ। যুক্‌পীয়া সাহিত্যত চিন্তাবিকাৰগ্ৰস্ত নায়ক-নায়িকাৰ প্ৰথম প্ৰবেশ ইয়াতেই। এই সম্প্ৰদায়ৰ লিখকসকলৰ মাজত জোলাৰ (Zola) নাম উল্লেখযোগ্য। তেওঁ মানৱ-চৰিত্ৰ সম্পূৰ্ণৰূপে বৈজ্ঞানিকৰ চকুৰে চাইছিল। তেওঁৰ বিকৃত চৰিত্ৰবিলাকৰ মাজত চোৰ, ডকাইত, বেঞ্জামিন, মদপী—আটাইবোৰ আছে—জোলাৰ উপন্যাস যেন এখন মানসিক চিকিৎসালয়। এখন উপন্যাস কিন্তু বিশেষভাৱে তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ—নাম *Germinal* (জাৰ্মিনেল)। এই উপন্যাসত থকা কয়লাখনিৰ হুৰ্ভগীয়া বহুৱাইঁতৰ আন্ধাৰ জীৱনৰ ক্লেৰ-দাৰিদ্ৰ্যৰ বৰ্ণনা মৰ্মস্পৰ্শী। “জঘন্য আৰু পাশৱিক কথাৰ বৰ্ণনাতেই জোলাৰ ক্ষমতা প্ৰকাশ পাইছে; তেওঁৰ উদ্দেশ্য অৱশ্যে সাধু আছিল। সহানুভূতি আৰু বস্তুনিষ্ঠতাত সন্দেহ কৰিবৰ উপায় নাই।” কোনো সমালোচকে তেওঁৰ অতি-বস্তুনিষ্ঠতা নিৰ্গন্ধ যুগৰ দৰে অসম্পূৰ্ণ বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে, আৰু তেওঁৰ বাস্তৱবাদক বিকৃত আদৰ্শবাদ বুলি কৈছে।

যুক্তিপ্ৰধান জীৱন-দৰ্শনৰপৰাই বাস্তৱবাদৰ উৎপত্তি হৈ সাহিত্যৰ সকলো বিভাগতে ইয়াৰ প্ৰভাৱ পৰিল। হৃদয়ৰ প্ৰতি আবেদনতকৈ বুদ্ধিৰ প্ৰতি আবেদন সাহিত্যত ওপৰ উঠিল। শিল্পৰ উন্নতিৰ লগে লগে সাহিত্যও শিল্প-জাত পণ্যত পৰিণত হ’ল আৰু অৰ্থোপাৰ্জন ইয়াত ঘাই উদ্দেশ্য হৈ পৰিল। এনে ঘটনাৰ পুনৰাবৃত্তি ভাৰতীয় সাহিত্যতো ঘটিছে আৰু ঘটিবৰ সম্ভাৱনা আছে।

বোৱা শক্তিকাৰ শেহভাগত টলষ্টয়ে সাহিত্য তথা আৰ্টৰ জগতলৈ নতুন চিন্তাৰ এটা প্ৰবাহ আনিলে। টলষ্টয়ৰ মতে কলা বা আৰ্ট মানবীয় কৰ্ম আৰু সেই কাৰণে সাহিত্যও এটা সামাজিক কৰ্ম। সামাজিক মঙ্গল ইয়াৰ উদ্দেশ্য—ইয়াক সকলো মানুহে অন্তৰেবে অনুভৱ কৰিব লাগিব আৰু ই সৰ্বমানৱক ঐক্য বন্ধনেৰে সংযুক্ত কৰিব লাগিব। মানৱতাবোধ আৰু মানৱৰ ঐক্য অনুভূতি জাগ্ৰত কৰি বিশ্বৰ মঙ্গলত সাহায্য কৰাই সকলো আৰ্ট তথা সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য। আদৰ্শ আৰু উদ্দেশ্যবিহীন সাহিত্যৰ কোনো মূল্য নাই। মানৱৰ কল্যাণকামিতাৰ ওপৰতেই টলষ্টয়ৰ মতে সাহিত্যৰ মূল্য নিৰ্ভৰ কৰে।

টলষ্টয়ৰ আৰ্ট সম্বন্ধে এই মত অনেকে গ্ৰহণ কৰা নাই, বা আধা-আধি কৰিছে।

‘মহাত্মা গান্ধীৰ শিল্প সম্বন্ধীয় মত টলষ্টয়ৰ লগত মিলিবৰেই কথা। মহাত্মাই কয়, ‘প্ৰকৃত কলা মাত্ৰেই আত্মাৰ প্ৰকাশ। মানুহৰ অন্তৰাত্মাৰ প্ৰকাশ হোৱা গুণেই বাহ্যিক ৰূপৰ মূল্য আছে। তেনে আৰ্টেই মোৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰে। মই কিন্তু জানো, বহুত লোকে নিজকে আৰ্টিষ্ট বুলি কয়, মানুহেও স্বীকৃতি দিয়ে, অথচ তেওঁলোকক শিল্পকৰ্মৰ ভিতৰত আত্মাৰ উৰ্দ্ধগতি অথবা মহৎ লাভৰ কাৰণে উদ্বেগ অকণো নাই।...সকলো প্ৰকৃত কলাই মানুহৰ ভিতৰৰ বস্তুক উপলব্ধি কৰিবলৈ সহায় কৰিব লাগিব। মানুহৰ আৰ্টৰ মাজত সেইখিনি মাথোঁ। প্ৰকৃত আৰ্ট যিখিনিয়ৈ আত্মানুভূতিৰ ক্ষেত্ৰত মানুহক সাহায্য কৰে।...মহৎ শিল্পৰ আবেদন ঠিক প্ৰকৃতিৰ শিল্পৰ দৰেই বিশ্বজনীন।’

আমি যাক উচ্চ আৰ্ট বুলি ভাবোঁ, তাক সৰ্বসাধাৰণে বুজিব নোৱাৰে আৰু সৰ্বসাধাৰণে বুজিব নোৱাৰা আৰ্ট গান্ধীৰ মনোনীত নহয়। তেতিয়া জগতৰ ভালেখিনি শিল্পকৰ্ম তেওঁৰ মতে মূল্যহীন হৈ পৰে। অৱশ্যে এটা কথা ঠিক যে বিশ্বমঙ্গলৰ আদৰ্শ জগতৰ কলা-সাহিত্যৰ অতি প্ৰাচীন আদৰ্শ আৰু এই আদৰ্শ মানুহে সহজে

পাহৰিও যায়। ববীজ্ঞনাথৰ দৰে শিল্পী জন্মগতো জগতৰ মঙ্গলৰ কথাই স্থান পাইছে। অতি প্ৰাচীন কালৰ গ্ৰীক নাট্যকাৰ Aeschylus অৰ 'নিকদ্ধ প্ৰমেথিউছ' (Prometheus Bound) নাটকতো মানৱ কল্যাণৰ কাৰণে ত্যাগ আৰু কষ্টবৰণৰ আদৰ্শ—বন্দী প্ৰমেথিউছৰ মুখতো সাহস আৰু আত্মবিশ্বাসৰ বাণী। কিন্তু এই গ্ৰীকসকলৰ মাজতেই যুক্তিপ্ৰধান সাহিত্যৰ আৰম্ভ হয় আৰু তাৰ অবিদ্যমানী ফল আজিও দেখা পোৱা গৈছে। মানুহ নিজৰ ক্ষমতাৰ সম্বন্ধে বিশেষ সচেতন হৈ পৰিল, জীৱনক উপভোগ কৰি সংসাৰত সুখেৰে থকাই জীৱনৰ উদ্দেশ্য হ'ল।

যোৱা কেইশতিকামান পাশ্চাত্য জগতত 'ৰাজনৈতিক ক্ষমতা, অৰ্থনৈতিক উন্নতি, মানসিক প্ৰগতিৰ যুগ'; কিন্তু লগে লগে সামাজিক শৃঙ্খলা, নৈতিক ঐতিহ্য আৰু ধৰ্ম-বিশ্বাসৰো ক্ষয় আৰম্ভ হ'ল। বুৰঞ্জীত দেখা যায়, এথেন্স আগবাঢ়িলে, আৰু এথেন্স পাচলৈও আহে।

ভাৰতীয় সাহিত্য প্ৰধানতঃ সামাজিক মঙ্গলৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত; এজন বিখ্যাত আলঙ্কাৰিকে কোৱাৰ দৰে কাৰ্য্যৰ উদ্দেশ্য 'অমঙ্গলৰ ক্ষতি'। শকুন্তলাৰ প্ৰথম ছোৱাত দেহজ প্ৰেমৰ আকৰ্ষণৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে; কিন্তু যেতিয়া এই দেহজ প্ৰেমে জগত আৰু সমাজৰ দাবী উপেক্ষা কৰে, সেই প্ৰেমৰ চৰম দুখ-যন্ত্ৰণা আহে, শেষত ত্যাগ আৰু কষ্টৰ পথেদি সেই প্ৰেমে নৱজীৱন লাভ কৰে।

ভাৰতীয় সাহিত্যত সংসাৰৰ আনন্দক বৰ্জন কৰা নাই, জীৱন-টোকো নিৰাশাবাদৰ ছায়াৰে ঢাকি ধৰা নাই। উপনিষদত কোৱা হৈছে—

কুৰ্ব্বল্লোবেহ কৰ্ম্মাণি জিজীবিষেচ্ছতঃ সমাঃ।

এবং স্বয়ি নাত্তথেতোহস্তি ন কৰ্ম্ম নিপ্যাতে নবে ॥

—যি লোক এশ বছৰ জীয়াই থাকিবলৈ ইচ্ছুক তেওঁ কৰ্ম কৰিয়েই জীয়াই থাকিব। (ঈশোপনিষৎ)

হিন্দু বিবাহতো বব-কণ্ঠাই এশ বছৰ জীয়াই থাকি দেখিবলৈ, শুনিবলৈ ইচ্ছা কৰে। প্ৰতি লোকেই পুৱা শুই উঠিয়েই প্ৰতিজ্ঞা কৰে—

—হিতায় লোকস্তু তব প্ৰিয়ার্থং সংসাৰযাত্ৰামমুৰ্বয়ন্তি ।—
লোকহিতৰ কাৰণে সংসাৰ পথৰ যাত্ৰী হ'ম।

ভাৰতীয় সাহিত্যৰ আদৰ্শ সংসাৰ ত্যাগ নহয়, সংসাৰত থাকি বিশ্বহিতৰ ব্ৰত গ্ৰহণ কৰা। বিজ্ঞান আৰু শিল্পই যদি লোকহিত ব্ৰত গ্ৰহণ কৰে, তেন্তে ভাৰতীয় মনৰ প্ৰতিকূল নহয়। বিদ্যাৰ বল, ধনৰ বল সকলো বল যদি কাম-বাগ-বিবৰ্জিত হয়, তেন্তে ভাৰতীয় দৰ্শনে তাক গ্ৰহণ কৰে। সাহিত্যৰ সম্পৰ্ক জীৱনৰ গভীৰ আৰু আধ্যাত্মিক বিষয়ৰ লগত—কেৱল বাহ্যিক আৰু জড় অংশৰ লগতেই নহয়। চোলাটোত কেইটা বুটাম আছে, তাৰ হিচাপ লোৱাটো বেয়া নহয়, কিন্তু চোলাৰ তলত থকা বুকুৰ মাজৰ হৃদয়ৰ তললৈকে চাব লাগে, তেতিয়াই সাহিত্য সাৰ্বজনীন হয়। সকলো দেশ আৰু কালতে এনে কালজয়ী, দেশজয়ী সাহিত্য আছে। কেৱল ভাৰতবৰ্ষয়েই তেনে সাহিত্যৰ দাবী কৰি থাকিব নোৱাৰে। কেৱল আধুনিক কালত পাশ্চাত্য দেশত কেৱল তথ্যপ্ৰধান বুদ্ধি-প্ৰণোদিত সাহিত্যৰ প্ৰচুৰ সৃষ্টি হৈছে। 'পেথ'লজি'ৰ জ্ঞান পাবৰ কাৰণে সেই বিষয়ৰ পাঠ্যপুথি পঢ়ে; তাৰ কাৰণে সাহিত্যৰ কাষ নাচাপে। সাহিত্যত পেথ'লজি থাকিলেও সি সাহিত্যৰ আদৰ্শৰ নিয়ন্ত্ৰণত মাত্ৰ থাকিব। সকলো জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ কথাই সাহিত্যৰ বিষয়বস্তু হ'ব পাৰে; কিন্তু সেই বিষয়বস্তুবোৰ সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য্যৰ বাহক হ'ব পাৰিব লাগিব। তালিকা আৰু কেটেলগে কিছুমান খবৰৰ যোগান ধৰিব পাৰে, কিন্তু অস্তৰ স্পৰ্শ নকৰে। অস্তৰ পৰশিব নোৱাৰিলে সাহিত্যৰ জ্ঞানলৈকে মুঠে।

॥ অসম আৰু ভাৰতীয় সংস্কৃতি ॥

অসম ভাৰতৰ পূব সীমান্তত থকা এমূৰীয়া ৰাজ্য হলেও অতি প্ৰাচীন কালৰেপৰা অসমে নিজকে ভাৰতৰ অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ বুলি ভাবি আহিছে আৰু সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত অসমে নিজৰ কথা বিলোপ কৰি ভাৰতবৰ্ষৰ নামহে লৈ আহিছে। অসমৰ চিন্তাধাৰাত ভাৰতৰ কথাহে আগ। অসমৰ হিন্দু লোকে কোনো ধৰ্ম-কাৰ্য্যৰ সংকল্প লওঁতে ‘পুণ্যে বিশিষ্টে ভাৰতবৰ্ষাখ্যে ভূপ্ৰদেশে’ বুলি উল্লেখ কৰে। তেওঁলোকে ভাৰতবৰ্ষ আৰু ভৰতলৈ এভাগ পিণ্ড আগবঢ়াই লৈহে পিতৃ-মাতৃ বা আন’ মৃতকৰ পিণ্ড দান কৰে। প্ৰতিদিনে পুৱাই-সন্ধ্যাই বন্দনা আদি কৰাৰ আগতে সমগ্ৰ ভাৰতৰ নদ-নদীৰে সৈতে এটি মূৰ্ত্তি কল্পনা কৰি লয়। অসমীয়া সাধাৰণ মানুহেও পৃথিৱী বা দুনিয়াৰ ঠাইত ভূ-ভাৰত বুলি কয়। মধ্যযুগৰ অসমৰ ধৰ্ম-প্ৰচাৰক সন্ত আৰু কবিসকলেও কথাই কথাই ভাৰতবৰ্ষৰহে উল্লেখ কৰিছে, অসমৰ শ্বকীয়া উল্লেখ কতো নাই। যেনে :

ভাৰতে মনুষ্য তনু সেন্থৰে নপাইবা পুহু

(শংকৰদেৱ : দশম)

ধন্য ধন্য কলি কাল ধন্য নব তনু ভাল

ধন্য ধন্য ভাৰতবৰ্ষিষে (মাধৱদেৱ : বৰগীত)

আপোনাৰ জন্ম ভাৰত ভূমিত

লভিলেক যিটো নব (মাধৱদেৱ)

জন্ম দ্বীপ মধ্যত ভাৰত ঐষ্ঠতৰ ।

অসমত আৰ্য্য বসতি কেতিয়াবপৰা হ'ল, সঠিককৈ ক'ব নোৱাৰি। কিন্তু একালত আৰ্য্যসকলৰ এটা সোঁত স্থলপথেদি উজাই যাওঁতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাইদি যাব লগা হৈছিল আৰু তাৰে কিছু আৰ্য্যলোক অসমতে বৈ গৈছিল। খৃষ্টীয় সপ্তম শতাব্দীৰ প্ৰথম ভাগৰ ভাস্কৰ বৰ্মাৰ তাম্ৰ শালনত দানগ্ৰহীতা ব্ৰাহ্মণৰ নাম, বেদ গোত্ৰৰ উল্লেখ কৰিছে। ইয়াবপৰা বুজা যায় যে শতাব্দীৰ অনেক আগৰেপৰা অসম খণ্ডত ব্ৰাহ্মণ পৰিয়ালে বসতি কৰি আছিল। ভাস্কৰ বৰ্মাৰ আগৰো এঘাৰ পুৰুষৰ নামবিলাক সৰ্বভাৰতীয়—যেনে, সমুদ্ৰ বৰ্মা, গন্ধৰ্ববতী, যজ্ঞবতী, মহেন্দ্ৰ বৰ্মা, দেৱবতী ইত্যাদি। জাতীয় অধ্যাপক আচাৰ্য্য সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ মতে খৃষ্টীয় চতুৰ্থ শতিকামানতে মহাভাৰতৰ আখ্যানসমূহ অসমত প্ৰচাৰ হৈছিল। বামাশ্বৰ কঙ্কিকা কাণ্ডত কামৰূপৰ উল্লেখ দেখা যায়। মহাভাৰতৰ সন্তা পৰ্বত পোৱা যায় মহাবথ প্ৰাগজ্যোতিষেশ্বৰ ভগদত্তই বেগী ঘোঁৰা আৰু হাতী দাঁতৰ নাল লগোৱা তবোৱাল ৰাজসুয় ৰজা উপলক্ষে বৃথিষ্ঠিবক উপহাৰ দিছিল। সেই ভগদত্তই কুকৰ্কেত্ৰ যুদ্ধত কোঁৱৰৰ পক্ষে যুদ্ধ কৰিছিল। ৰাজতৰঙ্গিনীৰ দ্বিতীয় তৰঙ্গত কাশ্মীৰৰ ৰজা মেঘবাহন প্ৰাগজ্যোতিষ ৰজাৰ কথা অমৃতপ্ৰভাৰ স্বয়ম্বৰলৈ যোৱাৰ কথা আছে। হৰ্ষচৰিত্ৰত ভাস্কৰ বৰ্মাই হৰ্ষবৰ্দ্ধনলৈ বৰ্ণৰ ছত্ৰ উপহাৰ দিয়াৰ কথা উল্লেখ আছে। কালিদাসৰ বহুবংশত প্ৰাগজ্যোতিষ আৰু কামৰূপ দুয়োটা নামকেই অসমক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছে।

ভাৰত-সম্ৰাট হৰ্ষবৰ্দ্ধনে মিত্ৰৰজা কামৰূপাধিপতি ভাস্কৰ বৰ্মাক ৰাজহুৱাভাৱে সন্মান দেখুৱাইছিল আৰু শোভাযাত্ৰাত ভাস্কৰ বৰ্মাক নিজৰ সোঁহাতে বহুৱাই নিছিল। ভাস্কৰ বৰ্মাৰ বংশৰ সৰ্বভাৰতীয় খ্যাতি আৰু সন্মান থকা হেতুকেই কালিদাসে বহুবংশ কাব্যত অজব বিবাহ বৰ্ণনা প্ৰসঙ্গত কামৰূপৰ ৰজাক বহুবংশীয় অজব সন্মানিত বহু স্বৰূপে দেখুৱাইছে।

ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতিৰ পিনৰপৰাও অসম সৰ্বভাৰতীয় ধাৰাবপৰা বিচ্ছিন্ন হোৱা নাই। কামৰূপৰ কামাখ্যা দেৱী পীঠ গোটেই ভাৰততে প্ৰসিদ্ধ। পৌৰাণিক আখ্যানমতে বিষ্ণুৰ চক্ৰই দেৱীৰ দেহ খণ্ড খণ্ড কৰি সমগ্ৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত স্থাপন কৰিছিল। কামৰূপতো পৰিছিল। ইয়ো অসম কামৰূপক ভাৰত দেহৰ অঙ্গ স্বৰূপে প্ৰমাণ কৰে। তন্ত্ৰ সাধন আৰু চৰ্চাৰ কেন্দ্ৰস্বৰূপেও কামৰূপ ভাৰতৰ ভিতৰতে লেখৰ ঠাই। অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত আবিষ্কৃত হোৱা অসংখ্য শিৱলিঙ্গয়ো অসমক সৰ্বভাৰতীয় শিৱ-ধৰ্মৰ লগত সংযুক্ত কৰে। বহুকালৰপৰা অসমত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ অৱস্থাপনৰ কথাও নানা সূত্ৰে, বিশেষকৈ তামৰ ফলিবিলাকৰপৰা জনা যায়। অসমত দেখা-দেখিকৈ বৌদ্ধধৰ্ম গৃহীত নহ'লেও বৌদ্ধধৰ্মৰ প্ৰভাৱ নানাপ্ৰকাৰে জীৱন আৰু সংস্কৃতিত সোমাইছিল নিশ্চয়। সিদ্ধ মীননাথকো কোনো কোনো পণ্ডিতে কামৰূপৰ কৈৱৰ্ত লোক বুলি সিদ্ধান্ত কৰিছে।

জাতীয় মহাকাব্য, ধামায়ণ আৰু মহাভাৰত ভাৰতবৰ্ষৰ ঐক্যসূত্ৰ। এই দুই মহাকাব্য যিদৰে ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক সাহিত্যসমূহৰ প্ৰধান উৎস, অসমীয়া সাহিত্যৰো এই দুই সাহিত্যই প্ৰধান প্ৰেৰণা। সৰ্বভাৰতীয় ভাগৱত, পুৰাণো পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰধান আকৰ। ধামায়ণ, মহাভাৰত আৰু ভাগৱত পুৰাণক আশ্ৰয় কৰিয়েই মধ্যযুগৰ অসমীয়া সাহিত্যত কাব্য, নাট, গীতে গা কৰি উঠিছিল। এই গোটেই সংস্কৃতিৰ বস আৰু প্ৰাণ যোগাইছিল সংস্কৃত ভাষা-সাহিত্যই। পূৰ্বমাগধী অপভ্ৰংশৰপৰাই পূব-ভাৰতৰ ভাষাসমূহে ক্ৰমে গঢ় লৈ উঠিছিল। অসমীয়া ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা-গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত পূব-প্ৰান্তৰ ভাষা। অৱশ্যে আদিম অধিবাসীসকলৰ ভাষাই কিছু বিশিষ্টতা দিছে।

প্ৰান্তীয় বৈশিষ্ট্য থাকিলেও অসমৰ কাব্য-কলা, গীত-নাট আদি সকলো সৰ্বভাৰতীয় ধাৰাৰ বাহক। মধ্যযুগৰ সত্ত্ব প্ৰচাৰক কৰি জীৱন্ত শব্দবোৰে তেওঁৰ সুদীৰ্ঘ জীৱনত বহু বছৰ ধৰি লগবীয়াসকলৰ

সৈতে পদব্রজে সমগ্র ভাৰতৰ তীৰ্থস্থানসমূহ ভ্ৰমণ কৰিছিল আৰু ইয়াৰপৰা অসমৰ লগত সৰ্বভাৰতীয় সাংস্কৃতিক বন্ধনো দৃঢ় হৈছিল। তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ যোগেদি ভাৰত ভ্ৰমণ পুণ্য কৰ্ম বুলি অসমীয়া লোকেও গণ্য কৰিছিল। আহোম বজাসকলৰ দিনত বৰাগী বোলা একত্ৰেণীৰ বিষয়াই ভাৰতৰ বেলেগ বেলেগ ঠাইৰ কথা, ভাল নীতি-নিয়ম, স্কুমাৰ কলা আদি অসমত প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। কজ্জসিংহৰ দিনত ভাৰতৰ মুখীয়াল বজাসকলৰ লগত অসমৰ ঘনিষ্ঠতা স্থাপনৰ বাবে বিশেষ চেষ্টা কৰা হৈছিল।

অসমত ব্ৰিটিছ ৰাজত্ব স্থাপনৰ পিচত ব্ৰিটিছৰ আইন আৰু ইংৰাজী শিক্ষাই ভাৰতৰ লগত অসমকো সংযুক্ত কৰিলে। যোৱা শতিকাৰ মাজভাগত ব্ৰিটিছ ৰাজত্বৰ বিৰুদ্ধে যি প্ৰতিবাদ আৰু আন্দোলন হৈছিল, তাত অসমৰো ভাগ আছিল। ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলন আৰু স্বদেশী আন্দোলনতো অসমৰ অৱদান কম নহয়। মহাত্মা গান্ধীৰ অসহযোগ আন্দোলনত অসমে ত্যাগ আৰু সৃষ্টি ক্ষমতাৰ উত্তম আদৰ্শ দেখুৱাই আহিছে। অসমৰ কুটীৰ শিল্পক বিশেষকৈ বয়ন শিল্পক সমগ্ৰ ভাৰতে প্ৰশংসা কৰে। অস্পৃশ্যতা-বিৰোধী আন্দোলনত অসম কেইবা শতাব্দীৰপৰা আগবাঢ়ি আছে। অসমৰ গাৱঁ-গাৱঁে ধকা নামৰ সকলো জাতি-বৰ্ণৰে মিলনভূমি :

অসম এখন আওহতীয়া অঞ্চল। ব্ৰিটিছ ৰাজত্বত আৰম্ভ হোৱা আধুনিক পাশ্চাত্য শিক্ষা অতি পলমকৈ অসমত প্ৰচাৰ হোৱাত ভাৰতৰ আন আন ৰাজ্যতকৈ অসম স্বাভাৱিকতে ভালখিনি পিচ পৰি গ'ল। যাৰ পো মেলাত নাই সি গুখীয়া হোৱাৰ দৰে অসমৰ অভাৱ-অভিযোগ আজিও অলপ দিনলৈ জোৰেৰে দাঙি ধৰা নহৈছিল। আৰু দাঙি ধৰিবলৈও সম্ভল নাছিল। এইকালৰপৰা অসম এতিয়াও দুৰ্বল।

সৰ্বভাৰতীয় স্বীকৃতি পোৱা অসমৰ তেজস্বী কবি অম্বিকাগিৰী বায়চৌধুৰীয়ে অতি দুখেৰে গাইছে—

স্বাধীন ভাৰত জয় গীতিকাৰ নাই

আজি মোৰ অমৰ নাম,

মৰ্যাদা মোৰ ক্ষুণ্ণ কৰিছে, বেদনা

জালাত জলিছে প্ৰাণ ।

নাই তাত মোৰ নাম-চিন একো

দাবীলৈও মোৰ নকৰে কাণ,

চৰাচৰ মানী গৌৰবী মোৰ কলিজাটো

ভেদি হানিছে হান । (অনুভূতি)

কবিত্ব এইটোতে হুখ যে আন স্বীকৃতি যি নায়েই, ভাৰতব
জাতীয় সঙ্গীততো অসম অঞ্চলৰ কোনো প্ৰকাৰ উল্লেখ নাই ।

এখন বৃহৎ ৰাষ্ট্ৰৰ যদি কোনো অঞ্চলে কেন্দ্ৰবৰণা অৱহেলা আৰু
অনাদৰ পাই থাকে, সেই অঞ্চলৰ প্ৰজাৰ অন্তৰত নিৰাশা আৰু
অবিশ্বাসৰ ভাব অহাটো স্বাভাৱিক । এনে ভাব ঐক্যানুভূতি আৰু
সংহতিৰ অন্তৰায় । কিন্তু নানা ক্ষেত্ৰত বঞ্চিত আৰু নিৰাশ হৈয়ো
অসমে সৰ্বভাৰতীয় ঐক্যৰ আদৰ্শবৰণা বিন্দুমাত্ৰ স্থলিত হোৱা নাই ।
আজিকালি কোনো কোনো অঞ্চলত ভাৰতৰ বাহিৰৰ ৰাজনৈতিক
প্ৰভাৱৰ ফলত কোনো দলে ভাৰতবৰণা কাটি যাবলৈকো প্ৰস্তাৱ
কৰে । অসমলৈ এনে প্ৰভাৱ আহিব পৰা নাই, অসমৰ সকলো ধৰ্ম
আৰু ৰাজনৈতিক সম্প্ৰদায়েই এনে বহিমুখী মনোবৃত্তিৰ বিৰোধী ।
সমবিচাৰ আৰু সহানুভূতিয়ে এনে বিৰোধী ভাব স্থায়ী কৰিব বুলি
আশা কৰিব পাৰি । নিজৰ অৱস্থা আৰু অনুবিধাৰ কথাবোৰ
কেন্দ্ৰৰ ওচৰত জোৰেৰে উপস্থাপন কৰিব পৰা ক্ষমতা অসমেও বঢ়াব
লাগে । দুৰ্বলীৰ সজ ইচ্ছা আৰু অত্যন্ত শ্ৰায়সজ্জত দাবীও বিবেচনাৰ
ভিতৰত নহয় ।

॥ আমাৰ সংস্কৃতিৰ এটা দিশ ॥

আগৰ দিনত পঢ়াতকৈ শুনা মানুহ সবহ আছিল। তেতিয়াৰ দিনত আখৰ চিনি নোপোৱা মানুহেই আছিল সবহ। আখৰ চিনি পোৱা লোক কোটিয়েকৰ মাজত এক। তথাপিও তেতিয়াৰ মানুহৰ বুদ্ধি-বৃত্তি কোনো প্ৰকাৰে কম নাছিল। লেখা-পঢ়া নজনা মানুহেও ডাঙৰ ডাঙৰ কাম কৰিছিল, দেশ চলাইছিল। যিমানেই দেশত পঢ়া-শুনা বাঢ়িছে, সিমানেই মানুহৰ সাধাৰণ জ্ঞান আৰু বুদ্ধি-বৃত্তি কমি অহা যেন হৈ লাগিছে।

পঢ়িব নাজানিলেও তেতিয়া মানুহে শুনি শুনিয়েই বহুত কথা শিকিছিল আৰু মনত ৰাখিছিল। প্ৰকৃতিৰ সৃষ্টিত দেখা যায় মানুহৰ কোনো এটা গুণৰ অভাৱ হ'লে আন এটা শক্তিৰ বৃদ্ধি হয়। কণা মানুহৰ ভিতৰত বহুতে সজীৱিত পাবদৰ্শিতা লাভ কৰে, তেওঁলোকৰ কল্পনাশক্তিও প্ৰখৰ হয়। এইটো জ্ঞান কথা। জগতৰ কেইবা গৰাকীও বিখ্যাত কবি অন্ধ। আমাৰ বুঢ়ীআইহঁতে শুনি শুনিয়েই কীৰ্তনৰ পদৰ উপৰিও কাণখোৱা, কল্পিত হৰণ, ভীষ্মচৰিত, কুমৰ হৰণ আদিৰ পদ কণ্ঠস্থ কৰি গৈছিল—আইনাম, বিয়ানাম আদিৰ কথাই নাই। আগবেপৰা কোনো প্ৰস্তুতি নোহোৱাকৈ বভা তলত অৱস্থা বুজি জোবানাম ৰচনা কৰি গোৱা শক্তিও একেবাৰে সাধাৰণ বুলি কব নোৱাৰি। পঢ়িব নোৱাৰাসকলে শুনি শুনিয়েই কথাবোৰ মগজত সাঁচি সাঁচি থৈছিল।

সেইবুলি পুঁথি পঢ়া মানুহ যে একেবাৰে কম আছিল, এনেও

নহয়। এই সকলৰ যোগেদিয়েই সমাজত সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ প্ৰচাৰ হৈছিল আৰু সৰ্বসাধাৰণৰ মাজত ভাৰতীয় কাব্য, কাহিনী আৰু ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ কথা বিয়পি পৰিছিল। ‘পঢ়ে, পঢ়ুৱায়, বোৱে পাণ’—ডাক-পুকুৰৰ এই আদৰ্শ মানুহে মানি লৈছিল। পঢ়িব নোৱাৰি ঘেঁহাই থকা বা ভালকৈ পঢ়িব নোৱাৰা মানুহক বাইজে ব্যঙ্গ কৰি কৈছিল—শ্ৰীকৃষ্ণায় বোলোতেই তিনি চাকি তেল পুৰিলে। ‘ক’ বুলিব নাজানে বন্ধাৱলী পঢ়ে—এনেকৈয়ো কয়। সৰ্বস্বীয়াকৈ ভাগৱত পঢ়ি ব্যাখ্যা কৰিব নোৱাৰা ভাগৱতী দেউক ‘জোপা ভাগৱতী’ বুলি বহুস্ত কৰে। আমাৰ ঘাই ঘাই ভাগৱতী ধৰ্মৰ সত্ৰবিলাকত দিনো নিৰ্দিষ্ট কাৰ্য্যক্ৰম অনুসৰি ভাগৱত পাঠ কৰাৰ কাৰণে একোজন ভাগৱতী আছে। দক্ষিণপাট সত্ৰত আজিও শ্ৰীশ্ৰীঅধিকাৰ গৰাকীয়ে মূল ভাগৱত দিনো নামঘৰত পাঠ কৰে আৰু ব্যাখ্যা কৰে। ভাগৱতী দেৱে পিচত হে অসমীয়া ভাষাৰ পদ পঢ়ি শুনায়। ভাগৱত আমাৰ সমাজৰ ইমান সুপৰিচিত যে ল’ৰা ওমলোৱা নামতো—‘ভাগতী বাপুৰে বাইকহ স্বভাও’—এই ধেমেলীয়া কথাৰ সোমাই গৈছে। কল্পতৰুৰূপ ভাগৱত পুৰাণৰ পাঠ আৰু শ্ৰৱণ অতি ব্যাপকভাৱে হৈছিল আৰু ইয়াক অৱলম্বন কৰি সন্ত-মহন্তই নাট-পদ-গীত কাটিছিল।

বেলেগ বেলেগ অৱস্থা আৰু চৰিত্ৰৰ কথা মানুহৰ মনত খোৱাকৈ প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে ভাগৱতৰ কোনো ব্যক্তি বা উপাখ্যানৰ কথা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। হুবস্তু, হুবস্তু, খটাসুৰ মানুহক অজামিল আখ্যা দিয়ে; চোৰ-ডকাইত খেদাক শিশুপাল খেদা বুলি কয়; মদাহী, উচ্ছৃঙ্খল মানুহক যত্নবংশৰ জগত তুলনা কৰি ‘যাধৱা’ নাম দিয়ে আৰু হঠাতে কোনোবা মানুহ অন্তৰ্ধান হ’লে ‘হৰমোহন দিয়া’ বুলি কয়। কল্পিত ঠাইত অসমীয়া প্ৰাকৃত ৰূপ ককুপী, সত্যভামাৰ ঠাইত ‘সত্যব্ৰহ্মা’ নিশ্চয় সকলোৱে লক্ষ্য কৰিছে। নামভীসকলে বিদ্ৰা-নামৰ মাজত কল্পিত হৰণৰ পদ সিঁদিৱাকৈ নাখাকে; পোৰ্ণাইৰ নামত

স্বৰ্গবপৰা উদালি আনি দ্বাৰকাত পাৰিজাত বোৱাৰ কথা থাকিবই।
কল্পক্ জল্পক্ নেপূৰ বজাই বেধাৰ পধূলিয়ে যোৱা কলীয়াৰ কথাকে
ধৰি অসংখ্য পদ ‘কালু বিনে’ হোৱা নাই।

ব্যাপকভাৱে ভাগৱতৰ পদ পাঠ আৰু প্ৰচাৰৰ ফলত ভাগৱতৰ
চৰিত্ৰ আৰু কথাবোৰ অসমীয়া মানুহৰ হাড়-হিমজুৱে সোমাই
গৈছিল। দশমৰ পদ কৰা প্ৰসিদ্ধ কথাবোৰ অসম বুৰঞ্জীৰ ছাত্ৰ
মাত্ৰেই জানে। ভাগৱত ছুই শপত খোৱা প্ৰথা অলপ দিনলৈকে
অসমত প্ৰচলিত আছিল, কোনো কোনো ঠাইত এতিয়াও আছে।
কেতিয়াবা ক’ববাও ভাগৱত পুথি আঁতৰাই থৈ শুদ্ধা পেৰাটোতে
ধৰিও শপত খুৱায়। ভাগৱতলৈ মানুহৰ ভয়; কিয়নো ভাগৱত
পুথিতেই স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণ দৈৱকীনন্দন বাস কৰে। পুৰাণ সূৰ্য্য ভাগৱত
শাস্ত্ৰৰো উদ্ভৱ।

পুৰণি কালত আমাৰ দেশৰ মানুহে ভাগৱতৰ বাহিৰেও কি
পঢ়িছিল, জানিবৰ মন যায়। এই সম্পৰ্কে কামৰূপ শাসনাৱলীৰপৰা
আমি ভালেখিনি খবৰ পাব। ভূমিদান গ্ৰহণৰ উপযুক্ত ব্ৰাহ্মণসকলৰ
বিষয়ে তাত যি বিৱৰণী দিছে তাৰপৰা সেই ব্ৰাহ্মণসকল বেদবিদ্
আছিল বুলি জানিব পাৰি। এইসকল লোক ব্যাকৰণ, তৰ্ক, মীমাংসা,
তত্ত্ব এইবিলাক শাস্ত্ৰতো পাৰ্গত আছিল। পুৰাণ শাস্ত্ৰ আদিৰ কথা
শুৱলোকৈ জন-সমাজত কব পৰা ‘কথানিষ্ঠ’ বা কথাকোৱিদ লোকো
আছিল, আৰু এই কথানিষ্ঠসকলৰ যোগেদিয়েই অসমত ভাৰত-
ভাগৱত সৰ্বসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰ হৈছিল। ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ
চট্টোপাধ্যায়দেৱৰ মতে শ্ৰী: পঞ্চম-ষষ্ঠ শতাব্দীত অসমৰ মঙ্গলীয় জন-
সমূহৰ মাজত অধ্যয়ন বিশেষভাৱে হৈছিল বুলি শাসনাৱলীৰপৰা বুজা
যায়। মহাভাৰতৰ প্ৰখ্যাত নায়কসকলৰ লগত ভূমিদান কৰোঁতা
ৰজাসকলৰ তুলনা কৰা হয়। গোপী জনমনৰ আনন্দবৰ্দ্ধক গোপবেশ
বিহুৰ কাহিনীও অসমত জনাজাত হৈছিল। অসমত ভক্তিশাস্ত্ৰৰ হে
প্ৰাধিক্ত, বসপ্ৰধাম গ্ৰন্থৰ বা কাব্যৰ আদৰ কম—এনে সমালোচনাও

শুনায়। শাসনাৱলী পঢ়িলে এই ধাৰণা হয় যে শাসন বটোতা পণ্ডিতসকল কালিদাসৰ কাব্যৰ লগত বিৰোধভাৱে পৰিচিত আছিল। অসমীয়া বৈষ্ণৱ কবিসকলে বিজ্ঞাপতিৰ কৱিতাৰ উপৰিও জয়দেৱৰ কোমল কান্দ পদৰ প্ৰভাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই কালত উক্তৰ ভাৰতৰ বৈষ্ণৱসকলৰ ভাষা এটাহে আছিল বুলিলে বঢ়াই কোৱা নহয়।

পূৰ্ণ কালত ভাগৱতেই অসমৰ বিশেষ প্ৰচাৰিত গ্ৰন্থ। বামাৱণ-মহাভাৰত, পুৰাণ, তত্ত্ব আদিৰ চৰ্চাও যে হৈছিল, ই নিশ্চয়। কিন্তু ভাগৱতৰ কাহিনীয়ে বৈষ্ণৱ কৱি ভক্তসকলৰ আঞ্চলিক ভাষাত লিখা নাট-গীত আৰু পদৰ মাধ্যমত সমাজৰ অতি নিম্নস্তৰলৈকে ভেজিছিল। একালত পুৰাণ-ভাগৱতৰ কথা দেশীয় ভাষাত লিখা আৰু প্ৰৱণ কৰা মহাপাপ বুলি ধৰা হৈছিল। অসমৰ বৈষ্ণৱ কবিসকলে অতি সন্তুৰ্ণে সৰ্বজনগৃহীত ভক্তভাৱকাৰ শ্ৰীধৰ স্বামীৰ টীকা আখৰে আখৰে অনুসৰণ কৰি কাবো দায় নলগোৱাকৈ দেশীয় ভাষাত পদবন্ধে ভাগৱত ৰচনা কৰিছিল।

বঙ্গাৱলী গ্ৰন্থই বঙ্গদেশত বিদৰে আদৰ লাভ কৰিলে অসমতো তেনেকৈয়ে সন্মান পালে। কীৰ্তন, দশম, ঘোৰা-বঙ্গাৱলী, অসমৰ বৈষ্ণৱসকলৰ চাৰিবেদ। এই চাৰিওখনৰে গুৰি ভাগৱত। ভক্তি-বঙ্গাৱলী পুথিও ভাগৱতৰেই সাৰ, যদিও আজিকালিৰ পণ্ডিতে ইয়াক প্ৰাপ্য ঠাই দিয়া নাই।

স্কুল-বিদ্যালয় প্ৰায় নোহোৱা কালত, পুথিভঁৰাল, ছপাশাল নোহোৱা যুগত (যাক আমি অন্ধকাৰ যুগ বুলি ভাবোঁ) এখন পুথিৰ ইমান প্ৰভাৱ কেনেকৈ হ'ল, তাৰি চাবলগীয়া কথা। এই পোহৰত 'আন্ধাৰতো খুজিপাত্ত, লুকান নাযায়'। যুগমীয়া বন্ধুৱে মানুহৰ অন্তৰত ৰাজ্য বিস্তাৰ কৰিব পাৰে, ইয়াৰপৰা এই কথাৰে প্ৰমাণ পায়। এই ৰাজ্যৰ পতন বা বিনাশ নাই। অসম এতিয়াও ভাগৱতৰে দেশ, আৰু আগলৈকে ভাগৱতৰে ৰাজ্য হৈ থাকিব।

॥ অসমীয়া সাহিত্য আৰু চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা ॥

প্ৰত্যেক সাহিত্যকৰ্মৰে দুটা মূল্য আছে—এটা ঐতিহাসিক আৰু এটা ইতিহাস-নিৰপেক্ষ বা প্ৰকৃত (absolute)। সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী অধ্যয়ন কৰিলে দেখি, সাহিত্যৰ এটা গতি আছে, আৰু গতিৰ লগে লগে যুগে যুগে তাৰ পৰিবৰ্তন আছে। এই পৰিবৰ্তন শিল্প আৰু মন, প্ৰকাশভঙ্গী আৰু বিষয়বস্তু দুয়োটাৰে। বিষয়বস্তু আৰু দৃষ্টিভঙ্গীৰ সলনি হোৱাৰ লগে লগে প্ৰকাশভঙ্গীও বেলেগ হৈ যায়। সাহিত্যৰ এই গতি আৰু সলনিকে সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীয়ে দাঙি ধৰে। দেশ-কালৰ বিস্তৃত ব্যৱধান থাকিলেও সাহিত্য-কৰ্মক নিৰীক্ষণ কৰিবৰ উপায় আছে—জ্যোতিষীয়ে মানমন্দিৰত থিয় হৈ মহাকাশৰ দুবৰঙী গ্ৰহ-নক্ষত্ৰৰ গতিবিধি নিৰ্ণয় কৰাৰ দৰে।

কোনো সাহিত্যৰ সকলো সাহিত্য-কৰ্মই অনবচ্ছিন্নতাৰ দাবী কৰিব নোৱাৰে। সহস্ৰকোটি শিল্পগুটিৰ মাজতহে কেতিয়াবা এটা শালগ্ৰাম শিল পোৱা যায়। সাহিত্য জগতৰ সকলো সৃষ্টিয়েই সমান গুণৰ অধিকাৰী নহয়। বুৰঞ্জীমূলক অধ্যয়নৰ কাৰণে সকলো বচনাৰে মূল্য আছে আৰু তুলনাৰ দ্বাৰাহে উৎকৰ্ষ অপকৰ্ষৰ জ্ঞান হয়। এই বিচাৰকাৰ্য্য অতি সহজো নহয়, কিয়নো এইখিনি কৰোঁতে জাতীয় জীৱনৰ সৰ্বাঙ্গীন বুৰঞ্জী আৰু বেলেগ বেলেগ প্ৰভাৱৰ বিচাৰ কৰিব লগা হয়, যদিও একমাত্ৰ এনে অহুসন্ধানে সাহিত্যৰ আত্মবস্তু থকা পেনাৰ নোৱাৰে। এজোপা গছ গুণৰৰ তাপ আৰু পোহৰ গ্ৰহণ কৰাৰ বাহিৰেও মাটিৰ তলত অকৃত হৈ থকা অসংখ্য

শিপাৰ সহায়ত বিভিন্ন দিশৰপৰা বস শুহি লৈ নিজৰ পুষ্টি সাধন কৰে।

অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ অধ্যয়নৰ কাৰণেও এনে নীতিকে অৱলম্বন কৰিব লাগিব। অসমীয়া সাহিত্যৰো কেইবা শতাব্দী ব্যাপি থকা দীঘলীয়া ঐতিহ্য আছে। ইয়াৰ বেলেগ বেলেগ স্তৰত বিচিত্ৰ চিন্তাৰ ধাৰা আৰু সেই চিন্তাসমূহৰ উপযোগী বাহন দেখিবলৈ পোৱা যায়। জাতিৰ চিন্তা আৰু সাধনা বাণীৰ যোগেদি মূৰ্ত হৈ থাকে। বাঙময় প্ৰবাহৰ এই বিচিত্ৰ ঝঞ্জ-কুটিল গতিৰ ভঙ্গিমা উপলব্ধি কৰা সাহিত্য শিক্ষাৰ এটা উদ্দেশ্য। চৰ্যাগীতৰ যুগৰপৰা গান্ধীৰ যুগলৈকে কাব্য-সাহিত্যৰ এটি স্তিমিত প্ৰবাহ দেখা যায়। কেতিয়াবা কোনো বিশেষ কালখণ্ডত বাৰিষাৰ নৈৰ দৰে পাৰ ভাঙিছে —সবহুভাগ সময়ত খালিৰ হাড়লী সোঁতৰ দৰে ‘কচিং ছিৱা, কচিং ভিৱা’। এই কাব্য-সাহিত্যৰ মাজেদি কেতিয়াবা বোদ্ধ সহজীয়া সাধনাৰ কথা আৰু কেতিয়াবা একান্ত নিৰ্গুণ কৃষ্ণৰ গুণৰ মহিমা আৰু শৰণাগতৰ কাকূতি, কেতিয়াবা দেহজ প্ৰেমৰ বজোপশীয়া নিবেদন, আৰু কেতিয়াবা অতীন্দ্ৰিয় জগতৰ সৌন্দৰ্য। কোনো ঠাইত যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ বীৰবসাত্মক বৰ্ণনা, কোনো ঠাইত পাৰিবাৰিক জীৱনৰ আলোচনা, ক’ববাত আকৌ হান্স-বাল্জ বসৰ অৱতাবণা।

প্ৰায় আঢ়ৈকুৰি বছৰৰ আগতে ‘চেতনা’ৰ প্ৰথম বছৰতে ওলোৱা পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য বিষয়ক এটা প্ৰৱন্ধত ডক্টৰ কাকতীয়ে এটি সাক্ষাৎ মন্তব্য কৰিছিল। তেওঁ কৈছিল যে পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰায় গোটেইখিনিয়েই শিক্ষায়ত্নক (didactic)। তেখেতৰ কথাৰ লগত আৰু এটা কথা যোগ দিব পাৰি যে এই সাহিত্যৰ সবহুভাগেই দেৱবাদ নিৰ্ভৰ বা দেৱাঙ্গয়ী। ইয়াৰ উদ্দেশ্য সৌন্দৰ্য্য সৃষ্টি নহয়। সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধিহে। এই সাহিত্যৰ প্ৰায় সকলোখিনিয়েই ধৰ্মীয় মতবাদৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। ধৰ্মসম্প্ৰদায়ৰ লগত সম্পৰ্ক নথকা সাহিত্য অন্ত্যজ আৰু অপাংক্তেয়। ধৰ্মৰ লগত সম্পৰ্কবিহীন

সাহিত্যক সেই যুগৰ কচিপৰায়ণ ভক্ত সাহিত্যিকসকলে গজত চেপি ধৰি, নামঘৰবৰপৰা বাজ কৰিছিল। তথাপি সি নমৰি গছতল, লুইতৰ পাৰ, ধাননি পথাৰ আৰু ম'হৰ পিঠিত ভয়-সকোচেৰে জীৱনটো বক্ষা কৰি আছিল।

যোৱা শতাব্দীত আৰম্ভ হোৱা ইংৰাজ শাসনলৈকে অসমত মধ্যযুগ বুলি কব পাৰি। মধ্যযুগৰ সাহিত্য ধৰ্মনিৰ্ভৰ আৰু দেৱতা-ভয়ী, এই কথা পূৰ্বতে কোৱা হৈছে। ইয়াত পৃথিৱী আৰু মানুহৰ প্ৰাধান্য নাই, মানুহৰ আকাঙ্ক্ষা দেৱতাৰ সাযুজ্য বা সাক্ষ্য লাভ কৰা। মানুহ জীৱনটো এক অভ্যাত লোকৰ কাৰণে প্ৰস্তুতি, আৰু পৃথিৱী এই প্ৰস্তুতিৰ ক্ষেত্ৰ। ঐহিকজীৱনক অতি সামান্য গুৰুত্বহে এই সাহিত্যত দিয়া হৈছে।

পাশ্চাত্য জগতৰ সংস্পৰ্শত এই মধ্যযুগীয় দৃষ্টিভঙ্গীৰ সলনি হৈ আহিল। য়ুৰোপত যি জাগৃতি বা বেনেছাঁ প্ৰায় পঞ্চদশ শতাব্দীত আৰম্ভ হৈছিল, আমাৰ ইয়াত যোৱা শতাব্দীৰ প্ৰায় মাজভাগতহে আৰম্ভ হৈছে। পৃথিৱীপ্ৰধান আৰু মানৱমুখী এই ভাৱধাৰা প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্য দুয়ো জগততেই নৱজাগৃতিৰ (বেনেছাঁ) ফল যদিও, এই নৱজাগৃতি জগতৰ দুয়ো প্ৰান্ততে বেলেগ বেলেগ ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। এইবোৰ বহুলাই কৰলৈ প'লে বহুত কথা। নৱজাগৃতিৰ ফলত ধৰ্ম আৰু ঈশ্বৰ যে একেবাৰে বাদ পৰি গৈছে এনে নহয়, ধৰ্মৰ সংকীৰ্ণতা বহুত পৰিমাণে কমিছে। মানুহৰ মনে বহুত বাধা-নিষেধ আৰু সংস্কাৰবৰপৰা মুকলি হৈ সদায় গছকি থকা এই পৃথিৱী আৰু তাৰ অধিবাসী মানুহৰ প্ৰতি নতুন ধাৰণা পোষণ কৰিবলৈ লৈছে।

হিউমেনিজিম বা মানৱিকবাদ এই চিন্তাবে এটা কাল। এই মানৱিকবাদৰ ধাৰা ক্ৰীণভাৱে ই'লেণ্ড অতি প্ৰাচীন কালবৰপৰাই প্ৰবাহিত হৈ আহিছে। গ্ৰীকসকলৰ *man is the measure of things*, মহাভাৰতৰ “ন মানুহাং শ্ৰেষ্ঠতৰং হি কিঞ্চিৎ” আদি বাণীয়ে মানৱিকবাদ স্পষ্টকৈ ঘোষণা কৰিছে। কিছুকাল ধৰি এই উদ্যম

ভাৱবোৰ ধৰ্মীয় শাসনত চেপা খাই আছিল। য়ুৰোপৰ নৱজাগৃতিৰ সময়ৰপৰা মানুহৰ প্ৰাধান্য ক্ৰমে শক্তিশালী হৈ উঠিল। উনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথম ভাগৰপৰাই বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতিৰ ফলত বাহ্যিক জীৱন আৰু মানসিক জীৱনৰ অভাৱনীয় পৰিবৰ্তন আবহু হ'ল। বেন্থাম, মিল, কঁট আদি দাৰ্শনিকসকলৰ জীৱনদৰ্শনো এই পৰিবৰ্তনৰপৰাই উদ্ভৱ হয়। উপযোগবাদ (utilitarianism) প্ৰত্যক্ষবাদ বা ইতিবাদ (Positivism), আজি দৰ্শনত যুক্তি আৰু বাস্তৱ সত্যই বিশেষ আসন পোৱা দেখা যায়। ডাৱিনি, হাৰ্ভাৰ্ট স্পেনছাৰ, হাৰ্ভাৰ্টী আদিৰ বৈজ্ঞানিক চিন্তাধাৰাই সেইকালৰ সমাজ-মন প্ৰায় ছাটি ধৰে, তাৰ ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনি সাহিত্যতো স্পষ্টকৈ ধৰিব পাৰি। কবাহী দাৰ্শনিক কঁট আৰু তেওঁৰ পজিটিভিজিম মতবাদে মানৱিকবাদক এটা নতুন ৰূপ দিলে। কঁটেই সিংহাসনৰপৰা ঈশ্বৰক নমাই তাত মানুহক প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। এই অভিনৱ মানৱধৰ্ম প্ৰচলিত ধৰ্মবিজ্ঞানৰ দৰেই আচাৰ-অনুষ্ঠানযুক্ত এটা ধৰ্ম হৈ উঠিল। অলপ দিনৰ কাৰণে পশ্চিম য়ুৰোপত তেওঁৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছিল, কিন্তু ক্ৰমে তাৰ জনপ্ৰিয়তা হ্ৰাস হবলৈ ধৰিলে।

এই প্ৰসঙ্গত লক্ষ্য কৰিব লগা কথা এইটোহে : নতুনকৈ পশ্চাত্য জগতৰ প্ৰভাৱত অভিভূত হোৱা বঙ্গদেশত এই মতবাদৰ ভক্তৰ সংখ্যা আচৰিত ৰকমে বাঢ়িছিল। বঙ্কিম চট্টোপাধ্যায়, ভূদেৱ মুখোপাধ্যায় প্ৰভৃতি লেখক লবলগীয়া সাহিত্যিকসকলৰ ৰচনাত কঁটৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট। এই সম্বন্ধে এটা কথা শিক্ষিত সমাজত প্ৰচলিত হৈছিল যে *there are more Comtists in Bengal than in France*. ববীন্দ্ৰনাথৰ অনেক কবিতাত এই মতবাদ সোমাই আছে আৰু তেওঁৰ মানৱধৰ্মৰ আদৰ্শও কঁটৰ প্ৰভাৱৰপৰা মুক্ত নহয়।

চিন্তাজগতৰ এই পটভূমিত আধুনিক ভাৰতীয় তথা অসমীয়া সাহিত্যিক নিৰীক্ষণ কৰিলেহে ইয়াৰ প্ৰকৃত ৰূপটো ধৰা পৰিব। বৃষ্টিৰ শাসকসকলে প্ৰবৰ্তন কৰা নতুন পশ্চাত্য শিক্ষাৰ ফলস্বৰূপে

সমগ্র ভাৰতত যি সামাজিক আৰু মানসিক পৰিবৰ্তন ঘটিছিল, সেইবোৰৰ চৌৱে অসমীয়া মানুহ আৰু অসমীয়া সাহিত্যকো ভাল-কৈয়ে স্পৰ্শ কৰিছে।

আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে মধ্যযুগৰ সাহিত্য কৃষ্ণ-বিষ্ণু-শিৱ বা আন কোনো দেৱতাক অৱলম্বন কৰি ৰচনা কৰা হৈছিল। পৃথিৱী আৰু মানুহৰ ঠাই এই সাহিত্যত গৌণ আছিল। পৃথিৱী আৰু মানুহৰ এই জনম বৈকুণ্ঠ বা স্বৰ্গৰ কাৰণে এটা প্ৰস্তুতিৰ ক্ষেত্ৰ। পাৰ্থিৱ সম্পদ, নাৰাৰ প্ৰেম, আৰু সৌন্দৰ্য—এইবিলাকৰ প্ৰতি যি আকৰ্ষণ, সি ভয়-সঙ্কোচ-বৈবাগ্যমিশ্ৰিত :

কণিক সংসাৰ বিলম্বত কাৰ্য্য নাই।
চিন্তামণি অগ্ন হেৰা হাততে হৰাই ॥
নাহিকে চেতন কাল-অজগৰে গিলে।
খনজন জীৱন যাইবেক এক তিলে ॥
বিষয়ত সুখ একতিলে কৰি চুব।
যমৰ কিঙ্কৰে ধৰি নিবে যমপুৰ ॥

আকৌ— যি লক্ষ্মীত আশা কৰি সদায়ে আকুল মন

তেহো মহা চঞ্চল সৰ্ব্বথা।

বিষয়ত যত সুখ অন্তত সমস্তে দুখ

তাক যত্ন কৰি মৰা বুধা ॥

যতেক আছয় লোক সবাবো আগত শোক

দুখময় সকলে সংসাৰ।

যতেক শুল্কৰী নাৰী পৰম অনৰ্থকাৰী

আতপৰে নাহিকে নিকাৰ ॥

* * *

ইটো নবতম্বু নেনা আগে কালে

বিষয় মিছা জ্ঞানে।

যেন বিবলতা চয় কল ফুলে
আছে জ্বক মক কবি ॥

প্ৰথমে সুন্দৰ দেখেছে পাহত
পৰশিলে যায় মৰি ॥

* * *

ঔপৰব উদ্ধৃতিবিলাকৰপৰাই মধ্যযুগৰ কবিসকলৰ জীৱন-দৰ্শনৰ
আভাস পাব পাৰি।

অসমীয়া সাহিত্যৰ আধুনিক যুগ উনবিংশ শতাব্দীৰ শেষৰকালে
অসমীয়া সাহিত্যত যি নতুন পৰিবৰ্তনে দেখা দিলে, বেজবৰুৱা,
চন্দ্ৰকুমাৰ আৰু হেম গোসাঁই, বজ্জেশ্বৰ মহন্ত এইসকল ইয়াৰ
আগবণুৱা আছিল। পৃথিৱীৰ বিচিত্ৰ শোভা, নব-নাৰীৰ শাৰীৰিক
সৌন্দৰ্য্য, মানুহ হিচাপে মানুহৰ গোঁৱৰ, সাম্প্ৰদায়িক ধৰ্মৰপৰা
বিমুক্তি—এইবোৰ এই নতুন সাহিত্যৰ বিষয়।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কৱিকৰ্মৰ ফল জোখত সৰু হলেও ইয়াৰ
মাজেদি নতুন যুগৰ এই ভাৱবোৰ প্ৰকাশ পাইছে। বেজবৰুৱা
ডাঙৰীয়াই কৈছিল, ‘প্ৰতিমাখনি সৰু, কিন্তু ই নিৰ্ভাজ সোণৰ।’
সোণৰ যে হবই লাগিব, তাৰ কোনো অৰ্থ নাই। ধাপনাৰ আগত
সজাই থোৱা পিতলৰ শৰাই আৰু ভিতৰত চাউল ভৰাই বস্তু অলাই
লৈ যোৱা ছপৰি—এই ছয়োটাৰে সৌন্দৰ্য্য সকলোৱে বুজি। অকল
কাঞ্চন কোলীয়াই কোলীয়া নহয়। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই নিৰ্ভাজ
সোণ কথাৰ বহুকালস্থায়ী অৰ্থত যদি ব্যৱহাৰ কৰিছিল, তেন্তে
সেই কথা ভাবিবলগীয়া। আগবৰালাৰ কৱিতাৰ মাজৰ ছুই-চাৰি
পংক্তি বা শ্লোক দীৰ্ঘকালৰ কাৰণে জীয়াই থাকিব পাৰে। সেইটো
সময়েহে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব। জগতৰ ঐশ্বৰ্য্য কবিসকলৰ সকলো বাঙময়
প্ৰচেষ্টাও স্থায়ী হৈ মানুহৰ সৌন্দৰ্য্যত নাথাকে। কাব্যৰ এনে স্থায়িত্ব
নিৰ্ভৰ কৰে ভাৱব্যাঞ্জকতা, শ্ৰুতিমধুৰতা, বিশ্বজনীনতা আদি অনেক
গুণৰ সমষ্টিৰ ওপৰত। এনে গুণৰ সমাবেশ সকলো কৱিৰ ভাগ্যত

নঘটে, তেনে গুণসম্পন্ন বচনা মহাসমুদ্ৰৰ পানীৰ মাজত সিঁচৰিত হৈ থকা ছটি-এটি উজ্জল বিন্দুৰ দৰে।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱা কাব্যৰ বিচাৰ কৰোঁতে তেওঁক আধুনিক অসমীয়া কবিতাৰ অগ্ৰণী হিচাপে ধৰিব লাগিব। বৈষ্ণৱ সাহিত্যত নাৰীৰ ৰূপৰ বৰ্ণনা আছে। কিন্তু সেই বৰ্ণনাৰ লক্ষ্য স্তুতি বা বন্দনা নহয়, নিন্দাহে। আগবঢ়োৱা ‘মাধুৰী’ৰ ৰূপ বৰ্ণনা বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ বৰ্ণনাৰ দৰে বিস্তৃত নহয়, সংযত। ইয়াত নাৰী-সৌন্দৰ্য্যক আপোন মহিমাত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে। এই কবিতাত ব্যৱহাৰ কৰা কালিদাসৰ ছটি শব্দই গোটেই বৰ্ণনাৰ ওপৰতে এটি গাভীৰ্য্যৰ পোহৰ পেলাইছে। ইয়াত উল্লেখ কৰিব পাৰি যে সমসাময়িক হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ‘প্ৰিয়তমাৰ চিঠি’ত প্ৰিয়তমাৰ কাউৰীঠেঙীয়া আখৰকেইটা গুৰুঘৰীয়া নিৰ্মালিতকৈয়ো অধিক আদৰৰ বস্তু।

পাশ্চাত্য জগতৰপৰা বিয়পি অহা সাম্যবাদ, পীড়িত আৰু দৰিদ্ৰৰ প্ৰতি সহানুভূতি, দাস্তিক অত্যাচাৰীৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ ঘোষণা—এইখিনিও আগবঢ়োৱা কাব্যৰ আন কিছুমান বিশেষত্ব। প্ৰতিমাৰ ছুই-এটা কবিতাত আৰু বীণ-বঁৰাগীৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতে একেবাৰে স্পষ্ট। পাঠকসকলৰ অতি প্ৰিয় ‘আঙুলি বুলাব জনা হলে আজি’ আদি বিদ্ৰোহনৃতক উক্তিখিনি অতিশয়োক্তি অলঙ্কাৰ বুলিহে ধৰিব লাগে। আগবঢ়োৱা বিদ্ৰোহ সাহিত্যিক আৰু ভক্তগীতীয়া বিদ্ৰোহ। পৰৱৰ্তীকালৰ বঙালী কবি নজৰুল ইছলামৰ দৰে কবি দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা ই সম্পূৰ্ণ পৃথক।

পৃথিৱীয়েই মানুহৰ নিজালী ঘৰ আৰু মানুহেই দেৱতা, পৰাংপৰ মানুহে পাণ্ড-অৰ্ঘ্য পাবৰ যোগ্য—এই কঁট দৰ্শনৰ ভাৱবোৰো তেওঁৰ কেইবাটাও কবিতাত ব্যক্ত হৈছে। ‘মানুহৰ’ প্ৰতি মানুহৰ অমানুষিকতাও তেওঁৰ বেজাৰৰ এটা কাৰণ। বহুত দূৰত থকা স্বৰ্গলৈ আকাজকা নকৰি পৃথিৱীকে স্বৰ্গৰাজ্যত পৰিণত কৰিব লাগে,

এইটোও তেওঁৰ বিশেষ বাণী। এইবোৰ কথা অলপ প্ৰচাৰগ্ৰস্তী হলেও বিষয়বস্তুৰ গৌৰৱতেই কাব্যৰ চূৰাবলম্বিত ভৰি দিছে।

চন্দ্ৰকুম্বৰ কৱিতাত আন মানসিক ভোজ্যও আছে। অকল পাশ্চাত্য চিন্তাবেই নহয়, ভাৰতীয় চিন্তাবো বাহন হৈছে। উদাহৰণ-স্বৰূপে বিশ্বভাৰৱীয়া বোলা কৱিতাটোত ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মৰ্মকথা প্ৰকাশ কৰিছে। মানুহ নিজেই অনোবনীয়ান্ মহতো মহীয়ান্, নিজেই গৱেষণা আৰু গৱেষক, কৰ্ম আৰু কৰ্তা, নামৰূপৰ অতীত নিবঞ্জন। মায়া বোলা কৱিতাত সাংখ্যৰ পঞ্চতন্মাত্ৰৰ কথা সূন্দৰীৰ ৰূপ-লাৱণ্যৰ সহায়েৰে বৰ্ণাইছে।

লোকগীতৰ স্নাতকথা আৰু সুবৰ লগত আধুনিক কৱিতাৰ সম্বন্ধ ঘটোৱা বিষয়ত আগবঢ়ালাই বাটকটীয়া। তাৰ পাচতেই বেজবৰুৱাই এইফালে হাত দিয়ে। পৰৱৰ্তীকালৰ কাব্যত লোকগীতিৰ প্ৰভাৱৰ ইয়াতেই আৰম্ভ। অসমৰ গাৱঁলীয়া দৃশ্য—কুলা সৰিয়হডবা, তামোল-লেতেকু-বাঁহগছৰে ভৰা এবাবাবী, চাপৰি বজাই থকা যথিনীছোৱালী আগবঢ়ালাৰ কৱিতাত প্ৰথমে দেখা পাই। এই স্থানীয় ছবিবোৰ বেজবৰুৱা, বজেন্দ্ৰ মহন্ত, ছুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ কৱিতাতো দেখা যায়।

আগবঢ়ালাৰ কৱিতাৰ ভাষা আৰু ছন্দ সবল, আড়ম্বৰহীন আৰু সমাহিত। ইয়াৰ সঙ্গীতময় ভাষাৰ উদ্গাদনা নাই। প্ৰকৃতি, মানৱ-বন্দনা, নিয়ৰ, ভেজীমলা আৰু বীণ-ব'ৰাগীত বিবাদৰ জটপৰা চিন্তাশীল লিৰিকৰ স্পন্দন আছে। অনেক ঠাইত ভাবৰ হেঁচাত ভাষা-ছন্দ গভগ্ৰস্তী হৈ পৰিছে। 'শুকুলী হাতীত উঠি গোসাঁয়ে দেখিলোঁ একাৰত দিলেহি পোহৰ মেলি...' এই কৱিতাত সাধুকথা, পুৰাণ আদিৰ চিত্ৰকল্পৰ সমাবেশ হৈছে আৰু প্ৰতীকৰ সহায়ত আত্মৰ পোহৰৰ চিহ্নকলীয়া বুজিব নোৱাৰা বণৰ ইঙ্গিত দিছে।

কাব্যত ঘাইকৈ তিনিটা উপাদান মাৰুছে বিচাৰে। সঙ্গীত, চিত্ৰ আৰু চিন্তা। সবহভাগ কাব্যতে এই তিনিওটা বস্তু একেলগে

পাবলৈ আশা কৰিব নোৱাৰি। আগবঢ়ালোৱা কৰিভাতো চিন্তাৰ
খোবাক সবহ, সজীত আৰু চিত্ৰ তাকৰ।

কোনো কোনো সমালোচক পণ্ডিতে প্ৰথম আধুনিক অসমীয়া
কবিসকলক বোমাটিক বা নৱজ্ঞাসৰ কবি বুলি আখ্যা দিয়ে। তেনে
এটা আচহুৱা ‘লেবেল’ মাৰি দিয়াটো যি অলপখতুৱা মনৰ প্ৰবৃত্তি
বুলি ভাবোঁ। বোমাটিক কথাতো বেলেগ দেশৰ বেলেগ কালৰ
পৰিবেশত সৃষ্টি হৈছিল। অৱশ্যে বোমাটিক যদি কাব্যৰ এটা বিশেষ
স্বভাৱ বুলি ধৰা যায়, তেন্তে ইয়াক বেলেগ নাম দিবও পাৰি।

আগবঢ়ালোক ‘ক্লাছিকেল’ কবি বুলিববহে মন যায়। তেওঁৰ
কৰিভাত ক্লোভ নিবাশা নাই। তেওঁ আশাবাদী, আদৰ্শবাদী।
বান্ধসীৰ মাজতো তেওঁ সবমৰ দৈৱীগুণ আৱিষ্কাৰ কৰিছে। তেওঁৰ
প্ৰকাশভঙ্গীও সম্পূৰ্ণ সবল, সাহসিক, স্বাভাৱিক। চল্লুকুমাৰ অসমীয়া
বৈষ্ণৱ-সাহিত্য প্ৰচাৰক হৰিবিলাস গুপ্তৰ আত্মজ। কঁটাৰ প্ৰত্যক্ষ বা
পৰোক্ষ অনুগামী হৈয়ো তেওঁ হঠাতে কৈ উঠিছে :

হৃদ্য দূৰ কবি জগত উদ্ধাৰ
কৰাহে জগত স্বামী।

* *

প্ৰভুৰ কাষলৈ নিনিয়ৈ যি সুখে
হিয়াৰ যাতনা মাথো।

জড় জগতৰ চেতনা নিয়ন্ত্ৰা
বধৰ সাৰথি তুমি।

চল্লুকুমাৰৰ কৰিভাই পাশ্চাত্য দাৰ্শনিক ভাব, প্ৰাচীন ভাৰতীয়
চিন্তা, অসমীয়া লোকগীতিৰ ভাৱভঙ্গী এই সকলোবোৰ সামৰি লৈ,
আধুনিক অসমীয়া কাব্যৰ দীঘলীয়া শাৰীৰ আগতে ঠাই লৈছে।
তেওঁ কোনো ধৰ্ম-সম্প্ৰদায়ৰ মুখপাত্ৰ নহয়। পৃথিৱীখনৰ প্ৰতি প্ৰজ্ঞা
আৰু পৃথিৱীৰ মানুহৰ আশা-আদৰ্শ তেওঁৰ কাব্যৰ মাজেদি প্ৰকাশ
পাইছে। তেওঁৰ কাব্যৰ সবহখিনি কিছুকালৰ মূৰত মানুহে পাহৰি

যাব, সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ গৱেষক আৰু শিক্কে আগবঢ়োৱাৰ পূৰ্বণি
সংস্কৰণ বিচাৰি হাবাথুৰি খাব লাগিব। গৌৰৱৰ কথা এই যে
আধুনিক যুগৰ আবহুত্বে বিশ্বমানৱৰ আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ সুৰ দিওঁতা
সহস্ৰ কৱি-কণ্ঠৰ লগতে আচহুৱা অসমীয়া কণ্ঠও মিহলাই আগবঢ়োৱা
কবিয়ে অসমীয়া জাতিৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

॥ শ্রদ্ধাঞ্জলি ॥

(চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৱালাৰ জন্ম শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে)

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৱালা ভৱিষ্যত মানৱৰ কবি ।

ভৱিষ্যত মানৱৰ কবি বোলাৰ অৰ্থ এয়ে যে আগন্তুক কালৰ, পৃথিৱীখন আৰু মানুহ কেনে হ'ব, তেওঁলোকৰ আশা আৰু আদৰ্শ কেনে হ'ব, এই কথাই ঘাইকৈ চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৱালাৰ কৱিতাৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে। যোৱা শতাব্দীলৈকে ভাৰতীয় সাহিত্যত ধৰ্মীয় আৰু সাম্প্ৰদায়িক মনোভাৱৰ ৰাজত্ব চলিছিল। সেই সাহিত্যত দেৱতা প্ৰধান, মানৱ গৌণ, স্বৰ্গ প্ৰধান, পৃথিৱী গৌণ। যোৱা শতাব্দীত ইউৰোপ তথা ভাৰতৰ ওপৰেদি মানৱিকবাদৰ (Humanism) যি ঢৌ বাগৰি গৈছিল তাৰ ঢোৱে আহি ভাৰতৰ এমূৰে থকা অসমকো কোবাইছিল। এই মত ভাৱৰ প্ৰভাৱত পুৰণি মূল্যৰ (Value) পৰিবৰ্তন ঘটিল। কৰাহী দাৰ্শনিক কণ্টে (Conte) প্ৰত্যক্ষবাদ (Positivism) এই নতুন দৰ্শনৰ এটি শক্তিশালী প্ৰভাৱ হৈ উঠিল। এই ভাৱধাৰাৰ ফলত ধৰ্মৰ সঙ্কীৰ্ণতা কমিল। দৰিদ্ৰ আৰু প্ৰেৰিত মানুহবোৰৰ প্ৰতি সমবেদনাৰ বাণী শুনা গ'ল। মানুহৰ যুক্তিৰ ওপৰত অধিক আস্থা স্থাপন কৰা হ'ল। মানৱৰ গোবৰৰ এই জয়গান অতীত কালৰপৰাই মাজে সময়ে শুনা যায়। মহাভাৰতৰ উদাস্তবাণী—ন মানুহ্যাং শ্ৰেষ্ঠতৰং হি কিঞ্চিৎ। এতীক কৱিৰ বাণী—

Many are the wonders of the world

And none so wonderful as man (Sophocles)

এই কথাটোকিয়ে পৰৱৰ্তীকালৰ ইংৰাজ নাট্যকাৰৰ "What a

piece of work is a man !” আদি কথাৰ আগজাননী । মানুহৰ
 শ্ৰেষ্ঠ মানুহৰ গোবৰ এই কথা মাজে মাজে শুনিলেও স্বৰ্গ আৰু ধৰ্ম
 এই কথাই—এই আদৰ্শবোৰ তল পেলাই থৈছিল । Renaissance
 বা নৱজাগৃতিৰ দিনৰপৰা মানুহ নিজৰ আত্মাৰ প্ৰতি সচেতন হ’ল ।
 উনবিংশ শতাব্দীৰ জগতব্যাপী আন্দোলনে ৰাজনীতি আৰু
 অৰ্থনীতিৰ ক্ষেত্ৰতো এই আদৰ্শবোৰ বলৱন্ত আৰু জীৱন্ত কৰি
 তুলিলে । কৱি-সাহিত্যিকৰ লেখাৰ মাজেদি এই আদৰ্শৰ ধ্বনি-
 প্ৰতিধ্বনি জগতৰ সকলো ভাষা-সাহিত্যতে শুনিবলৈ পোৱা গৈছে ।
 তাৰভিত্তি ৰামকৃষ্ণ-বিবেকানন্দৰ আন্দোলন এই জগতব্যাপী মানৱিক-
 বাদৰ প্ৰকাশ মাত্ৰ । ৰবীন্দ্ৰনাথৰ কাব্যতো প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষভাৱে
 এই স্বৰকেই শুনা যায় । চন্দ্ৰকুমাৰৰ কৱিতা জোখত তাকৰ হ’লেও
 এই নতুন জগতৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা ইয়াৰ মাজেদি ব্যক্ত হৈছে ।

মোৰেই মুখেদি মানৱ প্ৰাণৰ

ফুটক আকুল মাত ।

মোৰ চিন্তাতেই গুঢ় ৰহস্যৰ

সত্য হক প্ৰতিভাত ।

ভেঙেৰ ছয়োখন পৃথিৱি বেলেগ বেলেগ ঠাইত সিঁচৰিত হৈ থকা
 ভাববোৰ এই উদ্ধৃতিবিলাকৰপৰাই ধৰিব পাৰি । ‘মানৱ বন্দনা’
 নামৰ কৱিতাই ভেঙেৰ জীৱন-দৰ্শনৰ প্ৰতিনিধিত্ব দাবী কৰে ।

মানৱী জনম দিয়া উটুৱাই

মানৱী কবম সোঁতে

মানুহৰ মৰম বুজিবা মানুহে

ধৰম যে মৰমতে ॥

মানুহেই জগ মানুহেই সংগ

মানুহেই পৰাংপৰ,

এই যে পৃথিৱী স্বৰ্গতো অধিক,

মানুহৰ নিজাপী ধৰ ।

মানুহেই দেৱ মানুহেই সেৱ
মানুহ বিনে নাই কেৱ ।

কৰা কৰা পূজা পাও অৰ্ঘ্য লই
জয় জয় মানৱ দেৱ ।

মানুহৰ প্ৰতি মানুহৰ অমানুষিকতা তেওঁৰ কৱিতাৰ কেইবা
ঠাইতো প্ৰকাশ পাইছে—

কুটুমেই বান্ধে কুটুমেই বাঢ়ে
কুটুমে কুটুমক খায়,
কুটুমৰ তেজৰে বস্তি জ্বলালে
মজিয়া ভকে ভকায় ।

আকৌ—

মানুহৰ চোতালত মাধুৰী ফুটিলে
মানুহে নিচিনি হায় ।
সাৰি তুলি ছিঙি মোহাৰি পেলালে
মানুহৰ মৰমো নাই ।

(তেজীমলা)

এইটো কথা বিশেষকৈ মন কৰিবলগীয়া যে চন্দ্ৰকুমাৰে বুঢ়ীআইৰ
মুখৰ পুৰণি অথচ অতি সবল কথাৰে আধুনিক জটিল জগতৰ ইঙ্গিত
দিছে । মানুহৰ পৰম কৰ্তব্য সম্বন্ধে আগবঢ়াই কৈছে—

পৃথিৱীক ভোলা স্বৰ্গৰ খাপলৈ
স্বৰ্গক নমাই জানা,
সৰগ নহয় দূৰ দূৰণিৰ
বাহিৰৰো নোহে জানা ।

কৱিৰ মতে পৃথিৱীক নতুন গঢ় দিয়াটোৱেই মানুহৰ দায়িত্ব ।
এই উপেক্ষিতা পৃথিৱীক স্বৰ্গত পৰিণত কৰা মানুহৰে কাম । মানুহে

দুব এখন স্বৰ্গ বিচাৰি ফুৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ কৱিয়েও এই সুবভেই গীত জুৰিছে—

We men of Earth have here the Staff
Of paradise—we have enough !
We need no other Stones to build
The temple of the Unfulfilled —
No other ivory for the doors —
No other marbles for the floors—
No other Cedar for the beam
And dome of man's immortal dreams.

(*Markham*)

[আমি পৃথিৱীৰ অধিবাসী। স্বৰ্গ বচনা কৰাৰ উপাদান আমাৰ হাতত আছে, যথেষ্ট আছে। অপূৰ্ণ আদৰ্শৰ মন্দিৰ সাজিবৰ কাৰণে আমাক আন ঠাইৰ শিল নালাগে, হুৱাৰ সাজিবলৈ হাড়ীপাত নেলাগে, মজিয়াৰ কাৰণে মাৰ্বল নালাগে, চটি-মাবলিৰ বাবে চন্দনৰ কাঠো নেলাগে, আমাৰ হাতত থকা বস্তুৰে আমি মানুহৰ অমৰ অশ্বৰ চূড়া নিৰ্মাণ কৰিম।]

আকৌ আন এখন দেশৰ কৱিৰ বাণী—

And men the Stumbler and finder, goes on,
Man the dreamen of deep dreanis,
Man the shaper of amd maker,
Man the answerer.....
Man is a long time coming.
Man will yet win.

— *Carl Sandburg*

[মানুহ গৈ আছে, গৈ আছে—উজুটি খাইছে, তথাপি গভীৰ অশ্ব দেখি গৈয়ে আছে। মানুহে নিৰ্মাণ কৰিছে, মানুহে প্ৰশ্বৰ

উদ্ভব দিছে । এইদৰে যুগে যুগে গৈয়ে আছে, গৈয়ে আছে । শেষত
মানুহবেই জয় হৈছে ।]

শেষত আগবঢ়োৱাৰ 'আত্মদান' কৰিভাৱে সামৰণি মাৰোঁ—

হাত নাপাতিবা আশা ভঙ্গ হ'ব

ধৰিবঁ সকলো কাম ।

পাত নেকালিবা ধৰ্ম নাশ হ'ব ।

জবাহে সকলো নাম ।

নেচাই নেথাকিবা বুদ্ধি খৰ্ব হ'ব

জতিবা সকলো জ্ঞান ।

নিদি নাথাকিবা আটাইকে আটিব

কৰিবা সকলো দান ।*

— — —

* ১৬শ সংখ্যা নগাওঁ কলেজ আলোচনীত প্রকাশিত (১৯৬৭) ।

॥ গোহাঞিবকৰাৰ শ্ৰীকৃষ্ণ ॥

ভাৰতৰ ঐক্য ভাৰতৰ সংস্কৃতিত নিহিত । ভাৰতীয় হিন্দুসকলৰ বেলেগ বেলেগ জাত আৰু ধৰ্ম-সম্প্ৰদায় থাকিব পাৰে । তেওঁলোকৰ সুকীয়া সুকীয়া আঞ্চলিক ভাষা থাকিব পাৰে । তেওঁলোকৰ নিয়ম-কাৰণ, আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ বিভিন্নতা আছে । কিন্তু এই সকলোবোৰ বাহিৰপৰা চকুত পৰা অনৈক্যৰ মাজত এটি মৌলিক ঐক্য চিৰকাল অছেদ্য-অভেদ হৈ বৰ্তি আছে ; অৱস্থাৰ পৰিৱৰ্তনে তাৰ ধ্বংসসাধন কৰিব পৰা নাই । বিদেশী আক্ৰমণকাৰীৰ^১ চো আহিছে, মাৰ গৈছে ; বিদেশী শাসকৰ শাসন-শোষণ আহিছে, গৈছে ; যুগে যুগে বুৰঞ্জীৰ আখ্যা এটাৰপৰা আন এটালৈ বাগৰিছে ; ৰাজবংশ সাগৰৰ চৌৰ দৰে উঠিছে, নামিছে । কিন্তু কোনো শক্তিয়েই ভাৰতীয় হিন্দুৰ এই ঐক্য সূত্ৰডালি ছিঙিব পৰা নাই । মুছলমান আক্ৰমণকাৰীসকলে এহাতে কোৰাণ, ইহাতে কুপাণ লৈ ভাৰত আক্ৰমণ কৰিলে । অলেখ ভাৰতীয়ই আক্ৰমণকাৰীক প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ গৈ প্ৰাণ বিসৰ্জন দিলে ; অনেক হিন্দু-মন্দিৰ তথা কৃষ্ণ মন্দিৰ^২ ধ্বংস আৰু লুপ্তি হ'ল ; অসংখ্য দেৱমূৰ্তিৰ অৱমাননা কৰা হ'ল, ধন-সোণ-হীৰা-মুকুতা আক্ৰমণকাৰীয়ে দেৱ-মন্দিৰ লুট কৰি লৈ গ'ল । বহু নব-নাৰীক বলপূৰ্বক ধৰ্মাস্তৱ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰালে আৰু

১। She let the legions thunder past

And plunged in thought again.—*M. Arnold.*

২। বেনে, যথুবাৰ কেশৱ মন্দিৰ ।

অনিচ্ছুক বহু হিন্দু লোকক ধৰ্মৰ নামত হত্যা কৰিলে। এইবোৰ কাল্পনিক কথা নহয়, বুৰঞ্জীৰ নিৰ্মম আৰু কঠোৰ সত্য।

উত্থাপিও হিন্দু নব-নাৰীৰ অন্তৰত ভগৱন্ত শ্ৰীকৃষ্ণৰ সাম্ৰাজ্যখন আজিও আগৰ দৰেই বৈ আছে আৰু ভবিষ্যৎ কালতো এই সাম্ৰাজ্যক শ্ৰী আৰু বিস্তৃতিৰ হ্ৰাস নহব। শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৱিত্ৰ নাম সমগ্ৰ ভাৰতৰ চুকে-কোণে আজিও কোটি কোটি নব-নাৰীৰ মুখে মুখে ধ্বনিত। কালমায়াদিৰ অধিকাৰী, সৃষ্টি-স্থিতি-অন্তকাৰী, অৰ্জুনৰ বধৰ সাৰথি হুঃখহাৰী শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱন্তৰ নাম সুখে-দুখে, উৎসৱে-ব্যসনে আজিৰ দিনতো ভাৰতবৰ্ষৰ হিন্দুৱে পৰম আদৰে উচ্চাৰণ কৰে। আজি অতি কমেও প্ৰায় তিনি হেজাৰ বছৰ ভাৰতবাসীৰ অন্তৰত শ্ৰীকৃষ্ণই পৰম প্ৰিয়তম গুৰুৰ গুৰুৰূপে ৰাজত্ব কৰি আহিছে। শ্ৰীকৃষ্ণ-উপাসনা কোনো নতুন 'কাণ্ট' (cult) নহয়। ই পৃথিৱীৰ সমানেই পুৰাতন, পৰম্পৰাক্ৰমে চলি আহি আছে।

শ্ৰীকৃষ্ণ ধৰ্মৰ অপূৰ্ব বিশ্বজনীনতা দেখি এজন খৃষ্টিয় পণ্ডিতে ইয়াক যীশুখৃষ্টৰ আবিৰ্ভাবৰ পিচত খৃষ্টীয় ধৰ্ম অনুকৰণ কৰি গঢ়ি উঠা ধৰ্ম বুলি প্ৰমাণ কৰিবলৈ বৃথা চেষ্টা কৰে। পশ্চিমীয়া বহুত লোকৰ মতে ভাৰতত একো ভাল কথা ওলাব নোৱাৰে, কিবা হলেও পশ্চিমৰ অনুকৰণৰপৰাহে হ'ব। অৱশ্যে পশ্চিমীয়া গৱেষক পণ্ডিতসকলৰ মতে কৃষ্ণকেন্দ্ৰ যুদ্ধ খৃষ্টপূৰ্ব পঞ্চদশ শতাব্দীত হৈছিল আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ সেই সময়ত বৰ্তমান আছিল। বেদ উপনিষদৰপৰা আৰম্ভ কৰি পুৰাণ-ভাৰত-গীতালৈকে আৰু মধ্যযুগৰ ভাৰতীয় কবিসকলৰ গীতালৈকে শ্ৰীকৃষ্ণৰ জীৱন-কথা ভাৰতীয় সাহিত্যৰ মনোৰম আধাৰ হৈ অত্থাপিও শ্ৰী-মন্ত্ৰ হৈ আছে।

দাৰ্শনিক কৱি কৃষ্ণ দ্বৈপায়ন ব্যাস মুনিয়ে শ্ৰীকৃষ্ণৰ জীৱন-কাহিনী মহাভাৰতত কৈ গৈছে। হৰিবংশ আৰু ভাগৱত পুৰাণত শ্ৰীকৃষ্ণ কথাক আৰু বিস্তৃত কৰি বৰ্ণোৱা আছে। মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ কালৰ শ্ৰীকৃষ্ণ ঐতিহাসিক ব্যক্তি, ইয়াক ভুলি ক'ব বা প্ৰমাণৰ দাবাই অসিদ্ধ

কৰা কঠিন। ব্যাসদেৱ বুৰঞ্জীলিখক নাছিল, জীৱনীকাব্যো নাছিল। তেওঁ আছিল দাৰ্শনিক কবি। কাব্যৰ মাজেদি ভক্তি আৰু দৰ্শনৰ শিক্ষা দি গৈছে—সেই কাব্য বুৰঞ্জী আৰু কল্পনাৰে মিহলি। অৱশ্যে আধুনিক অবিবাসী আৰু যুক্তিবাদী মনে বহুত কথা মানি ল'ব নোখোজে।

সৰ্বসাধাৰণৰ সৰল (unsophisticated) ভক্তৰ হৃদয়ত তগৱন্ত শ্ৰীকৃষ্ণ যুক্তি-তৰ্কৰ অতীত। তথাপিও যুক্তিবাদী পণ্ডিতসকলে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ঐতিহাসিকতা যুক্তিৰে প্ৰমাণ কৰিবলৈ বিচাৰিছে। পুৰাণ-শাস্ত্ৰত বৰ্ণনা কৰা অথচ 'কচিবাগীশ' লোকে অল্পমোদন কৰিব নোৱাৰা কিছুমান কাৰ্য্য শ্ৰীকৃষ্ণৰ গাৰপৰা আঁতৰাই লৈ তেওঁক আদৰ্শমানৱ আৰু সমাজৰ নায়ক কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। এনে পণ্ডিতসকলৰ ভিতৰত বঙ্গৰ বিখ্যাত ঔপন্যাসিক বঙ্কিমচন্দ্ৰই আগবঢ়ুৱা। হিন্দুধৰ্মক উপলুঙা কৰি হীন প্ৰতিপন্ন কৰিব খোজা পণ্ডিতসকলৰ মুখত সোণা দিবলৈ তেওঁ কম অধ্যয়ন আৰু গৱেষণা কৰা নাছিল। কৃষ্ণচৰিত সম্পৰ্কে বঙলাত লিখা বঙ্কিমবাবুৰ প্ৰৱন্ধসমূহ যেনে যুক্তি আৰু তথ্য-সমৃদ্ধ, আন ভাৰতীয় ভাষাত তেনে আলোচনা অতি বিৰল। অৱশ্যে পৰৱৰ্তীকালত লোকমাত্ৰ বালগঙ্গাধৰ তিলকে মহাৰাষ্ট্ৰী ভাষাত লিখা তেখেতৰ গীতা-বহুত (কৰ্মযোগ শাস্ত্ৰ) এই বিষয়ে ভালৈখিনি নতুন কথা কৈছে।

বঙ্কিমচন্দ্ৰৰ প্ৰত্যক্ষবাদে (Positivism) পৰকা যুক্তিবাদী মনে ভাৰতীয় ভক্তিবাদৰ গভীৰ অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ অহুতুতিবোৰৰ একেবাৰে তলিলে বুৰ মাৰিব পৰা নাছিল, ওপৰতে অৱগাহন কৰিছিল যেন হে লাগে। সেইগুণে তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণৰ জীৱনৰ বহুত ঘটনাকে নৈতিক আৰু সামাজিক কচিৰ দোহাই দি 'প্ৰশ্নিং' কৰি পেলাইছিল আৰু ভাৰতীয় মনৰ ওপৰত থকা কৃষ্ণ উপাখ্যানৰ আচৰিত প্ৰভাৱৰ কথা নিজেও উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিছিল; আৰু আনকো যুজাবলৈ অসমৰ্থ হ'ল। বৰং ছাব জৰ্জ ঐৱাৰ্ছনৰ দৰে বিদেশী পণ্ডিতও

বন্ধন চট্টোপাধ্যায়ভকৈ ভাবতীয় মনৰ গভীৰতা ভালকৈ বুজিছিল
যেন লাগে।

মহাভাৰত আৰু পুৰাণৰ ত্ৰীকৃষ্ণ একেজনাই নে বেলেগ? এই
প্ৰশ্ন বহুতেই কৰে। পাণ্ডৱৰ মহাযুগাৰী কৃষ্ণ, অৰ্জুনৰ সাবধি কৃষ্ণ,
ভাগৱৎগীতাৰ বক্তা কৃষ্ণ, নন্দগোপকুমাৰ কৃষ্ণ, গোপীজনবল্লভ কৃষ্ণ,
যাদৱেন্দ্ৰ কৃষ্ণ - এই সকলোবোৰ একেজন ব্যক্তিয়েই নে? অধ্যাপক
ডিন্টাৰনিংজে তেওঁৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত কয়, পাণ্ডৱ-বান্ধৱ,
গীতা ব্যাখ্যা, কংস কেশীনিশূদন, গোপীভৰ্তা, দশাকৃতি ধাৰণ
কৰোঁতা বিষ্ণুৰ পুনৰ্ভাৱ কৃষ্ণ একেগৰাকীয়েই বুলি ভবাটো
টান।

এইবোৰ কথাৰ আলোচনা কৰিবলৈ গ'লে অসুত নাই। ইয়াকে
মাত্ৰ খোৰতে কৈ থব পাৰি যে হৰিবংশকে ধৰি পুৰাণবিলাকে ত্ৰীকৃষ্ণৰ
ব্যক্তিগত আৰু পাৰিবাৰিক জীৱনৰ কাহিনী বৰ্ণাইছে; আৰু
মহাভাৰতে তেওঁৰ ৰাজহুৱা অৰ্থাৎ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক
জীৱনৰ কথা বিশেষকৈ বৰ্ণাইছে। পুৰাণবিলাকত বৰ্ণোৱা হৈছে
তেওঁৰ জন্ম, শৈশৱ আৰু কৈশোৰ, লীলা, মথুৰাৰ জীৱন, দ্বাৰকাত
বসতি, তেওঁৰ পত্নী আৰু পো-নাতি, বৃষ্ণ-পৰিয়ালৰ কথা।
মহাভাৰতত আমি তেওঁক প্ৰথমে পাৰ্শ্ব মুখ্য যাদৱসকলৰ দ্বাৰা
পৰিবেষ্টিত হৈ জোপদীৰ স্বয়ংবৰ সভাত। মহাভাৰতত আমি তেওঁক
শ্ৰীকৃষ্ণৰ স্বাৰ্থৰক্ষাৰ চেষ্টা কৰাকে দেখা পাওঁ। পাণ্ডৱসকলৰ শ্ৰীকৃষ্ণ
স্বয়ং বন্ধুৰ কাৰণে অহিংসা আৰু হিংসাত্মক দুয়ো প্ৰচেষ্টাতে তেওঁ
যোগ দি নেতৃত্ব কৰিলে। তেওঁৰ লাভ হৈছিল কেৱল গান্ধাৰীৰ
অভিশাপ। যাদৱসকলৰ মাজত অনৈক্য আৰু সংঘৰ্ষ কৃষ্ণ-বংশৰ
কৰণ পৰিণতি। মহাভাৰতৰ মুম্বল পৰ্বতো ইয়াৰ বিৱৰণ দিছে।
আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যিকসকলৰ ভিতৰত গল্পনাথ পোহাৰীকৰু
আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা এই দুই গৰাকীয়ে কৃষ্ণ-চৰিত্ৰৰ আলোচনা
কৰি গৈছে। এই দুয়ো গৰাকীৰ মাজত আন আন কথাৰ দৰে এই

বিষয়তো প্ৰভেদ আছে। বচনা-শৈলীৰ বাহিৰেও হয়ো পৰাকী সাহিত্যিকৰ দৃষ্টিভঙ্গী সুকীয়া।

গোহাঞিবৰুৱাই 'শ্ৰীকৃষ্ণ'ৰ পাতনিতে কৈছে, শ্ৰীকৃষ্ণক বুৰঞ্জীৰ ভেঁটিত আনি দিয়াটো তেখেতৰ পুথিৰ প্ৰথম উদ্দেশ্য হ'ল শ্ৰীকৃষ্ণ সম্পৰ্কে বেলেগ বেলেগ কাব্যপুৰাণত সিঁচৰিত হৈ থকা শ্ৰীকৃষ্ণ বিষয়ক কথাবোৰ একেঠাই কৰা।

গোহাঞিবৰুৱাৰ 'শ্ৰীকৃষ্ণ'ই অসমীয়া পাঠকক শ্ৰীকৃষ্ণ বিষয়ক কথাবোৰ একেঠাইতে পোৱাৰ সুবিধা কৰি দিছে। "কৃষ্ণবৃক্ষৰ গজালিত অতি-প্ৰকৃততা, গা-গছত অলৌকিকতা আৰু ফল-ফুলত অনৈসৰ্গিকতা" বাদ দি শ্ৰীকৃষ্ণক বুৰঞ্জীৰ ভেঁটিত আসন পাতি বহুৱাবলৈ ইচ্ছা কৰিলে।

এই বিষয়ে গোহাঞিবৰুৱা সম্পূৰ্ণৰূপে বন্ধিমচন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়ে দেখুৱাই দিয়া পথৰ পথিক। বন্ধিম বাবুৱে কৈছিল :

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ যথার্থ চৰিত্ৰ পুৰাণ ইতিহাসত যিকপে বৰ্ণোৱা আছে তাক জানিবৰ কাৰণে যিমান পাৰি পুৰাণ ইতিহাসৰ আলোচনা কৰিছোঁ। ফলত ইয়াকে পাইছোঁ যে কৃষ্ণ সম্বন্ধীয় যিবোৰ উপাখ্যান জন-সমাজত প্ৰচলিত আছে সেইবোৰ অমূলক বুলি জানিব

৩(ক) টীকাৰ পণ্ডিতসকলে ভাগৱতৰ বাসলীলা বৰ্ণনাবাহুল্য বুলিছে যদিও তাৰ সেই কেইবাখ্যৰ কবিত্বৰ মোহ এবিধে সত্ নাযায়। গতিকে, ভাগৱতৰ বাস পঞ্চাধ্যায়ৰ আভাস এই পুথিৰ বাসলীলা বৰ্ণনাত পৰাই দ্বন্দ কৰি দিয়া হৈছে; অৱশ্যে তাৰ প্ৰক্ষিপ্ত ভাগ বাছি আঁতৰ কৰি লৈ প্ৰকৃত কৃষ্ণট বুৰঞ্জীত ঠাই পাবলগীয়াখিনিহে এই পুথিৰ বুকুত নিষ্কিপ্ত কৰা হৈছে।

(গোহাঞিবৰুৱাৰ শ্ৰীকৃষ্ণ আত্মলীলা, ১১৬ পৃঃ)

(খ) এই বচনাত গৰিলা লৈয়ে শ্ৰীমদ্ভাগৱৎ আৰু ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত পুৰাণকাৰে আদিৰ সঙ্কট এটা আপচু প্ৰেমজিৰ আঁকি পেলাইছে; আৰু সেই আপাহতে অতাপিও এনে এটা বহুতৰ নাম গোৱা হয়—"গ'ল কুঁজী গ'ল, চন্দন শিঙাবলৈ গ'ল; কৃকাইক লগ পাই, তাতেহে কুঁজীবাই, তাতেহে কুঁজীবাই, বোল বহুবীৰ। হ'ল।" কিন্তু বৰুণত অতুত বৈষ্ণৱ শ্ৰীকৃষ্ণৰ কৃপাত সেই হেগতে কুঁজীবাই বোল বহুবীৰা পাভক বেন হ'ল। ইয়াত পৰ ইয়াত আৰু একো অৰ্থ নাই।

(শ্ৰীকৃষ্ণ বখাৰীলা ২১৪ পৃঃ)

পাৰিছোঁ আৰু উপজ্ঞানকাৰে ৰচনা কৰা উপজ্ঞান বাদ দিলে যি
 বাকী থাকে সি অতি বিস্তৃত, পৰম পৱিত্ৰ, অতি মহান, ইয়াকো,
 বুজিছোঁ। আৰু বুজিছোঁ এনে সৰ্বগুণযুক্ত, সৰ্বপাপ স্পৰ্শৰহিত আদৰ্শ-
 চৰিত্ৰ ক'তো নাই। কোনো দেশৰ বুৰঞ্জীতো নাই, কোনো জাতিৰ
 কাৰ্য্যতো নাই। মই নিজে শ্ৰীকৃষ্ণক স্বয়ং ভগৱন্ত বুলি দৃঢ় বিশ্বাস
 কৰোঁ; কিন্তু এই পুথিত তেওঁৰ মানৱ চৰিত্ৰহে সমালোচনা কৰিম।
 শ্ৰীকৃষ্ণ অৱতাৰৰ প্ৰকৃত কথা—ধৰ্ম সংৰক্ষণাৰ্থায় সম্ভৱামি যুগে যুগে।
 এই সংৰক্ষণ কেৱল সম্পূৰ্ণ আদৰ্শ প্ৰচাৰৰ দ্বাৰাইহে হ'ব পাৰে।
 শ্ৰীকৃষ্ণক আদৰ্শপুৰুষ বুলি ভাবিলে, মনুষ্যত্বৰ আদৰ্শৰ বিকাশৰ
 কাৰণে অৱতাৰ হ'ল—এই কথা ভাবিলে তেওঁৰ সকলো কামকে
 ভালকৈ বুজিব পাৰি। এই আদৰ্শপুৰুষত্বই কৃষ্ণ-চৰিত্ৰ স্বৰূপ বহু-
 ভাণ্ডাৰ খোলাৰ চাৰি। ধৰ্ম-পৰিবৰ্ধক আদৰ্শ হিন্দুশাস্ত্ৰত যিদৰে
 আছে, পৃথিবীৰ আন কোনো শাস্ত্ৰতে নাই, কোনো জাতিৰ মাজত
 নাই। হিন্দুৰ এটা আদৰ্শ আছে যাৰ ওচৰত আন সকলো আদৰ্শ ই
 নিচেই সৰু হৈ যায়। মানুহৰ ভাষাত শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰৰ দৰে মহিমাময়
 চৰিত্ৰৰ কীৰ্তন ক'তো হোৱা নাই, পৰাক্ৰম আৰু পাণ্ডিত্য, বীৰ্য্য
 আৰু শিক্কা, কৰ্ম আৰু জ্ঞান, নীতি আৰু ধৰ্ম, দয়া আৰু ক্ৰমা
 সকলোতে সমানে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ যিজন তেওঁৰেই আদৰ্শপুৰুষ। এয়ে
 প্ৰকৃত হিন্দু আদৰ্শ। যিদিনাই হিন্দু মনৰপৰা সেই আদৰ্শ জীতিল
 সেইদিনাৰপৰাই আমাৰ সমাজৰ অৱনতি। সেই আদৰ্শ-পুৰুষক,
 জাতীয় হৃদয়ত জাগ্ৰত কৰিব লাগিব। (‘কৃষ্ণচৰিত্ৰ’)

‘বন্দে মাতৰম্’ গীতৰ ৰচক বঙ্কিমচন্দ্ৰ ভাৰত তথা বঙ্গদেশৰ
 হিন্দু জাতীয় আগবণৰ এজন প্ৰধান উদ্বীপক। ঊনবিংশ শতিকাৰ
 মাজভাগৰ ভাৰতত যি নৱজাগৃতিৰ লক্ষণ দেখা গৈছিল, বঙ্কিমে কৃষ্ণ-
 চৰিত্ৰ জন-সমাজত প্ৰচাৰ কৰি সেই জাগৃতিৰ সবলতাৰ বসান
 আগবঢ়াইছিল।

গোহাঁঞিবৰুৱাই কৃষ্ণচৰিত্ৰ বিষয়ত বঙ্কিম চট্টোপাধ্যায়ে নিৰ্দিষ্ট

যুক্তিবাদী পক্ষ অৱলম্বন কৰিলেও বন্ধিমৰ দৰে এটা জাতীয় আদৰ্শৰ
স্বাৰা উদ্ভূত হৈছিল নে নাই কব নোৱাৰি।

গোহাঞিবৰুৱাৰ শ্ৰীকৃষ্ণ সৰ্বসাধাৰণৰ প্ৰতি আবেদন থকা বৰ্ণনা,
বেজবৰুৱাৰ ‘ভক্ত-কথা’ আৰু ‘শ্ৰীকৃষ্ণ-কথা’ উপনিষদৰ ভিত্তিত
ভাগৱতৰ তাৎপৰ্য্য ব্যাখ্যা বেজবৰুৱাই বস্ত্ৰ-হৰণ তত্বত উল্লেখ কৰিছে :

শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাসলীলাৰ প্ৰকৃত তাৎপৰ্য্য নাজানি অনেকে আনকি
অনেক কৃষ্ণভক্তইও তাক অগ্ৰীল...ভাবে। অনেকে তাক ৰূপক
বুলি কৈ গা সাৰে। অনেকে প্ৰক্ষিপ্ত বোলে। স্তবিত্যত বন্ধিমচক্ৰ
চট্টোপাধ্যায় কৃষ্ণভক্ত আছিল। কিন্তু তেওঁ ভাবিছিল, বাসলীলাদি
বৃন্দাবনলীলা প্ৰক্ষিপ্ত আৰু অভিৰঞ্জিত।...অলৌকিক কথাবোৰ
তেওঁৰ গাৱপৰা ধুই-মচি, জাবি-ফুকি পেলাই চাক-চিকুণকৈ লব
লাগে।

এদিন ৰামকৃষ্ণ পৰমহংসক তেওঁৰ ভক্ত এজনে কৈছিল, ‘মহাশয়,
অমুক বাবুৱে শ্ৰীকৃষ্ণৰ বিষয়ে এখন কিতাপ লিখিছে, কিন্তু তেওঁ
বৃন্দাবন-লীলা নামানে।’ কথাটো শুনি পৰমহংসই ক’লে, ‘লেকচাৰ’,
সন্ধিবিগ্ৰহ, ৰাজ্যশাসন এইবোৰতো মানুহেই পাবে। শ্ৰীকৃষ্ণৰ
ঈশ্বৰ স্বৰূপ বৃন্দাবন-লীলাত। (‘বেজবৰুৱা গ্ৰন্থাৱলী’, ১ম ভাগ ৩৭১ পৃঃ)

বেজবৰুৱাৰ ‘শ্ৰীকৃষ্ণকথা’ সেই গুণে চিন্তাশীল লোকৰ কাৰণে,
গোহাঞিবৰুৱাৰ ‘শ্ৰীকৃষ্ণ’ সৰ্বসাধাৰণৰ মনোৰঞ্জক কাৰণে। সেইবুলি
গোহাঞিবৰুৱাৰ গদ্যৰ মনোমোহা ঠগ ‘শ্ৰীকৃষ্ণ’ গ্ৰন্থতো প্ৰকাশ
পাইছে :

কৃষ্ণ দেখিবলৈ বৰ ৰূপহ। তেওঁ থিয় ঠগ তিনিউজীয়া। কৃষ্ণৰ
পাদৰ পটাহুখনি দুটি নীল পত্ৰৰ চকা যেন। কৃষ্ণ গোবিন্দৰ হাতী-
তুৰীয়া বাহু দুটি আঠলৈকে পৰা। যশোদাতনয়ৰ ওঁঠ দুটি জেতুলি
পকা যেন। তেওঁৰ খেজুতিবীয়া চেলাউবিয়ে কাশসটা চুমুপে।
কলীয়া কানাইৰ পিঠিত পৰা কেঁকোৰা চুলিটোৰ আকাংক্ষা উৰা
মেঘৰ চৌ যেন। তলুতায় কৃষ্ণৰ বৰণটি হুবহিৰ কেও যেন। কৃষ্ণাইব

হাউৰ ডলুৱা দুখনি বঙা লাডুৰ মান হেন। কাহুৰ কান্তিয়ে মদনক
জিনে। বাসুদেৱৰ সন্মোহন চাবনিয়ে অগতক মোহে।

('শ্ৰীকৃষ্ণ' প্ৰথম খণ্ড, ৪৮ পৃঃ)

অসমীয়া গতলৈ তেওঁৰ এইটো ডাঙৰ অৱদান।

গ্ৰন্থ পঠিতব্য :

বঙ্কিমচন্দ্ৰ - কৃষ্ণচৰিত্ৰ।

লোকমান্য বামগদাধৰ তিলক—গীতাৰহস্ত।

Sri G. Grierson—Introduction to 'Satsai' of Bihailal.

Prof. Winternitz—History of Indian Literature.

বেজবৰুৱা—তত্ত্বকথা, শ্ৰীকৃষ্ণচৰিত।

। বেজবকৰাৰ গুণবোৰ ।

শিল্পী-সাহিত্যিক মাত্ৰেই যুগৰ সন্তান। যুগৰ এটা ধৰ্ম আছে, সাহিত্য আৰু শিল্প সেই যুগধৰ্মৰ হাইট্‌জাইট (Zeitgeist) অতি সূক্ষ্ম নিয়ম-কানুনৰ দ্বাৰাই প্ৰভাৱিত আৰু পৰিচালিত হয়। এই যুগধৰ্ম বোলা অশৰীৰী বস্তুটি বহু প্ৰভাৱৰ জটিল সমষ্টি। একোটা যুগে উদ্ভাৱনকাৰীমূৰ্ত্তি ইচ্ছা থাকক বা নাথাকক বহুত গুণ লাভ কৰে। ভাষা-ভাষা, সপোন-কল্পনা, চিন্তা-চৰ্চা, নীতি-নিয়ম, আচাৰ-ব্যৱহাৰত আমাৰ অজ্ঞাতসাবে অতীতৰ ভালেখিনি সোমাই আছে, লগতে বৰ্ত্তমান আৰু ভৱিষ্যতৰো আছে।

অসমৰ এই নতুন যুগধৰ্মৰ প্ৰতীক বেজবকৰা। বেজবকৰাৰ জন্মৰ বছৰ লৈ বহুতে বেলেগ বেলেগ মত দিছে। মোৰ মনেৰে এইবোৰ কোনো কথাৰ কথা নহয়। এটা যুগৰ কথা কওঁতে দুই-চাৰি বছৰৰ কম-বেছি ধৰিবলগীয়া নহয়—বেজবকৰা এটা যুগ, ব্যক্তি নহয়। ইংৰাজ কৱিয়ে কোৱাৰ দৰে—

“High Heaven rejects the lore
Of nicely calculated less or more”.

অকণমান উনৈশ-বিশ, এখুদমান হেৰফেৰ, সৰিয়হ এটাবমান ইফাল-সিফাল উলিওৱাৰ যি বিজ্ঞা, বৈকুণ্ঠপতিয়ে তাক অগ্ৰাহ কৰে।

মণিবাম দেৱানৰ কাঁচীৰ দিনবপৰাই আমাৰ নতুন যুগৰ আৰম্ভ। এই নতুন যুগধৰ্মৰ অলেখ ঐতিহ্য, অলেখ প্ৰভাৱৰ সন্নিৱন। জৰীডাল নিহিঙাকৈয়ো জৰীত কেইটা গুণ আছে তাৰকৈ চালে

মনিব পাৰি। বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যকৰ্মতো কি কি গুণ আছে তাৰে ঘাই ঘাই কেইটামান বাঙালী সৌন্দৰ্য্যক কুটি-বাছি নেপেলোৱাকৈয়ো উলিয়াবলৈ টান নহয়।

প্ৰথমতে ধৰা যাওক ভাৰতীয় চিন্তাধাৰা, ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ কথা। বেদ-উপনিষদৰপৰা আৰম্ভ কৰি ভাগৱতলৈকে ভাৰতীয় আধ্যাত্মিকতাৰ ভাণ্ডাৰ বেজবৰুৱাৰ সৃষ্টিকৰ্মৰ আধাৰ। তেওঁৰ তত্ত্বকথা প্ৰবন্ধ-সমূহ উপনিষদৰ চিন্তাৰে সমৃদ্ধ। এইবোৰত তেওঁ উপনিষদৰ উদ্ধৃতি নোহোৱাকৈ কোনো মন্তব্য দিয়া নাই, কোনো মন্তব্য প্ৰকাশ কৰা নাই। তেওঁৰ কৃষ্ণকথাত বহুদৈৱত্বৰ মৌলিক দৃষ্টি নাথাকিব পাৰে, কিন্তু আকৰ্ষণীয় ভাষাত বৰ্ণনা কৰা বাবে বিস্ময়বস্ত্ৰ অতি মনোহৰ হৈ উঠিছে। ‘শ্ৰুতি জননীৰ’ প্ৰতি বেজবৰুৱাৰ আনুগত্য সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট। তেওঁৰ লেখাত ভাগৱতৰ উপমা আৰু উল্লেখ য’তে-ত’তে সিঁচৰতি হৈ পৰি আছে। ডাঙৰীয়া দীননাথ বেজবৰুৱাৰ ঘৰুৱা পৰিবেশ সম্পূৰ্ণ বৈষ্ণৱ পৰিবেশ। তেওঁৰ পুত্ৰৰ মনতো সেই পৰিবেষ্টনীয়ে দকৈ সাঁচ বহুৱাইছিল, জ্ঞাতসাৰে বা অজ্ঞাতসাৰে। তেওঁৰ লেখনীত সেই কথা ভালকৈ ধৰা পৰে।

সককালত লক্ষ্মীনাথে পিতৃৰ তত্ত্বাৱধানত ভাৱ-প্ৰকাশৰ শ্লোক পঢ়িছিল, আত্মজীৱনীত তাৰ উল্লেখ আছে। উদ্ধৃত কৰা শ্লোকত সাংখ্যদৰ্শন আৰু আয়ুৰ্বেদৰ সম্বন্ধ দেখুৱাইছে। পণ্ডিতসকলে আয়ুৰ্বেদো এটা জীৱনদৰ্শন বুলি কয়। ডক্টৰ সুবেন্দনাথ দাসগুপ্তৰ ভাৰতীয় দৰ্শনৰ ইতিহাস পুথিত এই বিষয়ে আলোচনা আছে। কলেজীয়া জীৱনতো বসুবাংশ, কুমাৰসম্ভৱ, শকুন্তলা অধ্যয়ন কৰিছিল। কাব্যৰ গুণ আৰু ইয়াৰ প্ৰকৃতিৰ কথা বৰ্ণাবলৈ যাওঁতে এটি ছনেটত বেজবৰুৱাই কাব্যক ‘বৰ্ণীৰ কমলীয় মাধুৰী মধুৰ’ বুলি আখ্যা দিছে। কাব্য সম্পৰ্কে বেজবৰুৱাৰ এই ধাৰণা ধন্যলোকৰ ‘লাৱণ্যমিৰ অঙ্গনাসু’—এই বিখ্যাত উক্তিৰ প্ৰতিধ্বনি বুলিয়েই ক’ব পাৰি।

বেজবৰাৰ নাটকৰ এটা দৃশ্যত এগৰাকী যুৱতী পাত্ৰীয়ে জয়দেৱৰ গীতগোবিন্দৰ এটা অংশ সুৰ লগাই গাইছে। নাটকখন প্ৰকাশ হোৱাৰ পিচতে কোনোবা সমালোচক চিৰিকাই (গঠৈ চিৰিকা ?) বেজবৰাৰ দায় ধৰিছিল এইবুলি যে তেওঁ নাটকৰ পাত্ৰীৰ মুখত বৰগীত বা আন অসমীয়া গীত নিদি বঙালী জয়দেৱৰ গীতগোবিন্দৰ গীত গোৱালে। যি কালছোৱাক পটভূমি কৰি বুৰঞ্জীমূলক নাট বা উপভাস লিখে সেই কালছোৱাৰ এটা আচল চিত্ৰ আঁকিব পৰাও লিখকৰ কৃতিত্বৰ পৰিচয়, আৰু সেয়ে যদি হয় তেন্তে বেজবৰাই অতি ধুনীয়া কামেই কৰিছে। আমি জানো আহোম ৰাজত্বৰ শেষৰ ফালে আহোম ৰাজসভাত শূদ্ৰা-বসপ্ৰধান সাহিত্যৰ বিশেষ সমাদৰ হৈছিল, আৰু গোহাঁই-গাভৰু, কোঁৱৰ-কুঁৱৰী, স্বৰ্গদেউ বৰবজা, সকলোৰে মনোৰঞ্জনৰ অৰ্থে অৰ্ধ-যশ-লিঙ্গু, কৃতী কবিসকলেও তিনিপাদ আদিবসযুক্ত কাব্য ৰচনা কৰিছিল। গীতগোবিন্দৰ জুতি লগা, অসমীয়া পদ সেই সময়ৰ কটিলৈ চাই ৰসিক কৱিয়ে ৰচি গৈছে। গীতগোবিন্দৰ কোমলকান্ত পদাৱলীয়ে পুৰণি বৈষ্ণৱসকলৰ দিনৰপৰাই অসমীয়া নাট আৰু কাব্যত প্ৰভাৱ পেলাই আহিছে, অতি সূক্ষ্মভাৱে ভালকৈ কাণ পাতি শুনিলেই তাক ধৰিব পাৰি।

কাকতৰ টোপোলাৰ এঠাইত ব্যঙ্গ কৰি কৈছে এজন কলিকতীয়া কলেজৰ অসমীয়া ডেকাৰ কথা। তেওঁ নামগুৰি নোহোৱা মানুহৰ ল'ৰা। এসময়ত তেওঁলোকৰ ঘৰৰ জীয়ৰী কোনোবা খাওন্দাৰ আলেকৰ পালেতলৈ পৰাৰ কথা আছিল। এই সূত্ৰতে ডেকাজনে খাওন্দা উপাধি লিখিবলৈ ল'লে আৰু নকৈ লোৱা উপাধি দিনটোত কিমান বাৰ পাৰে লিখি থাকে। বেজবৰাই এই ঘটনাটো এনেকৈ বৰ্ণাইছে :

অমুকে ... খাওন্দা সহস্ৰনাম নিলিখাকৈ জন্মগ্ৰহণ নকৰে। সেইকালত (আজিও কোনো কোনো ঠাইত) প্ৰতি নৈটিক বৈষ্ণৱ ঘৰতে দিনো (পদ্মপুৰাণীয়া) বিষ্ণুসহস্ৰনাম পাঠ কৰা হৈছিল।

অসমৰ সংস্কৃতিত বিষ্ণুসহস্রনামৰ বিশেষ স্থান আছে। ভাঙবীয়া দীননাথ বেজবৰুৱাৰ গোসাঁই ঘৰত নিশ্চয় 'গোপীশং বেন সংযুক্ত'ৰ মাধৱৰ সহস্রনাম পাঠ হৈছিল আৰু পুত্ৰ লক্ষ্মীনাথৰ কুমলীয়া মনত ইয়াৰ পুণ্য প্ৰভাৱ গভীৰ হৈ সোমাই আছিল। পেংজাই কবি লিখা এটা কৱিতাতো (বাঁহী, ২য় বছৰ) বেজবৰুৱাই লিখিছে—

.....উভতি ওলমে চিত্ৰপট

ঘৰৰ বেৰত, উৰ্দ্ধমূল অধঃশাখা প্ৰায়.....

...

...

...

এই কাঁকি ক'ৰ কথা নকলেও হ'ব। বেজবৰুৱাই কলিকতাৰ নাম থকা কলেজত পশ্চিমীয়া জ্ঞানবিজ্ঞানৰ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিছিল। ইংৰাজী সাহিত্য বাধ্যতামূলক পাঠ্য। পেলগ্ৰেভৰ গল্ডেন ট্ৰেজাৰীৰ (Palgrave's Golden Treasury) কথা বেজবৰুৱাই বিশেষকৈ উল্লেখ কৰিছে। ইংৰাজী গীতি-কৱিতাৰ বহু বহু বড় এই সংগ্ৰহত থুপ খুৱাই থৈছে। বেজবৰুৱাৰ কৱিতাত ইয়াৰ প্ৰভাৱ নিৰ্ভুলভাৱে আঙুলিয়াব পাৰি; বিশেষকৈ সপ্তদশ শতিকাৰ প্ৰেমৰ কৱিতা কিছুমানৰ সৌৰভ 'কদমকলি'ৰ কেইটামান কৱিতাৰ গাতো পোৱা যায়। সেই কৱিতাকেইটি ইংৰাজী কৱিতাৰ ভাঙনিৰ দৰেই। উদাহৰণস্বৰূপে Darleyৰ It is not beauty I demand কৱিতাৰ লগত 'প্ৰিয়তমাৰ সৌন্দৰ্য্য' নামে কৱিতাটি আৰু Compion-অৰ There is a garden in her face কৱিতাৰ লগত 'প্ৰতিমা' কৱিতাটি বিজাই চাব পাৰি। Herrik-অৰ Sweet disorder in the dress-অৰ এটা স্তৱক বেজবৰুৱাৰ হাতত পৰি এনেদৰে ওলাইছে—

কাপোৰত তাঁজ পৰি আছে,

আঁচলত দহি পৰি নাহে,

ভাল আগে যোৱ (বাঁহী)

শ্ৰেণীৰ বিখ্যাত অকণমান শ্লোক Music when soft voices-
die/vibrates in the memoryৰ লগত বেজবকৱাৰ—

ভাগি গ'ল বীণখনি, ছিগি গ'ল তাঁব,

বৈ গ'ল অৱশেষ অমিয়া জোকাৰ ।

এই ছন্দাৰীৰ সাদৃশ্য একেবাৰে আকস্মিক নহয় । সেইদৰে
শ্ৰেণীৰ আন এটি কৱিতা Philosophy of love বেজবকৱাই
ইয়াৰো অসমীয়া ৰূপান্তৰ কৰিছে । অহুতুতিপ্ৰৱণ ইংৰাজ কবি
কেইজনমানে যে বেজবকৱাৰ চেঙেলীয়া মন উতলা কৰিছিল সেই
কথা জীৱন সোঁৱৰণত স্বীকাৰ কৰিছে । ভাবতৰ মূলো অফলতে
এনে দৃষ্টান্ত আছে ।

বেজবকৱাই স্কুলীয়া ইংৰাজী কৱিতাও এটা কি হুটা অসমীয়ালৈ
ভাঙিছে । ক'ৰবাত অকণমান টেনীশ্বনৰ, ছন্দাৰীমান Cowper-অবো
তৰ্জমা কৰিছে । হেমলেটৰ প্ৰসিদ্ধ স্বগতোক্তি (Soliloquy) তেওঁ
ব্যৱহাৰ কৰিছে কাৰ্টু'নৰ লগৰীয়া কবি—“লগায় নে নলগায় মূৰ—
এই হল প্ৰশ্ন ।” (বাঁহী) হেমলেটৰ কিয়দংশ অসমীয়ালৈ ভাঙনিও
কৰিছিল বুলি অধ্যাপক যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰপৰা জানিব
পাৰিছোঁ । কিং লীয়েৰ আৰু চতুৰ্থ হেনৰীৰ অবিহণও বেজবকৱাৰ
নাটত ধৰা পৰে ।

বেজবকৱা সাহিত্যৰ আন এটা ডাঙৰ গুণ হ'ল লোকযান—
লোকসংস্কৃতি—লোকসাহিত্য । লিটিকাইবপৰা আৰম্ভ কৰি
আটাইকেইখন ধেমেলীয়া নাট সাধুকথাৰ ওপৰত ভৰ দি লিখা ।
তেওঁৰ চুটি গল্পৰ ভালেখিনি সাধুকথাৰ (folk tale) হে ওচৰ-
চুবুৰীয়া । তেওঁৰ ছই-এখন নাটকত অসমীয়া যোজনা-কৰাৰ
অকুপণ ব্যৱহাৰ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া । জ্যোতিপ্ৰসাদ আৰু হাজৰিকাৰ
বহুত আগতেই তেওঁ বনগীত-বিহুগীতৰ সুবত গীত ৰচি গৈছে ।
উদাহৰণ—বিহুৱা কোঁৱৰ, গধূলি-গোপাল । সংস্কৃত শ্লোক এটিকো-
যেনেকৈ বনগীতৰ পাঁচত ঢালিছে, সেই কাৰ্য্য বেজবকৱাৰ দৰে চমুৱাক-

পক্ষেহে সম্ভৱ। সোণবৰণীয়াগীতৰ কথা কোৱা হৈছে ইয়াত। বৰাগী নাম আৰু বহুৱালিৰ ব্যৱহাৰো তেওঁৰ অপৰ্য্যাপ্ত। পুৰণি সাধুকথাৰ উদ্ধাৰ আৰু প্ৰচাৰ কৰি আমাৰ সমালোচকসকলৰ ভাষাৰে তেওঁ নৱজ্ঞাসৰ (?) বৰমাণি বন্ধাত কেইপাচিমান মাটি যোগান ধৰিলে।

আগতে কৈ আহিছোঁ, যুগধৰ্মত প্ৰাচীন ঐতিহ্য প্ৰচ্ছন্ন হৈ থাকে যুগনায়ক, এই সকলোবোৰ প্ৰাচীন আৰু নতুনৰ আৱৰণত সোমাই থাকে। ভাৰতীয় প্ৰজ্ঞা, পশ্চিমীয়া প্ৰভাৱ, আঞ্চলিক লোকমান -- এই আটাইবোৰৰ বাসায়নিক সংমিশ্ৰণ বেজবৰুৱাত পায়। এনাটমী আৰু aesthetics হুটা বিৰোধী বিত্তা নহয় -- বেজবৰুৱাৰ বচনাৰ বিচিত্ৰ উপাদান আৰু প্ৰভাৱৰ বিশ্লেষণে বেজবৰুৱাৰ উপভোগ্যতাৰ অলপো হানি নকৰে।

পিছে, বেজবৰুৱাৰ হাস্ত আৰু ব্যঙ্গ প্ৰতিভা আছিল ক'বপৰা? তাৰ উত্তৰত ক'ব পাৰি, মানুহে হাঁহিবলৈ আৰু লোকক ভেঙুচালি কৰিবলৈ শিকিলে কেনেকৈ? তাকবকৈ হওক সবশকৈ হওক, এই গুণ সকলোৰে অন্তৰ্নিহিত গুণ।

“হাঁহি বস্তুটোৱেই অশিষ্ট, কাৰণ সি সামাজিক নিষ্টাচাৰৰ বহিৰ্ভূত” এজন বিখ্যাত সাহিত্যিক, বেজবৰুৱাৰ গৃহিনীৰ ফালৰ কুটুম্বে এইবাব কথা কৈছিল। আলছাৰিক কত্ৰটে ‘সৰ্বভাবো হি হাস্তঃ’ বুলি মত দি গ’ল—হাস্ত চিন্তাবৃত্তিৰ স্থিৰতা বা সমগুণৰ অভাৱ। এইগৰাকী আলছাৰিকে ‘নীচপাত্ৰগত’ হাস্তবসৰ কথা কৈছে। ববীন্দ্ৰনাথে হাস্তবসৰ কথা কওঁতে—“এনে ধৰণৰ চপলতা আমাৰ বিজ্ঞসমাজৰ অনুমোদিত নহয়” বুলি মন্তব্য কৰিছে।

“Comedy was never one of the most honoured of Muses. She was in her origin, short of slaughter, the loudest expression of the little civilisation of man.” হাস্তবস বা হাস্তবসাত্মক নাটৰ পোঁসানীয়ে সন্ধানৰ বৰণীয়া নাপায় --

এওঁৰ জনমজাতি ক'বলৈ গ'লে মানুহৰ ক্ষুদ্ৰ সভ্যতাৰ উচ্চৈশ্বৰ্য্য-
 প্ৰকাশ বুলি ক'ব লাগিব। মেকডুগেলৰ মতে *Laughter always
 belongs to the group of minor instincts*—হাঁহি অল্পখানি
 মনোভাৱ চিৰকালৈই।

হাস্তবসন্ত জীৱনৰ অন্তৰ্জগৎৰ বহুস্তৰ কোনো সন্ধান নাই।
 আলঙ্কাৰিকসকলে ইয়াক ক্ষুদ্ৰ বা শূদ্ৰবস বুলি অপাংক্তেয় কৰি-
 থৈছে। সেইবুলি বেদ-উপনিষদৰপৰা আৰম্ভ কৰি কাব্য-নাটকলৈকে
 ভাৰতীয় সাহিত্যত হাস্তবসৰ ধাৰা প্ৰৱাহিত হৈ আহিছে আৰু
 নৱবসৰ শাৰীত ঠায়ো পাই আহিছে। এই বস মানুহে উপভোগ
 নকৰাকৈও থকা নাই। Clive Bell বোলা পণ্ডিত এগৰাকীয়ে
 'হিউমাৰ'ক পৰিপক্ক সভ্যতাৰ অপৰিহাৰ্য্য উপাদান বুলি হাঁহিব
 সমৰ্থন কৰিছে। হাস্তবসৰ স্বীকৃতিয়ে বন্ধনশীল পণ্ডিতৰ উদ্ধাৰত
 পৰিচয় দিয়ে।

বেজবকৱাৰ হাস্তবস স্থূল আৰু সূক্ষ্ম যি বিধেবেই হওক, সমাজৰ
 হাস্তবস প্ৰৱাহৰ দ্বাৰা ই পুষ্ট। অসমৰ পুৰণি সাহিত্যত হাস্তবসৰ
 আটক নাই। শঙ্কৰদেৱৰ 'কল্পিণীহৰণ' নাট আৰু কাব্য, 'পাৰিজাত
 হৰণ নাট'; আৰু মাধৱদেৱৰ বাৎসল্য-বসাক্ষিত অকণ অকণ 'নাট-
 কেইখনত অনাবিল হাঁহিব ধাৰা। বনগীত, বিয়ানাম, বহুৱালি
 এইবোৰতো অপৰ্যাপ্ত হাঁহিব ভোজনী। বেজবকৱা এইবোৰৰ
 উত্তৰাধিকাৰী। ডিকেন্‌ছৰ সৃষ্টিৱেগে বেজবকৱাৰ কল্পনা আৰু
 লেখনীক উদগনি দিয়া যেন লাগে। ভূজুলকীয়া প্ৰসন্নতা আৰু
 পটাপটীয়া প্ৰসন্নতাৰ কথো মনত পেলাওক। ওচৰ-চুবুৰীয়া বন্ধিমেও
 অলপ প্ৰভাৱ নেপেলোৱাকৈ থকা নাই। বনগীতৰ 'পেৰডী' বা
 বহুৱালি কেইবাটাও কৰিছে—এনে এডোটা ই শক্তি সাধক কৰি
 বামপ্ৰসাদকো সামৰি লৈছে। পাশ্চাত্য জগতৰ সম্পূৰ্ণ বিকৃতি-
 প্ৰাপ্ত হোৱা লজ্জাক্তি-বৃদ্ধ কৰিছে অসমীয়া সমাজখনৰ দোষ-
 হৰ্ষলভাবোৰ বেজবকৱাৰ লেখনীৰ লক্ষ্য—কিয়নো অসম আৰু

অসমীয়াক বেজবকৱাই অন্তৰৰ তলিৰপৰাই ভাল পায়। অসমৰ খাৰ-খৰিচা, দৈ-কেঁহু, মিৰিনাচ, বিহু যিদৰে ভাল পায়, অসমীয়াৰ হুৰলতা, নিৰাশাবাদ, নীচতা-ভীকতা, সংকীৰ্ণতা-আলস্তু তেনেকৈ বেয়া পায় আৰু সহিব নোৱাৰি খঙত হুঁচুৰাৰ টান কথা কয়। ব্যক্তিগত প্ৰায়ে একদেশদৰ্শী মানুহ, সমাজ আৰু অনুষ্ঠানৰ দোষৰ ফালটোহে তেওঁৰ চকুত পৰে, জ্ঞানৰ কলঙ্কটোহে দেখে। ব্যক্তিগত সাহিত্যৰ এইখিনিতেই সীমাবদ্ধতা। এনে সাহিত্য কিমান দীৰ্ঘকালস্থায়ী হয় ক'ব নোৱাৰি, কিয়নো ই আঞ্চলিক আৰু সাময়িক। তথাপি ই সমাজৰ এটা যুগৰ এখন ছবি অসম্পূৰ্ণ হলেও আঁকি দিছে আৰু এদল নবগোষ্ঠীক হাঁহিৰ মাজেদি এক্যবোধ দান কৰিছে। বেজবকৱাই সকলো অসমীয়াকে একেলগে হুঁহুৱাইছে।

এই সকলোবোৰৰ মূলতে মানৱিকবাদৰ ধাৰা - যি বিশ্বজনীন ভাবধাৰা, চন্দ্ৰ আগৰৱালা, হেম গোসাঁই, কমলাকান্ত, হুৰ্গেশ্বৰ, হিতেশ্বৰ, অম্বিকাগিৰীৰ বাঙময় প্ৰচেষ্টাৰ মাজেদি বৈ আছে।

গুৱাহাটীত থকা অসম সংগ্ৰহালয়ৰ বিষয়া হুজুৰাৰ সৌজন্যত আমি বেজবকৱাৰ তাত সুসংৰক্ষিত জন্মপত্ৰিকাখন চকু কুৰাবলৈ পাইছিলোঁ। অশ্বিনী নক্ষত্ৰৰ দ্বিতীয় পাদত জন্মৰ কাৰণে জন্মপত্ৰিকাকাৰে তেওঁৰ সৌৱৰণীৰ নাম চৈতন্ত দিছিল। ইয়াতো এটি হস্তবসৰ সমল আছে কিন্তু।

। বিচা ওকণি : বেজবকৰাৰ এটি সিংহাবলোকন ।

বেজবকৰাৰ লঘু বচনা পঢ়ি অসমীয়া মানুহে সোৱাদ পায়, লঘু বচনাহে, তৰুকা নহয়। বসন্তাহী পাঠকে নোসোধে, সেইবোৰ ফিউমাৰ নে শ্ৰাটয়াৰ। দাৰ্শনিক সমালোচকে সেইবোৰ বচনাৰ জাতি-শ্ৰুতি সম্বন্ধে আলোচনা বিশ্লেষণ কৰে; থঁকুৱা পাঠকে আমঠুলৈকে আম আৰু ঠোটলৈকে মঙহখিনি খাই তৃপ্তিলাভ কৰে। একালত কাকতৰ টোপোলা, ওভোতনি, জোনবিৰি, কুকি মানুহে নোপোৱাই পোৱাদি পাইছিল আৰু বাঁহীৰ কাৰণে মাহৰ মূৰত অনিমেষ নয়নেৰে ডাক পিয়নলৈ বাট চাইছিল। বেজবকৰাৰ ইমানখিনি লোকপ্ৰিয়তা থকাসেও আজি কেইদিনমানৰ আগতেহে তেওঁৰ কিতাপ কেতবোৰৰ দ্বিতীয় তাঙৰণ ওলাইছে আৰু কেতবোৰ পাহৰণিৰ সমাধিত সোমাই আছে। জন্ম শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে তেনে লুপ্ত হ'বলগীয়া দুই-এটা প্ৰবন্ধ-সংগ্ৰহৰ 'বিজ্ঞাবেকশ্বন' হ'লেও হ'ব পাৰে। বেজবকৰাৰ বচনাৰ প্ৰতি অসমীয়া পাঠকৰ প্ৰথম দৰ্শনত ওপজা সাদৰ একপ্ৰকাৰ লেবেলি গৈছে। পানী-ছনী হুটিয়ালে জানোচা ঠনু ধৰেই।

বেজবকৰাৰ লেখনীত মানুহৰ মন আত্মৰিৰ পৰা শুণ কোনো পৰৱৰ্তী লিখকে আৱন্ত কৰিব পৰা নাই; আৰু কোনোবাই ক'ববাত তেওঁৰ অনুকৰণ কৰিলেও সেই সাহিত্যকৰ্ম সেবেকা, নিদ্ৰাণ আৰু বাৰ্ষ হয়। তেওঁৰ বচনাৰ সবহভাগতে সাৰ্বভৌম সাহিত্যৰ কালজয়ী সকল নাথাকিলেও তেওঁ অসমীয়াৰ অদ্ভুতপূৰ্বৰ পোৱনি বাক্য নোমাব

পাৰিছিল আৰু আজিও অসমীয়া সাহিত্যৰ নামঘৰত বৰমেধিৰ মেৰচৰা পাই আছে। এজন সমালোচকে 'গগলৰ কথা কোৱাৰ দৰে বেজবকৱাও Wisely and warmly popular.

উনবিংশ শতিকাত বৃটিছ সোমোৱাৰ অলপ পিচতেই অসমত স্কুল-কাছাৰী হ'ল; চাহ বাগিচা, মৌজা-তহছিল হ'ল; পছিমীয়া শিক্ষা আৰু আদৰ-কায়দা সোমাল; নতুন চাকৰিয়াল আৰু বিষয়াৰ সৃষ্টি হ'ল। এই শতিকাৰ শেষৰ ফাললৈ পুৰণি অসমীয়া সমাজৰ ওপৰতে আৰু এখন নতুন অসমীয়া সমাজৰ পাতনি হ'ল। এই সমাজৰ অধিবাসী হ'ল মুণ্ডুপ, সদৰামিন, ছব্-ডেপুটি-মৌজাদাৰ, মণ্ডল-মহৰী, চিৰস্তাদাৰ-পেছ্কাৰ, টেকেলা চাপ্ৰাছী, উকীল-তৰনী, চাহ বাগিচাৰ বৰমহৰী, কাছাৰীৰ ফয়ছলানবিছ, কলিকতীয়া কলেজৰপৰা ওলাই অহা পাছ কৰা আৰু নকৰা গ্ৰেজুৱেট—আগুৰ গ্ৰেজুৱেট আৰু অসংখ্য ফুকলীয়া কব্বি-সাহিত্যিক। বেজবকৱাৰ সাহিত্য এই কালছোৱাৰ নিৰ্ভৰযোগ্য 'ডকুমেন্টৰী'।

আধুনিক অসমৰ আৰম্ভণি কালৰ এই নগৰীয়া সমাজখন লৈয়ে বেজবকৱাৰ সাহিত্য। এই সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীকেই তেওঁ ছুই গৈছে। পতিত্ৰতা ভদৰী, তন্ত্ৰাঃ পতি আৰু বাপীবাম লগুৱাৰ বাহিৰে গাৱলীয়া চৰিত্ৰ বেজবকৱাৰ সৃষ্টিত একপ্ৰকাৰ নাই বুলিয়েই ক'ব পাৰি। মাজুলীৰ গোন্ধাই গুৱালৰ গাৱলীয়া গৃহস্থীতো কলিকতীয়া বা-বতাহ সোমাল, জোকতলীৰ বৰমহৰীৰ ঘৰতো চাহ-বাগিচাৰ ছাট পৰিল।

জগৰা মণ্ডলে নগৰীয়া ন-উকীলক সুধিছে, "ঈশ্বৰ কৃষ্ণৰ সৈতে গোপিনীসকলৰ প্ৰেমৰ কথা শুনিলে পুইন হয়; ডেকাৰে সৈতে ডেকাবোৰ প্ৰেমৰ কথা শুনিলে কি পুইন হব ডাঙৰীয়া?" মণ্ডলৰ এই প্ৰশ্নটিৰ বিশেষ তাৎপৰ্য আছে। তেওঁৰ মুখেদি পুৰণি সাহিত্য অৰ্থাৎ বৈকুণ্ঠ সাহিত্যৰ আদৰ্শ প্ৰকাশ পাইছে। সেই আদৰ্শ ধৰি জুৰিলে আজিৰ সাহিত্যবোৰ ঐশ্যকথা—"শুনে ঐশ্যকথা মিটো

নিলাজে”। যুগধৰ্মৰ বলত ভকতীয়া জগৰা মণ্ডলৰো পাৱ পিহলিল, তেৱঁ বৈষয়িক সাহিত্য আৰু জীৱনাদৰ্শৰ প্ৰভাৱ মণ্ডলৰ ভিতৰুৱা হ’ল।

আগৰ পুণ্যৱন্ত মানুহে অমৃত-সমান দেৱকাহিনী শুনিছিল, আজিৰ যুগত সাহিত্য পাঠৰপৰা পাপ-পুণ্যৰ আশা নকৰা মানুহে কেৱল আনন্দ পাবলৈ, অৱকাশ উপভোগ, কৰিবলৈ, বং-বহুইছ কৰিবলৈ মানুহৰ ভাল-বেয়া, দোষ-গুণৰ কথা পঢ়ে। বেজবকৱায়ো টেকেলাৰপৰা আৰম্ভ কৰি হাকিমলৈকে সকলো মানুহৰ জীৱনৰ কথাকে লিখিছে আৰু ঘাইকৈ চৰিত্ৰবোৰৰ দোষৰ কালটোহে বৰ্ণাইছে। দোষ বৰ্ণোৱাৰো কাৰণ আছে। তেওঁ পঢ়ুৱৈসমাজৰ দুৰ্বলতা বুজি পাইছিল আৰু বুজি সেই দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লৈছিল। প্ৰকৃত বৈষ্ণৱৰ বাহিৰে সকলো মনুষ্যই “নিন্দাবাদ-পৈতৃ-হিংসাৰ” ভূত, বিশেষকৈ এই ত্ৰয়োৰ প্ৰথমটোৰ অৰ্থাৎ নিন্দাবাদৰ। আমাৰ ৰাজনৈতিক জীৱনত এই তিনিৰ প্ৰভাৱ দিনো দেখিব লাগিছে। লোকৰ দোষবোৰ শুনি মানুহে এটা বৰ্ণাৰ নোৱাৰা বং পায়, ই মানুহৰ সাধাৰণ প্ৰবৃত্তি—প্ৰবৃত্তিৰেবা ভূতানাম্। এই প্ৰবৃত্তিৰ আহাৰ যোগাইছিল বেজবকৱাই। শ্ৰাটোৱাৰ লিখকসকল তেনেকুৱাই হয়— একদেশদৰ্শিতা তেওঁলোকৰ প্ৰধান বিশিষ্টতা। আমাৰ চ’ৰাঘৰত বা জুহালগুৰিত লোকৰ নিন্দা কৰা, দোষ খোচৰা আৰু আলোচনাৰ যি দৈনন্দিন মেল বহে বেজবকৱা সেই মেলৰ কথক বা বক্তা। সেই গুণেই তেওঁলৈ মানুহৰ ইমান আগ্ৰহ। তেওঁৰ কাহিনী কোৱাৰ ধৰণ বা ঠাইলৈ “গছীপী” (gossipy) বা চ’ৰাঘৰীয়া। তেওঁৰ চুটি-গল্প-কোৱাৰো লক্ষ্যপ্ৰকৃত প্ৰণীতৰে, তাত ‘খট্টবি’ৰ গাঁথনি আৰু কাৰিকৰি নাই।

শত্ৰু নকলনবিহৰ খেপীয়েকে নৰিয়াৰ ভাও জুৰি গিৰিয়েকক লক্ষ্যেণে-ভোকে কাছাবীলৈ পঠিয়াই পাচত বৰ পুঠিমাছ তাজি ভাত খালে। এই সংবাদটো বৰ ডাঙৰ কথা নহয়—কেতিয়াবা ক’ববাত

এনে গৃহিণী ছই-এগবাকী থাকিবও পাৰে। গৃহস্থৰ ঘৰৰ এনে খবৰবোৰে বৰ আনন্দ দিয়ে। মুঞ্চুপ ঘৈণীয়েকৰ লগত ভাত খোৱাৰ সময়ত তৰ্কা-তৰ্কি লাগি শেষত খেদি যাওঁতে লুটি খাই পৰি মুঞ্চুপ ডাঙৰীয়াই আগদাঁত এটা হেৰুৱালে। শিৱসাগৰৰ আমোলাপট্টিত ঘৰে ঘৰে প্ৰচাৰিত আৰু আলোচিত এনে খবৰবোৰেই বেজবকৱাৰ হাতত পৰি পাঠকৰ আগলৈ আহিছে। ডেকা বিজা উকীলে নোৱাই-তোজনী হৈ উঠাৰ দহদিনৰ মূৰতে বাৰ বছৰীয়া কন্যাক ভূৰঙে পঠাই দিবলৈ শহৰেকলৈ উকীলীয়া নটিচ দিয়া ঘটনাও মাজে সময়ে ঘটিছিল। ইয়াৰ যোগেদি সেই সময়ৰ শিক্ষিত সমাজৰ মতি-গতিৰ অৱস্থা দেখুওৱা হৈছে। কলেজত শ্বেকছপীয়েৰ পঢ়ি অহা ডেকাই আদিপাঠ পঢ়া তেৰ বছৰীয়া ন-কইনাৰ লগত ইংৰাজীমিহলি বোমাষ্টিক প্ৰেমালাপ কৰা কথাটোও নিশ্চয় হান্তস্পদ। মলধু গগৈয়ে চৰ্কাৰী হাকিমৰ চাকৰি পাই বাপেকক বোপাই বুলিবলৈ লাজ পোৱা কথাটোও যেনে হান্তস্পদ তেনে যত্নপাদায়ক। গোন্ধাই গুৱালৰ ল'ৰা ভোকেল্লই বাপেকৰ ম'হ-গক বেচি কলিকতাত শিক্ষা ল'বলৈ গৈ জীৱনত ব্যৰ্থকাম হোৱা কাহিনীও এটা সৰু ট্ৰেজেডিয়েই।

পশ্চিমীয়া শিক্ষা-সভ্যতাৰ ফলত যি এচাম লোকৰ উদ্ভৱ হৈছিল সেই মানুহবোৰৰ দোষৰ কালটোলৈ বেজবকৱাই আঙুলিয়াইছে, এটা নতুন জীৱনৰ ধাৰা সমাজত খাপ খাওঁতে সময় লাগে, পোনতে খাপ খাব নোৱাৰা কালত নানা অসামঞ্জস্য আৰু বেমেজালিয়ে দেখা দিয়ে। সেই বেমেজালিবোৰ কালক্ৰমত আঁতৰি যায়, বেজবকৱাৰ বচনাই মাজৰ এই সংক্ৰান্তি বুগৰ কথা কয়। সেই কাৰণেই তেওঁৰ বচনাত হাঁহিৰ উপাদান আছে, ছখৰ সমলো আছে, ঘটীকৰ্ম আৰু টবক হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ; কিন্তু একপ্ৰকাৰে চাবলৈ গ'লে এই চবিত্ৰ দুটি বিশ্ব-জগতৰপৰা আঁতৰি জকাইচুকত থকা অনভিজ্ঞ, সহায়হীন আৰু দুৰ্বল অসমীয়া মানুহৰেই প্ৰতিনিধি।

ভালেখিনি ঠাইত বেজবকৱাৰ সংস্কাৰকামী, অভায়-অসহিবু মনটো দেখেদেখকৈ ওলাই পৰিছে। নিস্তাবিলী দেৱী, অস্বাদব ডেকা, লাওখোলা, গীতা, জাতিবামৰ জাত, ধৰ্ম্মৰাজ কয়চলানবিহু আদি কেতবোৰ কাহিনী ইয়াৰ উত্তম প্ৰমাণ। বেজবকৱাৰ কাহিনীৰ এগৰাকী হাকিমনীয়ে কৈছে :

“এবা, এইখন মান-মৰাণৰ মূলুক হ’ল; মই মাননী-মৰাণনী হলোঁ। মই আজিবপৰা ভাত ৰান্ধিব নোৱাৰোঁ, নেবাছো, সকলোকে কৈ দিলোঁ। আজিবপৰা কোনে মোৰ হতুৱাই ভাত ৰন্ধাই খায়, তাকো দেখিম, দেখিম, দেখিম! বোৱাৰীয়েকহঁতে এগাল ৰান্ধি ভৰিবে গৰাই দিলে তেতিয়া সকলোৱে হেঁপাহ পলুৱাই খায়।”

এয়া দম্পতীকলহৰ ভাষা—ভেনেই অসমীয়া, সকলোৰে পৰিচিত। সেই হাকিমনীয়েই দুই মিনিটৰ পাচতে ৰাউটি জুৰিছে, “অ’ মোৰ ভৈয়াইৰ কি হ’ল ও, মোৰ ভৈয়াইক হাততে ছেকৱালোঁ নেকি ও।”

সিধাই খাটনিয়াৰৰ বিধৱা জীয়েক ভিলকাক তাইৰ লম্বায়েক তুথৰে ওপৰৱালা চাহাবক দিবলৈ চেঠা কৰাৰ কথা বেজবকৱাই কৈছে, “আপোন গোঁসাইঘৰৰ খাপনাৰ সোণৰ ফুলপাহ নিজহাতে চুব কৰি আনি চোৰৰ বুকুত আঁৰি দিবলৈ তুথৰে সজ্জ কৰিলে।”

মলখু গগৈ চাহাবৰ বাপেকৰ লগত তেওঁৰ চাপৰাটীৰ জোটাপুটি লগাৰ কথা কৈছে : “জোটাপুটি লগা শালিকাই কোনো মাহুচ সিহঁতৰ কাৰ চাপি গ’লে ততালিকে জোটাপুটি ভালি আঁতৰা-আঁতৰি হৈ চেক্-চেকোৱাদি চাহাবক অহা দেখিয়েই চাপৰাটী আৰু ভোলন (মলখু চাহাবৰ বাপেক) জোটাপুটি ভাঙি ছুৱো ছুৱোকে এৰি আঁতৰ হৈ কোপাই-কোপাই একে বেজিয়েই ছুৱো ছুৱোৰে নামে গোচৰ দিবলৈ ধৰিলে।”

সেই মলকু গগৈৰ কাহিনীবপৰাই আকৌ শুনক—

“আঘোণৰ শেহ পৰটোকো কাতিৰ পহিলা ডাবিখৰ শালপতিয়েক বুলিলে হয়, কিয়নো সেই পৰতে তেওঁৰ নামেও তেওঁৰ

সাজৰ পিচ খৰি পুৰণি লেটাটো ফুটাই ডাৰ ভিতৰৰপৰা পোক গুচি পথিলা হৈ ওলাল।..... কেবেলুৱাটো গৈ থাকোঁতে ডাক কোন্‌বাই ছুই দিলে যেনেকৈ সি থমকি গোটবান্ধি ঘূৰণীয়া হয়, সেই দৰেই আমাৰ মলখু চাহাব পঢ়া-শুনাৰ বাটত বাট বুলি থাকোঁতেই চাহাবী সাজ, 'খানা' আৰু নামে তেওঁক ছুই দি থমকাই দিলে। তেওঁ হেট্-কোট-পটলুঙে সৈতে গোটবান্ধি ঘূৰণীয়া হ'ল।”

বেজবকৱাৰ বৰ্ণনাৰ উদাহৰণ বেলেগ বেলেগ ঠাইৰপৰা আকৌ চাওক।

“এই দাঁখে-বাণিয়ে দীঘল বহল পৃথিৱীত কত মানুহে সঁচাই-মিছাই কত কথা কৈছে, কণীভগা ঘৰ-শালিকাই চেক্-চেকাই থকাৰ কত চেক্-চেকাই আছে।” (সুৰভি)

“তৰণীয়ে জীয়েক কুনকী-হাতীৰে ভাল মানুহৰ ল'ৰা-মখনা খৰিবলৈ কত ফাল পাতিছিল, কিন্তু পৰা নাছিল।” (সুৰভি)

“তেওঁলোকৰ বাঁহ থকা গছৰ গুৰিডাল সময়-লুইতৰ গৰাখহনীয়াত যে লাহে লাহে খহি যাব লাগিছে, তেওঁলোকৰ উমানেই ছোৱা নাই।” (সুৰভি)

“মানুহ যদি নিকৰ্মা হ'ল, আৰু তাৰ ওপৰত ডাৰ স্বভাৱটো যদি চকুপোৰা হ'ল, তেন্তে এই শৰীৰ চৰ্চাই ফুটকা গছত বহিনীয়ে বাঁহ লোৱাদি তাৰ গাত বাঁহ লয়।” (সুৰভি)

“মানুহৰ মতে মোৰ কাণত কোটেকোৰা কাঁইটে বিজাদি বিহে।” (সুৰভি)

“সৰিয়হৰ হুলিৰ বাওৰ মাজত সোমোৱা সৰিয়হটো ভালোমান কাললৈকে তাত বৈ যায়, জাবিলে জোকাবিলেও নোলায় আৰু সতকাই লোকৰ চকুত নপৰে।” (জোনবিৰি)

“বামুণৰ জীৱ হুবা কাছৰ নিচিনা লেকেতা।” (জোনবিৰি)

“কৱিতা কেয়াবনৰ নিচিনা, তাৰ জইন্‌ মৰা বৰ টান।”

(জোনবিৰি)

“সক-বৰ মাহবিলাক বৰাধানৰ আঠৈয়ে তপত খোলাবপৰা
জপিয়াদি জপিয়াবলৈ ধৰিলে।” (সুৰভি)

“ভাৱনাৰ বৰ ধেমালিৰ ওৰ পৰাদি অলপমান বেজিৰ পিচড
সেই উৎকট নাচৰ ওৰ পৰিল।” (জোনবিবি)

“ডাঙৰীয়া হাকিমে কাঁহীৰ ভাত কাঁহীতে এৰি চুৱা হাতেবেই
ঘেণীয়েক মুনচূপনী হাকিমনীক ভালকৈ এখুন্দা দিবলৈ গোন ম’হে
চোঁচা লোৱাদি চোঁচা ললে।” (সুৰভি)

“মখনা হাতীয়ে উচাল মাৰি ভৰিৰ বান্ধা ছিঙাদি গুতেকৰ সেই
হাতৰ বান্ধ ছিঙি যাব খোজোতেই মাটিত শুকিঠালটো পৰাদি
হাম্ধুৰি খাই পৰিল।” (সুৰভি)

“বিয়াহগোৱা ওজাৰ পালীয়ে ওজাৰ পদৰ পোষকতা কৰি ভাল
ধৰি থকা দি কেশৱবাম তবগীয়ে তেওঁৰ গোজবণিৰ পোষকতা কৰি
ভাল ধৰিব লাগিছে।”

ওপৰে ওপৰে চাই যাওঁতে চকুত পৰা কিছুমান অংশৰ উজ্জ্বল
ওপৰত দিয়া হ’ল। ইয়াবপৰা বেজবকৱাৰ উপমা আৰু চিত্ৰবোৰ
যে অসমীয়া বকৱা পৰিচিত দৃশ্য তাক বুজিবলৈ টান নহয়।
বেজবকৱাৰ গল্পবীতিৰ ই এটা বিশেষত্ব। অসমীয়া সমাজৰ,
গৃহস্থীৰ, জীৱনৰ একোটাওঁত চিত্ৰ তেওঁৰ বাক্য একোটাতে
জিজিকি আছে।

বেজবকৱাৰ ঘৰৰ হেম বকৱাই কোৱাভাতুৰীয়া অসমীয়া সমাজৰ
চিত্ৰ আঁকিলে, লক্ষ্মীনাথেও উদ্ভাৱিকাবীশ্বৰে তেওঁৰ অপুত্ৰক
খুড়াদেৱকে আৰম্ভ কৰা কাম হাতত ল’লে। হেম বকৱাই অসমীয়া
ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতাৰ গজ্জলীয়া প্ৰমাণ দিবলৈ গোটেই জীৱন সাধনা
কৰি হেমকোষ দি গ’ল; সাহিত্য বচনাৰ কাৰণে তেওঁৰ আজৰি
নাছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবকৱাই হুৱাৰ চুকত থকা কুঠাবৰ প্ৰতিবাদলৈ
কাণ নকৰি অসমীয়া পাঠকৰ হাতত হাঁহিবলৈ আৰু চিন্তা কৰিবলৈ
কিছুমান বচনা থৈ গ’ল, হাঁহিব কথা ওপৰ উঠিল, চিন্তাৰ কথা তল

পৰিল। মাহুহে চিন্তা কৰি মূৰ ঘমোৱাতকৈ অকণ হাঁহি-তামাচা কৰি মন পাতলাবলৈ হে ভাল পায়।

হাস্তবল এনেয়ে বসৰ ভিতৰত অন্ত্যজ। বেজবকৱাৰ হাস্তবলৰ ভালেখিনি অতি শুল, বিশেষকৈ কাকতৰ টোপোলাত। হাস্তবলৰ কাম মাহুহক পেংলাই কৰা, সিঁয়াৰা, উপলুঙা কৰা। বেজবকৱাই এই কাৰ্য্য অতি দক্ষতাৰে কৰিছে। বেজবকৱাৰ অভিন্নহৃদয় আগবঢ়ালাকো পেংলাই কৰিছে, শক্তি-সাধক, বামপ্ৰসাদকো সিঁয়াৰিছে। কেইবাটাও বৰগীতৰ 'পেৰডি' কৰিছে। কদমকলিৰ কেইটামান কৱিতা বাদ দিলে আটাইবোৰ ব্যঙ্গ, হাঁহি, লঘুৰচনা। যশঃপ্ৰাৰ্থী মন্দকৱিক সুবিধা পালেই খোচ্ এটা মাৰি গৈছে। পুৰণি বাঁহীৰ পাঠকসকলৰ মনত কৱিতাৰ কাঠ-সংস্কাৰৰ কথা মনত পৰিব। নাজলু দাস, ভোকেল্ল আৰু চিন্তাতৰঙ্গিণীৰ লিখককো এসেকা দি গৈছে। অথচ বেজবকৱাই নিজে যে কৰি হিচাপে বিশেষ কৃতিত্ব লাভ কৰিছিল, সিও নহয়। তামাচা আৰু বছৰালিত কৱিত্ব নাথাকে, ক্ষম্তেকীয়া লঘু আমোদৰ উপাদান থাকে। জুগুপ্সাৰ সম্পাদকৰ আঁৰত অসমৰ ছই-এজন লোককো আঁজুৰিছে।

পাঠকসমাজে সাহিত্য সৃষ্টি কৰে, বেজবকৱাৰ খুঁহুতীয়া ৰচনাৰ জনপ্ৰিয়তাই সমসাময়িক পাঠকসমাজৰ প্ৰকৃতিবো পৰিচয় দিয়ে। আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ জন্মলগ্নত লঘু ৰচনা আৰু হাঁহিব দেৱতা আছিল। ইয়াৰপৰা অসমীয়া সাহিত্য আৰু পাঠকসমাজৰ ওপৰতো প্ৰভাৱ নপৰি থকা নাই।

আমাৰ অনেক সমালোচকেই যুগটি ফুৰণত কোৱাদি 'বোমাটিক', 'বোমাটিক' কৰি থাকে। বোমাটিক-ব্ৰাহ্মিক কিবা এটা দলত নপৰিলে যেন সাহিত্য অশ্বৰীয়া হৈয়ে থাকে। বেজবকৱাৰ প্ৰকৃতি বোমাটিকৰ ওলোটাটোহে। শাটোৱাৰ আৰু বোমাটিকৰ সম্বন্ধ অবিৰডুটকৰ দৰে। ল'ৰাকালৰপৰা 'হিন্দু বাইবেল'ৰ পৰা খাই অহা লক্ষ্মীনাথৰ ৰচনাত বৈষ্ণৱ সাহিত্য তথা অসমীয়া বৈষ্ণৱ

সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ আৱিষ্কাৰ কৰিবৰ কোনো প্ৰয়াসৰ আৱশ্যক নাই। তেলেত বুৰগৈ থকা আচাৰৰ টেঙাৰ দৰে বেজবকৱাই বচনাও বৈকল্পিক সাহিত্যই ভেজি আছে। অসমীয়া সাধুকথা, ককৰা-বোজনা, বুৰঞ্জী-সংস্কৃতি ভালেখিনি তেওঁৰ বচনাত লীন হৈ আছে। পশ্চিমীয়া সাহিত্য আৰু বঙলা সাহিত্যৰ প্ৰভাৱো পৰিবহি; কিন্তু বেজবকৱাই হাতত আলঠী সমলবোৰো ফুলাম গামোচা মূৰত মাৰি অসমীয়া হৈ ওলাইছে। ইংৰাজী Golden Treasury, Henry the Fourth, Hamlet—এইবোৰ নিশ্চয় তেওঁৰ পাঠ্যপুথি আছিল। Hamlet-ৰ কিছু অংশ তেওঁ অসমীয়ালৈ তানি কৰিছিল বুলিও জনা গৈছে। সেই সময়ত ইংৰাজীশিক্ষিত লোকে Dickens পঢ়িছিলেই, আজিকালি যেনেকৈ ‘কণ্টিনেন্টাল নভেল’ পঢ়ে, চেচোৰ খনা গৰখীয়া ল’ৰাই এইবোৰৰ প্ৰভাৱ খানি খানি উলিয়াব পাৰিব। ক্ৰীষ্ণুত বেণুধৰ শৰ্মাদেৱে এবাৰ কোৱা মনত পৰে যে বেজবকৱাই ব্যৱহাৰ কৰা ওভোতনী আৰু কাকতৰ টোপোলা নাম দুটা স্বাৰ্গিক হোম্‌ছৰ কিতাপৰ নাম অনুসৰিও হ’ব পাৰে; একো আচৰিত নহয়।

সি যিয়েই নহওক, বেজবকৱাই অসমৰ মানুহ অসমৰ সংস্কৃতি, অসমৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্য—সকলোবোৰ অন্তৰেবে ভাল পাইছিল। তেওঁৰ বচনাৰ প্ৰতি লক্ষ্যত এই ভালপোৱা লীন হৈ আছে। অসমীয়া মানুহৰ দুৰ্বলতাক ব্যঙ্গ কৰা তেওঁৰ ব্ৰদেশপ্ৰীতিৰ অঙ্গ মাথোন। অসমীয়া মানুহৰ গৌৰৱৰ কথাও সুবিধা পালেই সুৰ্বেবিবলৈ নেপাহৰে।

অসমৰ পকা খৰিচা, বাবৰি-লকাৰ আত্মকণ, কুঁজী ঠেকেৰা এইবোৰলৈ মনটো উভতি উভতি আছে—ধাৱতি পশ্চাৎ চেতঃ। কেৱল ভাৱপ্ৰৱণতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত দেশপ্ৰেমক কেইবাঠাইতো ব্যঙ্গ কৰিছে। দেশৰ নামত অনাৱশ্যক চিক্ৰ-বাখৰ তেওঁ নিন্দা কৰিছে। স্বাৰ্থপৰ আৰু সুবিধাবাদী নেতাকো তেওঁ জলপান বুৱাইছে। এটা প্ৰৱন্ধত বেজবকৱাই বাত্ৰাদলৰ পাৱৰক হুতুৱাই দোৱাইছে—

“আমি হব তোদের নেতা।

দাও আমায় কিছু টাকা।”

এনে নেতাই আজিও অসমৰ সমাজত নেতৃত্ব কৰি আছে। আৰু
এঠাইত তেওঁৰ মন্তব্য শুনিব : “কোনো ডেকাই চৰ্কাৰৰ ঘৰত চাকৰি
নাপালে বা চাকৰিবৰণা বৰখাস্ত হ’লে আৰু কোনো বুঢ়া অকৰ্মণ্য
হ’লে পেট্ৰিয়ট অৰ্থাৎ দেশহিতৈষী হয়।” কিন্তু স্বাধীনতা আন্দোলনে
প্ৰমাণ কৰিছে যে বেজবৰুৱাৰ এই ধাৰণা সম্পূৰ্ণ সত্য নহয়। অসংখ্য
দেশপ্ৰেমিকে আশাশুৰীয়াভাৱে দাবিত্যাগ আৰু কষ্ট বৰণ কৰিছেই,
প্ৰাণকোঁ আহুতি দিছে। অৱশ্যে স্বাধীনতাৰ পাচৰ কথা বেলেগ।

পাৰিষদ জানিলে গালিও সোৱাদ। হাত্তৰসিক ব্যক্তিগণ
লিখকৰ লেখনীয়ে কাণ মোহাবিলেও মানুহে হাঁহি থাকে। বেজ-
বৰুৱাৰ বহুৱালি, ব্যক্তি, পেংলাই সকলোকেই মানুহে ভাল পায়।
‘এলাহে ভাগবে অচেতন’ হোৱা অসমীয়া জাতিৰ মুখলৈ যি কোনো
প্ৰকাৰেই হওক হাঁহি আনিব পৰাটোৱেই বেজবৰুৱাৰ কৃতিত্ব।
ইয়াৰ যোগেদিয়েই অসমীয়া মানুহৰ সাহিত্যবোধ আৰু জাতীয়
চেতনাও অকণমান আহিল। বেজবৰুৱাই সমসাময়িক সমাজৰ
ওপৰে ওপৰে ফুৰুৱাইছে মাত্ৰ, মানুহৰ মনৰ গভীৰতালৈ কেতিয়াবা
কাচিৎহে ডুমুকি মাৰিছে। অভ্যন্তৰীণ আৰু সাময়িক হোৱা সত্ত্বেও
বেজবৰুৱাৰ অসমীয়া সাহিত্যত এখন বিশেষ ঠাই আছে; লঘু কথাও
জীৱনৰ বিশেষ অংশ আৰু লাগনী নহলে জুই নজলাব দৰে, টুটকীয়া
নহলে গাওঁ নবহাৰ দৰে, হাঁহি আৰু লঘু কথা নহলেও জীৱন নচলে।
তেওঁৰ সবহাখিনি ৰচনা স্থায়ী নহ’ব; কিন্তু পুৰণি আৰু নতুনৰ মাজৰ
সংক্ৰান্তি-পুৰণি বেজবৰুৱা সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত গণ্য-মান্য হৈ থাকিব।
প্ৰৱন্ধ-কবিতা, গল্প-উপভাস, নাটক-আলোচনী, সকলোতে তেওঁ
এচাপৰ মাৰি গৈছে; ৰায়নৰ নাতি-পুতিয়ে এতিয়া জীৱনৰ বিচিত্ৰ
মুহূৰ্ত্ত বোল ফুলিব পাৰিলেই হয়। সাহিত্যকৰ্মতকৈও মোৰ মনেৰে
ভাৱ-সাহিত্যৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণে কৰা অক্লান্ত ৰণ আৰু বিধিই
ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভাৱৰ কাৰণেহে তেওঁৰ খ্যাতি।

॥ বেজবকরা আৰু আমাৰ সম্ৰাস্তাগৰু ॥

বেজবকৰাই সি সময়ত জন্ম লৈছিল সেই সময়ত কনজাৰ্ভেটিভ অৰ্থাৎ বন্ধগণীল দলৰ প্ৰভুত্ব। বেজবকৰাই তেওঁৰ চোকা মিঠা লেখনী যুগ-বিবোধী শক্তিৰ পৰাজয়ৰ অৰ্থে প্ৰয়োগ কৰিছিল। অতি সাধাৰণ কথাতে জাত যোৱা, এঘৰীয়া হোৱা, তিবোতা জাতিৰ প্ৰতি অন্তায়, ভণ্ড নৈষ্ঠিকতা আদি অকাৰ্য্যবোৰে বেজবকৰাৰ দৰদী মন দকৈ স্পৰ্শ কৰিছিল আৰু গল্পই-প্ৰবন্ধই তেওঁ এইবোৰৰ প্ৰতিবাদ কৰিছিল তেওঁৰ বিশিষ্ট মনোগ্ৰাহী বাক-ভঙ্গীৰে। মহাপুৰুষসকলে আমাৰ দেশত যি উদাৰ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল তাত এনে কঠোৰ নৈষ্ঠিকতাৰ কথা নাছিল, কিন্তু তেওঁলোকৰ ধৰ্মৰ পাচত গৈ বাকলিটো ব'ল, সাহটো শুকাল। গোঁসাই-মহন্ত, মেধি-পাঁচনী আদি নতুন নতুন পদবী আৰু জ্ঞানীৰ সৃষ্টি হৈ মহাপুৰুষসকলৰ পৰৱৰ্তী সমাজ পঙ্কিল কৰি পেলালে। মহন্তসকলৰ ভিতৰতে নানা সংহতি, নানা পন্থ। খোৱা-বোৱা, বিয়া-বাক, লুবি-লুবিয়োহ হয়। কাল-সংহতিৰ মাজুহে মাহ-প্ৰসাদ বিলালে ব্ৰাহ্মণ-সংহতিৰ মাজুহে নাখায়। ব্ৰাহ্মণ-সংহতিৰ হাতে নিকাই নাখায়, এনেবোৰ কথা। বহাৰ আসনবোৰো তাৰতম্য হ'ল আহোম ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ আহিত। বায়ুগীয়া মহন্তসকলৰ ভিতৰতো প্ৰভেদে দেখা দিলে। বায়ুগীয়া মহন্তসকল অ-মহন্ত উকা বায়ুগণসকলক অজপ ঘৃণা-মিশ্ৰিত কৃপাবে চাবলৈ ধৰিলে। অতি আধুনিক কালত ধনৰ বলত হোৱা তথাকথিত গোঁসাইসকলৰ কথানো কি ক'ব। তেখেতসকলৰ উৰুগীয়া

গগণ আৰু ভেম্বৰ অভিজ্ঞতা আমাৰ বহুতৰে আছে। সকলোৰ অৰ্থাৎ আজিৰপৰা আটেকুৰি বছৰমানৰ আগৰ কথা। আমাৰ জীয়ৰী এগৰাকী ওচৰৰ সত্ৰ এখনলৈ পৰিছিল। শহুৰেক বুঢ়াগোসাঁই জীৱিত থকা পৰ্য্যন্ত বাইদেউক আমাৰ ঘৰলৈ আহিবলৈ নিদিলে আৰু আমাৰ মানুহ খবৰ-খাতি লবলৈ গ'লে 'তাং-বিং' বামুণ (তাত্ত্বিক) বুলি নিন্দা ভৎসনা কৰি পঠিয়াই দিলে, যদিও আমাৰ বৈষ্ণৱ পৰিয়াল অনেক কালৰপৰা আউনীআটী সত্ৰৰ শিষ্য। পাচলৈ এই মহাজনোয়া উত্তাপ শাম কাটিলে।

বেজবৰুৱাই তেওঁৰ “জীৱন-সৌৱৰণ”ত এটি অভিজ্ঞতাৰ কথা বৰ্ণনা কৰিছে। তেওঁৰ ভাষাবেই ইয়াত তুলি দিলোঁ—

“বিয়াৰ দিনা কথাব ককায়েকেই নে কি কব নোৱাৰোঁ, গোসাঁই প্ৰভুৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তিটো আৰু তেওঁৰ ব্যৱহাৰ অতিকৈ চকুত পৰা হৈছিল। বিয়াৰ সভাত তেওঁ এটা কাঠৰ মুঢ়াৰ দৰে বহি আছিল; আৰু পাছে আমাৰ নিচিনা সাধাৰণ মানুহৰ সৈতে কথা-বাৰ্তা পাতি আমাক আদৰ-অভ্যৰ্থনা কৰিলে কেনেবাকৈ গোসাঁই প্ৰভুৰ দীঘল ভেমটোৰ এডোখৰ চুটি হৈ পৰিব -এই ভয়তে শঙ্কিত হৈ আছিল। তেওঁ-লোকতো পুৰণি সন্ত্ৰমৰ দাবী কৰিব পৰা গোসাঁয়েই, অসমত কেঁচা-মুৰীয়া গোসাঁইৰপৰা আবদ্ধ কৰি খৰিকটীয়া গোসাঁইলৈকে গোসাঁই নামধাৰীসকলে সাধাৰণ ভক্তলোকৰ ঘৰলৈ ছোৱালী দিবলৈ ওলায়, অথচ বিয়াৰ সময়ত আকোৱালে নোপোৱা ভেম্বৰ খুঁটাও আউজি থাকি কিয়ে কৰে, ডাক কি কৰা। এবাৰ মনত আছে—এজন শিৱসাগৰৰ ভক্তলোকৰ বিয়াত নিমন্ত্ৰিত হৈ মই দৰা-ঘৰীয়াৰ সৈতে বিয়াতলৈ গৈছিলোঁ। আমি কইনাঘৰীয়া গোসাঁইৰ পন্থীমূৰ পাওঁতেই গোসাঁইৰ ঘৰৰপৰা আদেশ আহিল যে আমি আমাৰ ভবিৰ জোতা-মোজা সোলোকাই পদত্ৰজে গৈহে তেওঁৰ চাবিচাপৰ ভিতৰ সোমাব পাৰিম। আমিও জোতা-মোজা নোলোলোকাওঁ, তেওঁ-লোকেও নেবে। শেষত দৰাঘৰীয়া আৰু কভাঘৰীয়াৰ মাজত

হতাহতি হোৱাৰ উপক্ৰম। অনেক কষ্টৰ আৰু অনেক কথাৰ
আজোব-পিজোবৰ পিচত হে এটা হেস্ত-নেস্ত হৈ এই গজ-কচ্ছপীয়া
যুদ্ধৰ ওৰ পৰে।”

বেজবকৱাৰ আত্মজীৱনী সমসাময়িক অসমীয়া সমাজৰ এখন
ছবিৰ দৰে। বেজবকৱাই নাটকে-প্ৰৱন্ধে অনেক ঠাইত আমাৰ
সত্ৰ-মহন্তসকলক ব্যঙ্গ কৰি লিখিছে। ব্যঙ্গ বুলিলে অলপ অতি-
বঞ্জিত হয়েই, বেজবকৱাও এই অতিশয়োক্তি দোষবৰণা মুক্ত নহয়।
একদৰ্শিতাদোষ বেজবকৱাৰ লিখাত যথেষ্ট আছে। পাঠকসকলে
নিশ্চয় লক্ষ্য কৰিছে যে বজনীকান্ত বৰদলৈৰ উপস্থাসকেইখনমানত
সত্ৰবিলাকৰ এটা বেলেগ চিত্ৰ পোৱা যায়। বৰদলৈৰ সত্ৰ বিধৱলক
মনৰ শাস্তিৰ নিজৰা। বেজবকৱাৰ চিত্ৰ কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত
যিদৰে বাস্তৱ, বৰদলৈৰ চিত্ৰত সত্যৰ অনুগামী। “ডাঙৰ ডাঙৰ
সত্ৰবোৰত সুন্দৰ অসমীয়া অঙ্গীয়া ভাৱনাৰ লগে লগে নাইবা অঙ্গীয়া
ভাৱনাক খেদাই নাট-বটোতা গোসাঁই-মহন্তসকলে বাবে বাহুবা
অশুখ বঙলা ভাবাত নাট বচি, ভাৱনাকৰি নিজক পৌৰুষাৰিত আৰু
দৰ্শকক সুখী বিবেচনা কৰিছিল।” এনে অৱস্থাত বেজবকৱাই টান
কথা এয়াৰ জুপুনাই থাকে কেনেকৈ ?

সত্ৰবিলাকৰ লগত বেজবকৱা পৰিয়ালৰ সম্পৰ্ক কেনে, আত্ম-
জীৱনীত তাৰ যথেষ্ট আভাস দিছে। নাৱত আহোঁতে দূৰৈবৰণা
কমলাবাবী সত্ৰৰ গছ দেখি ৮দীননাথ বেজবকৱাৰ পুত্ৰ-পৰিবাৰে
ভক্তিৰে সেৱা কৰা কথা আত্মজীৱনীত আছে।

“স্ত্ৰী মধুদ্বিৰ ঈশ্বৰৰ কীৰ্ত্তন মঙ্গল নিবন্তৰ

যিটো ভূমিভাগে শুদ্ধৰূপে হোৱে জাত।

তাৰ ধূলি যিটো শিবে ধৰে নিশ্চয় জানিবা সিটো নৰে

কুকৰ পৰম বজ্জত হোৱে সাক্ষাত ॥

সত্ৰসমূহ অসমীয়া সমাজৰ নিয়ামক আৰু শাসক। অসমীয়া
সমাজে বজা আৰু শুক দুয়ো বথকে সমান ঠাই দিছিল। আধ্যাত্মিক

বুনিয়াদী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এই সত্ৰবিলাকৰ পতনত বেজবৰুৱাৰ দেশপ্ৰেমী অস্ত্ৰেৰে আঘাত পাইছিল আৰু তাৰ প্ৰতিকাবস্বৰূপে হুঁচুৰ ব্যঙ্গ উক্তি কৰিছিল, অমুঠানটিৰ প্ৰতি ভক্তি নোহোৱা বুলি নহয়।

আধুনিক সমাজ বেজবৰুৱাৰ দিনতকৈ বহু পৰিমাণে উদাৰ আৰু অলংকাৰমুক্ত হৈ আহিছে। নতুনৰ এই বিজয়ত বুঢ়াদলৰ বহুতেই নিজকে খাপ খুৱাব নোৱাৰি মূৰে-কপালে হাত দি নিকপায় আৰু নিঃসহায় হৈ বহি গৈছে। হেমকোষৰ সত্ৰ মহন্তৰ দোষৰ ফালটো দাঙি ধৰে আৰু সেই বংশৰে লক্ষ্মীনাথে তাক আৰু অলপ সদৰি কৰে।

কাণ্ডপগোত্ৰ : চৈতন্যচন্দ্ৰ : হেমচন্দ্ৰ মহুচকাৰ।

॥ বক্তৃতাৰ মন্তব্য ॥

আজিৰপৰা চাৰি কুৰি বছৰমানৰ আগতে নগাওঁৰ এজন কবিয়ে শবংকালৰ বিষয়ে এটি কবিতা লিখিছিল। সেই কবিতাৰ এনেদৰে সামৰণি মাৰিছিল--শবংকালত পূজাৰ কেইদিন ছুটী পাই কলম পিহি পিতৃমৰা প্ৰবাসী কেবেণীয়েও ঘৰলৈ গৈ ল'ৰা-তিবোতাক চাই আহিব পাৰে।

অসমীয়া সাহিত্য কেইবাগৰাকীও কেবেণীৰ অৱদানেৰে সমৃদ্ধ হৈছে; সেইসকলৰ ভিতৰত চকপানীৰ বৰকেবেণী কবিতা হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা, বুৰঞ্জীৰ সাধক সোনাবাম চৌধুৰী, জ্ঞানমালিনীৰ কবিতা বুলি প্ৰসিদ্ধ মফিজুদ্দিন আহমদ হাজৰিকা, নাট্যকাৰ-ঔপন্যাসিক দৈৱচন্দ্ৰ ভালুকদাৰ, কবিতা-সাহিত্যিক সিংহদত্ত দেৱঅধিকাৰী, অসম সাহিত্য সভাৰ ছগৰাকী সভাপতি ৮নকুলচন্দ্ৰ ভূঞা আৰু পদ্মশ্ৰী আনন্দ বৰুৱাৰ কথা সকলোৱে জানে। বক্তৃতাৰ মন্তব্য এগৰাকী কেবেণী সাহিত্যিক আছিল; ওপৰত উল্লেখ কৰা শবংকালৰ বিষয়ে বচনা কৰা কবিতাত তেওঁ নিজৰ কেবেণী জীৱনৰ কথাকে উল্লেখ কৰিছে। তেওঁৰ কবিতা সংগ্ৰহ 'কবিতাহাৰ' আধুনিক যুগৰ প্ৰথম কবিতা-সংগ্ৰহ বুলি কব পাৰি। আমাৰ বৰ্তমান শিক্ষাবিভাগৰ বিশৃঙ্খলাৰ আগৰ কালত বৃটিছ চৰকাৰৰ দিনত কবিতাহাৰ কিছুমান দিন স্কুলৰ পাঠ্যপুথিও আছিল।

নগাওঁ চহৰৰ আমোলাপট্টিত জীৱিত উমাকান্ত গোস্বামী উকীলৰ ঘৰৰ সমুখত এতিয়া বি ঠাইত ডাক্তৰ জীৱসন্ত শইকীয়াই ঘৰ লৈছে,

তাতে বন্ধুত্বৰ মহন্ত তেওঁৰ ছুটী-জীৱনৰ শেষৰ কালত আছিল। তেওঁৰ স্থলীয়া জীৱনত পণ্ডিত ৮হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, বোবহাটৰ ৮বুদ্ধিস্বৰ্ণ নাথ ভট্টাচাৰ্য্য, নগাঁৱৰ ৮আনন্দৰাম ভট্টাচাৰ্য্য, ৮বিষ্ণুকান্ত শৰ্মা পেন্ধাৰ প্ৰভৃতি ৮বন্ধুত্বৰ মহন্তৰ সমসাময়িক আছিল। সেই সময়ত নগাঁৱত ৮গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ সাহিত্যিক প্ৰভাৱৰ ফলত এজন ডেকা সাহিত্যিক সৃষ্টি হৈছিল, তাৰ ভিতৰত হেম গোসাঁই আৰু বন্ধুত্বৰ মহন্ত এই দুজন অসমৰ ডেকা সাহিত্যিক-সমাজত চকুত লগা হৈ পৰিছিল।

বন্ধুত্বৰ মহন্তই এখন ছখীয়া বামুণীয়া সত্ৰত উপজি অৱস্থাৰ লগত যুঁজ কৰি লিখা-পঢ়া কৰিব লগা হৈছিল। বামুণীয়া সত্ৰৰ গোসাঁই হলেও অনেকেই 'মহন্ত' উপাধিকে লিখিছিল। এন্ট্ৰেন্স পৰীক্ষা পাছ কৰি উচ্চশিক্ষাৰ কাৰণে তেওঁ কলিতালৈ গৈছিল যদিও অভাৱৰ কাৰণে কলেজীয়া শিক্ষা জলাঞ্জলি দি ঘৰলৈ গুচি আহি কাছাৰীৰ কেৰেণী কাম লবলগীয়া হ'ল। কেৰেণী কামত পিতৃ মৰিলেও তেওঁৰ 'চিত্ৰটো' সাহিত্যৰপৰা আঁতৰাব পৰা নাছিল। কলিকতাৰপৰা ওলোৱা জোনাকীৰ তেওঁ এজন নিয়মীয়া লেখক আৰু শুভাকাঙ্ক্ষী আছিল। তেওঁৰ গল্প-প্ৰৱন্ধৰ ভিতৰত জয়মতী কুঁৱৰীৰ বিষয়ে লিখা প্ৰৱন্ধই সেই সময়ত সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। তেওঁৰ কৱিতাবিলাক গোটাই 'কৱিতাহাৰ' নাম দি প্ৰকাশ কৰিছিল। আৰু কিছুমান কৱিতা কৱিজনৰ নাতি-পুতিৰ হাতত আছে বুলি কয়। কৱিতাহাৰত প্ৰকাশ নোহোৱা 'গাৱঁলীয়া বোৱাৰী' নামে এটি কৱিতা ৮হেম গোস্বামীৰ দ্বাৰা সম্পাদিত 'অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকী'ত পোৱা যায়।

আমাৰ সকলোত আমাৰ ওপৰ চামৰ ছাত্ৰৰ কৱিতাহাৰ পঢ়াশলীয়া পাঠ্য আছিল। মই তেতিয়াই কৱিতাহাৰ পঢ়িছিলোঁ। তাৰ আৰু হৃদয় গুণত কৱিতাবোৰ ইমান মনোপ্ৰসাদী যে কৱিতাব

বিষয়বস্তু আৰু কৱিতাবোৰৰ মাজৰ কিছুমান বাক্য আজিও মনত আছে।

কৱিতাহাৰৰ প্ৰথম কৱিতাটো উপনিষদৰ ভাৱৰ দ্বাৰা প্ৰণোদিত।
কৱিতাটোৰ আৰম্ভ এনে—

চকু নাই, সকলো দেখিছে ;
কাণ নাই, সকলো শুনিছে ;
ভৰি নাই সৰ্ব্বত্ৰতে কৰিছে গমন ;
ভজা সবে সিজনাক হৈ একমন।

অপানিপাদো জ্বনো গ্ৰহীতা।

পশ্চাত্যচক্ষুঃ স শৃণোত্যকর্ণঃ।

স চেতি বেতং ন চ তস্মাস্তি বেত্তা

তমাহব গ্ৰাং পূৰ্বং মহাস্তম্

(বেতাস্তব উপনিষদ)

বেলেগ বেলেগ ধৰ্ম-সম্প্ৰদায়ৰ লোকে একেজনাকৈ যে বেলেগ বেলেগ নাম দি মাতিছে, কৱিতাটোৰ কেন্দ্ৰস্থ ভাব এয়ে।

খেতি কৰা, ধান-ডোৱা, মাছ-মৰা, বিহুপতা আদি বেলেগ বেলেগ বস্তুৰ বেলেগ বেলেগ গাৱঁলীয়া দৃশ্যবোৰ বস্ত্ৰেশ্বৰ মহন্তয়ে প্ৰথমে আধুনিক কৱিতাত বচা যেন লাগে। জীৱন্ত অসমীয়া গাৱঁলীয়া দৃশ্য বস্ত্ৰেশ্বৰ মহন্তৰ বিশিষ্টতা। ভগা পাহীৰ বুকুত ধান-খেৰ পাৰি কেনেকৈ ছখীয়া গৃহস্থৰ কেঁচুৱা ডাঙৰ হয়, তাৰ বৰ্ণনা কৱিতাহাৰত আছে।

বৃহৎ আয়োজনৰ শেষত একো কল নথবা কথাটো মহন্তই বহুবাৰন্তে লখুকিয়া নামে কৱিতাত সুন্দৰকৈ বৰ্ণাইছে। ‘পৰ্বতে আটোপ কৰি নিগনি জপালে’—এনেকৈ কৱিতাটোৰ মোখনি মাৰিছে। বুঢ়া মাহুহক বুঢ়া বুলি কলে যে বেয়া পায়, এই দুৰ্বলভাৱ কথাটো এঠাইত এনেদৰে বৰ্ণনা কৰিছে—

বুঢ়াক বুলিলে বুঢ়া চকু ঘোপা কৰে ;
 জানো যমে লাই পাই শীত্ৰে মাৰি লৈ যায় ?
 'অশ্বান' নামৰ এটা কৱিতাত 'অশ্বান সাম্য-শিক্ষাৰ স্থল' বুলি
 বৰ্ণনা কৰিছে । এই কৱিতাত অলঙ্কাৰৰ প্ৰয়োগ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া ।
 বল থকা সবে বলী, বলহীন বলি ;
 বলীয়ে নিৰ্কৰলী হৰে নানা ৰূপে ছলি ;
 শক্তিৰ গৌৰৱ কৰি ফুৰে যেন মন্ত কৰী,
 সংসাৰ ভৰত তাৰ যেন টল্‌মল ;
 অশ্বান পালেই ছাই-ভস্ম হয় বল ।
 ধনীৰ নিশাও দিন, দিনো নিশা হলে দীন,
 ধনে সংসাৰত কৰে দিন-ৰাতি চিন ;
 ধনে আদি প্ৰাণ তাৰে, মৃত্যু হয় কালি তাৰে,
 মূবুজ গহীন ভাবে লোক বুজ-হীন ।

ইংৰাজী কৱিতাৰ পঢ়ুৱৈসকলে *Death the leveller* কৱিতাৰ
 লগত ইয়াৰ ভাবৰ মিল পাব ।

এটি কৱিতাত মহাভাৰতৰ কৱি ৰামসৰস্বতীৰ প্ৰতিভাৰ উদ্দেশ্যেও
 কৱিয়ে শ্ৰদ্ধাৰ অঞ্জলি আগবঢ়াইছে ।

কৱিতাহাৰত অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা এটি কৱিতা 'গাৱলীয়া
 বোৱাৰী' । এই কৱিতাত সেইকালৰ গাৱলীয়া বোৱাৰীৰ, নীৰ
 ধৈৰ্য আৰু কৰ্মকুশলতা মনত লগাকৈ বৰ্ণনা কৰিছে ।

আধুনিক যুগৰ প্ৰথম অসমীয়া কৱি বঙ্কিম্‌বৰ মহন্ত । জোনাকী-
 যুগৰ সাহিত্যিকসকলৰ মাজত এওঁৰ বিশেষ ঠাই আছে । আমি
 সেই আসন তেওঁক দিয়া নাই ।

। বতীন ছুৰবাব কথা-কবিতা আৰু কহিৱা।

ডিব্ৰুগড় মেডিকেল কলেজৰ কিবা এটা উৎসৱ উপলক্ষে বাৰ্ডে ছুৰবাক দেখা কৰিছিলোঁ। এয়া ডেৰ্টক শ্বেববাবৰ আগবাবৰ লগ পোৱা। তাৰ পাচত কানৈ কলেজত ডেৰ্ট আৰু কেইমাহমানহে থাকিল। শিৱসাগৰলৈ একেবাবে গুচি আহিল। শৰীবৰ ছুখ লগা ছুৰ্বলতা, স্মৃতিশক্তি কমি আহিছে। অতি চিনাকি মানুহকো চিনি নোপোৱা অৱস্থা। কথা-বতৰাও অসংলগ্ন হৈ পৰিছে।

ডিব্ৰুগড়ত ডেৰ্ট আমোলাপট্টৰ ভাৰাধৰ এটাত আহিল। দেখা কৰিবলৈ গলোঁ, মোৰ লগত ডেৰ্টৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰ ঐবিনিন শৰ্মা। ভালেখিনি পৰ মোৰ মুখলৈ চাইহে যেন মোক চিনি পালে।

আমি কলিকতাত পঢ়াকালত ছুৰবা কটিছ চাৰ্ট কলেজৰ এটা হোষ্টেলৰ সহকাৰী অধ্যক্ষ। তেতিয়া ডক্টৰ আকু'হাৰ্ট সেই হোষ্টেলৰ অধ্যক্ষ, কলেজৰো অধ্যক্ষ, কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য। ছুৰবা কটিছ চাৰ্ট কলেজিয়েট স্কুলৰ বুৰঞ্জীৰ প্ৰধান শিক্ষক, পাঠক আৰু কবিতাৰ সৈৱক।

দেওবাৰে আৰু আন আজৰি সময়ত ছুৰবাই কিছুমান অসমীয়া ছাত্ৰক মাতে। সৰু-মুৰা একোটা পাঠচক্ৰ। কিবা কালত যই কবিতাৰ আবৃত্তি কৰা শুনি ডেৰ্ট বৰ ভাল পাইছিল। ডেৰ্টৰ নিজৰ প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত কবিতাও পঢ়া হৈছিল। ডেৰ্টৰ হোষ্টেলতো অসমীয়া ছাত্ৰ কেইবাজনো আছিল, বিশেষকৈ খোকাটাব

সঙ্গীতশিল্পী ৮দৰ্পনাথ শৰ্মা আৰু শ্ৰীৰামভট্ট মেধিৰ কথা মনত আছে। কলিকতাত আইন পঢ়ি থকা শ্ৰীবিনন্দ বৰুৱাও (ধ্বনি কৱি) প্ৰায়েই সেই মেলত থাকে, ৮পাৰ্বতীপ্ৰসাদ বৰুৱাও মাজে মাজে।

ছৱৰাব হাতত One thousand best poems of the world (পৃথিবীৰ এহেজাৰ ভাল ভাল কৱিতা) বোলা এখন কৱিতা-সংগ্ৰহ আছিল। এইখন তেওঁৰ গীতা-বাইবেল কীৰ্তন-কোৰাণ—যলৈকে যায় লগত লৈ ফুৰায়। ছৱৰাব ভালেখিনি কৱিতাৰ মূলতে এই কৱিতা-সংগ্ৰহৰ প্ৰেৰণা। তেওঁৰ তাত হোৱা বৈঠকীবোৰত এই কিতাপবপৰাও কিছুমান পাঠ কৰা হৈছিল। তেওঁ কলেজ হোষ্টেলবপৰা আঁতৰি আহি মাণিকতলা বজাৰৰ ওচৰত ভাৰাঘৰত থাকোঁতেও ১৯৪৩-৪৪ চনত এই কিতাপ তেওঁৰ হাতত আছিল। এই সময়ত ছৱৰা থকাৰ অলপ দুবৰে মেছ এটাত যৌবহাটৰ ৮অমূল্য বৰুৱা আছিল। ছৱৰাব তালৈ তেওঁ প্ৰায়ে আহি থাকে। অমূল্যৰ শোকাবহ দুৰ্বটনাই ছৱৰাব শৰীৰ আৰু মনত এটা জোকাৰ দিলে। ইয়াৰ অলপ দিনৰ পাচতেই তেওঁ কলিকতা একেবাৰে এৰি থৈ আহে আৰু কানৈ কলেজত যোগ দিয়ে।

ছৱৰাব হাতত আৰু এখন কিতাপ আছিল, Russian Vignettes, কহু ভাষাত লিখাত বাৰ্ময় চিত্ৰ তাৰ ইংৰাজী অনুবাদ টুৰ্গেনিভকে আদি কৰি ভালেখিনি লিখকৰ বচিত কথা-কৱিতা। ছৱৰাব কথা-কৱিতাৰ পাতনিড ডক্টৰ কাকতীয়ে কথা-কৱিতাৰ সম্পৰ্কে জানিব লগা ভালেমান কথা লিখিছে। কেৱল উল্লেখ কৰা নাই কহু সাহিত্যত কথা-কৱিতাৰ জনমজাতি।

টলষ্টয়ৰ জীৱনী, তেওঁৰ আৰু তেওঁৰ ভাৰ্য্যাৰ ডায়েৰী আৰু সমসাময়িক পুৰি-পত্ৰবপৰা টলষ্টয় আৰু টুৰ্গেনিভৰ সম্পৰ্কৰ কথা ভালেখিনি জানিব পাৰি। টলষ্টয়ৰ গাৱঁৰ ঘৰ সমসাময়িক সাহিত্যিক আৰু-চিন্তাশীল লোকৰ আড্ডা আছিল। তেওঁৰ খোৱাৰ মেজত খোৱা-পিয়া হয়, তৰ্কী-তৰ্ক হয়, সক-মুৰা কাজিয়াও লাহে।

কিছুমান মৌলিক বিষয়ত টলষ্টয়ৰ লগত ডেৰ্ডৰ সমসাময়িকসকলৰ মতৰ ঐক্য নাছিল, বৰং সম্পূৰ্ণ বিপৰীত হৈ আছিল।

টলষ্টয়ে এবাৰ ছটানে এটা চুটি কথা-কবিতা বচনা কৰি সেই কালৰ এখন বিখ্যাত সাহিত্য পত্ৰিকাৰ সম্পাদকলৈ পঠিয়ালে, নিজৰ নামত নহয়, ডেৰ্ডৰ লগুৱা এটাৰ নামত। সম্পাদকে গ্ৰহণ নকৰি ঘূৰাই পঠিয়ালে, মন্তব্যত লিখিলে, 'লিখকৰ বচনামাতি পৈগত নোহয়'। টলষ্টয়ে টুৰ্গেনিভক এনে জাতীয় বচনাত হাত দিবলৈ পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে।

ইং ১৮৮০ চনৰ কথা। টুৰ্গেনিভ টলষ্টয়ৰ ঘৰত আলহী, পুহকিনৰ আলী বছৰীয়া জন্ম বাৰ্ষিকীত যোগ দিবৰ কাৰণে টলষ্টয়ক মাতি কৰাব লাগে। টলষ্টয়ৰ মন বাৰ্ষিকী, জয়ন্তী আদি উৎসৱ-সমাবোধৰ বিৰোধী।

আলহীসকল বং ধেমালি, চিকাৰভ্ৰমণ কৰি টলষ্টয়ৰ ঘৰ পালে। সকলো খোৱা টেবুলত কেউকাৰে বহিল। টলষ্টয়ে ইতিপূৰ্বে দিয়া পৰামৰ্শ মতে টুৰ্গেনিভে ছটামান কথা-কবিতা লেখি লৈ গৈছিল, তাৰে 'কুকুৰ' বোলা অকণমান এটা পঢ়ি শুনালে। এই কথা-কবিতাত মৃত্যু, মানৱ আৰু কুকুৰৰ প্ৰতি কুটি উঠা দৃষ্টিভঙ্গী টলষ্টয় আৰু সেই সময়ত উপস্থিত থকা টলষ্টয়ৰ বন্ধু এজনৰ কাৰো মনঃপূত নহ'ল। তৰ্ক-তৰ্কি হ'ল, উগ্ৰা প্ৰকাশ পালে, হুই-এজনৰ আচৰণ অতি খালকমূলত হস্তশাস্তাদো হৈছিল। অৱশ্যে খোৱা-বোৱাও হ'ল।

ছৱাব কথা-কবিতাত 'কুকুৰ'ৰ অস্থবান ওলাইছিল। কিন্তু পাচত ডিক্ৰগড়ৰপৰা এজন অধ্যাপকে সম্পাদন কৰি উলিওৱা সংস্কৰণত এই অকণমান বস্তুটো 'কৰ্তন' কৰা হ'ল। এই কাৰ্যকেবা ছৱাব উপদেশ মতেই কৰা হৈছিল নে নাই সম্পাদকজনৰ ইচ্ছাত হৈছিল, জানিবৰ উপায় নাই। আমি উক্ত অধ্যাপক গৰাকীলৈ লিখিছিলো, 'হৰ্ষাগ্ৰন্থভংগ একো সমিধান পোৱা নহ'ল। কুলনামূলক সাহিত্যৰ কালবৰণৰ তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ এই অকণমান বচনাই কি জগতৰ লগালে

কব নোৱাৰি। আমাৰ মনেৰে কথা-কৱিতাৰ নতুন সংস্কৰণ উলিয়ালে
স্বাধিকাৰীসকলে 'কুকুৰকো' সামৰি লব লাগে।

Russian Vignettes বোলা পুথিখনত ছৱৰাব কথা-কৱিতাৰ
প্ৰায়খিনিৰে গুৰি পোৱা যায়। অৱশ্যে মোৰ শেষ পাঠ বোলা 'সক
গল্পটো 'ডেডে'ৰপৰা লোৱা। পোহৰ, শিল্পী আদি ছটামানক
কথা-কৱিতা জুৰুলি সক গল্প বুলিলেহে শুয়ায়।

টুৰ্গেনিভৰ কথা-কৱিতাত তেওঁৰ নিজৰ জীৱনৰ বিষাদ সংক্ৰমিত
হৈছে। ছৱৰাব নিজৰ জীৱনৰ বেজাৰ এটাও কথা-কৱিতাৰ মাজেদি
বিৰিঙি আছে। বিদেশৰ এজন সাহিত্যিকৰ বচনাত নিজৰ জীৱনৰ
সাদৃশ্য দেখা পাইছিল, সেই গুণে কথা-কৱিতাত ছৱৰাব ব্যক্তিত্বও
ওলাই পৰিছে।

ছৱৰাব কিতাপ-পত্ৰবোৰ কাৰ হাতত পৰিল কব নোৱাৰি।
তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰীসকলে কিবা জানে নেকি? ছৱৰাব লগত
'অনিষ্ঠভাৱে' সম্পৰ্ক থকা জীৱতিনাবায়ণ শৰ্মায়ে বিশেষ একো কব
নোৱাৰিলে। 'এহেজাৰ খ্ৰেষ্ঠ কৱিতা' আৰু 'কছিয়াৰ চিত্ৰ' এই
কিতাপখনৰ লগত ছৱৰাব সাহিত্যিক জীৱনৰ সম্পৰ্ক আছে। এই
কিতাপ দুখন জাতীয় সম্পদ। শেষৰ ছৱাব তেওঁৰ লগত দেখা
হওঁতে এই বিষয়ে তেওঁক সুধিবলৈ কাৰ সত্ৰ বাব? সোধা হলেও
একো লাভ নাছিল।

কলিকতাত ছৱৰাব ঘৰত বহা বৈঠকীত তেওঁৰ ইচ্ছামতে পাঠ
কৰা কৱিতাটোৰ তলত দিয়া অংশ তেওঁক ছৱাব-তিনাবাব দুবাই
দুবাই পঢ়ি শুनावলগীয়া হৈছিল।

*Thou hast a home Beautiful bird ; thou voyagest
to thine home.*

*Where thy sweet mate will twine her downy neck
With thine and welcome thy return with eyes
Bright in the lustre of their own fond joy.*

And what am I that I should linger here
With voice far sweeter than thy dying notes,
Spirit more vast than thine, frame more attuned
To beauty, wasting there surpassing powers
In the deaf air, to the blind earth.

ছয়ষাৰ কথা-কৱিতাৰ পাঠকে ছই-এটা কথা-কৱিতাত এই ইংৰাজী
কৱিতাৰ সুৰ শুনিবলৈ পাব।

। শেৰালি ।

শ্ৰীযুত বঙ্গকান্ত বৰকাকতী ডাঙৰীয়া কৱি হিচাপে তাহানিখনৰ উবাৰ দিনৰেপৰা অসমীয়া সাহিত্যত পৰিচিত। দেশপ্ৰাণ ৮চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা আৰু বৰকাকতী ডাঙৰীয়া দুয়ো একেলগেই উবাৰ পোহৰতে সাহিত্যিক জীৱন আৰম্ভ কৰে। শৰ্মাদেৱে বেজবকুৱা ডাঙৰীয়াৰ পীট আখ্যা পোৱা অলপ দিনৰ পাচতে সাহিত্যচৰ্চালৈ চাহ এৰা দি বাষ্ট্ৰনীতিলৈ গ'ল; কিন্তু আমাৰ বৰকাকতী ডাঙৰীয়া কৱিতাকুঞ্জত বাঁহী বজায়ে থাকিল। ঘাইকৈ 'উবা' আৰু 'চেতনা'তে তেখেতৰ গীতি-কৱিতাবোৰ প্ৰকাশ পাইছিল। গীতি-কৱিতাৰ বাহিৰেও তেখেতে দাৰ্শনিক, তথ্যমূলক প্ৰৱন্ধ আৰু সাহিত্যৰ সমালোচনা আদিও লিখিছে।

কৱিতা বিশ্লেষণৰ বস্তু নহয়। কৱিসকলে নিজেও কোনো বস্তুক বুদ্ধিৰ (intellect) চোকা কটাৰীৰে ফালি নেচায়—বসবোধেৰে অনুভৱ কৰি লোকৰ মনত সেই বসব সঞ্চাৰহে কৰে। ইংৰাজ কবি ৱাৰ্ডহুৱাৰ্থে তেখেতৰ এটি কৱিতাত কৱি চৰিত্ৰ-প্ৰসঙ্গত উদ্ভিদ-বিজ্ঞা-বিশাৰদ বৈজ্ঞানিক এজনক কদৰ্শনা কৰি কৈছে বোলে তুমি মৰাৰ পিচত মৰিশালিৰ ওপৰত গজা ধুনীয়া ফুল পাহিকো ছিৰিকালি জাৰ জেপী-বিজ্ঞান কৰিছে সুখ পোৱা ?

• কৱিতাৰ সমালোচনাও ভেনে একপ্ৰকাৰ বটানিটবহে কাম, তথাপিও আমি বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ পোৱালঠৰীয়া সুকোমল শ্বেৱালিক যিমান পাৰি আলফুলকৈ চাবৰ চেষ্টা কৰিম।

• বিষয়-বস্তু হিচাপে চালে এই সংগ্ৰহটিত থকা কৱিতাখিনিক কামচোটকৈ তলত লিখা ভাগ কেইটাত ভগাব পাৰি : (১) প্ৰেম বা ভাল পোৱা কৱিতা ;

শেৱালিৰ প্ৰায় সবহাখিনি কৱিতাই 'প্ৰেম' বা ভালপোৱাক কেন্দ্ৰ কৰি লিখা। এই ভালপোৱা সম্পূৰ্ণ মানবীয়, স্বামী-পুত্ৰৰ প্ৰেম বুলিলে আমি সাধাৰণতে যি বুজোঁ। ই ঈশ্বৰ প্ৰেম কিম্বা Platonic love নহয়; দাৰ্শনিক তত্ত্ব বা জটিল ধৰ্মতত্ত্বেৰে ঢাক খাই থকা প্ৰেমো ই নহয়। এই কৱিতাবোৰত মাথোন মানৱ হৃদয়ৰ সহজ বিশ্বজনীন অনুভূতি এটিৰ বিভিন্ন অৱস্থাৰ প্ৰকাশ পাইছে। মাহুহৰ জীৱনত এনে এটি বতৰ আছে, যেতিয়া শত সহস্ৰ চকুৰ দৰ্শন তত্ত্বত কোৱা ছটা monad-অৰ নিচিনাকৈ এটি প্ৰাণী আন এটি প্ৰাণীৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হয়।

মনে থাক চিনে চকুৱে চিনায়

সেইহে হবজা

তোমাৰ চকুত

ইমান মট ?

বতাহ হলেই ফুলে তো ফুল

বসন্তৰ বা

লাগিলে ফুলৰ

উঠে যি চট।

সকলো চকুতে নাইতো উল্লাস

সকলো ডবাবে

সন্মান শোভা

নভত সউ

(সি ছটি চকু)

এই মিলনে সময়বোৰ অপেক্ষা নকৰে। এটি বিজুলীৰ সন্ধ্যাত
ছটি প্ৰাণ একীভূত হয়।

(২) কবি আৰু কাব্য সম্বন্ধীয়; (৩) শোকৰ কৱিতা (ইলিজি); (৪) পৌৰাণিক আৰু ঐতিহাসিক কথা; (৫) জীৱন সম্বন্ধী সম্বন্ধে ভেৰ্ডৰ চিন্তাৰ কাব্যময় প্ৰকাশ।

খন্তেক মাথোন হয় চকু চোৱা-চুই

প্ৰাণ-মন হই যোৱা এক, গুচি হুই।

এই প্ৰসঙ্গত এলিজাবেথান্ কৰি Marlow-অৰ “Whoever loved that loved not at first sight” কথাষাৰলৈ স্বাভাৱিকৈ মনত পৰে।

যি দিনাই প্ৰিয়জনে তেওঁৰ হিয়া অধিকাৰ কৰি ললে, সেই দিন অৱধি প্ৰিয়াৰ সংযুক্ত সকলো বস্তুকেই তেওঁৰ অভিনৱ দৃষ্টিৰে দেখা পালে। প্ৰিয়াৰ যি চকুলো সিও “ভাষাৰ গীত” নহয়, অক্ষৰশূন্য গানহে। তেওঁৰ প্ৰিয়টি যেন বুজিব নোৱাৰা, বুজাব নোৱাৰা কিবা এটি, যাৰ উপমা নাই—বিজুলীৰে লহব নে, সাগৰৰ ঢৌ, ফুলৰ ভ্ৰাণনে ফুলৰ ধ্বনি তেওঁ ঠিক কৰিব পৰা নাই। নাইবা তেওঁৰ অন্তৰৰ আকুলতাই বাহিৰত “তুমি” ৰূপে দেখা দি হিয়াত হতাহৰ জুই অলাই দিলে ?

বস্তুৰ সৌন্দৰ্য্য শ্ৰীতি-সাপেক্ষ। এজনে এটি বস্তুক ভাল পোৱাৰ বাবেহে সেই বস্তুটি তেওঁলৈ সুন্দৰ। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ এটি ছনেটত লিখিছে বোলে নাৰী কেৱল বিধতাবে সৃষ্টি নহয়; পুৰুষে নিজৰ অন্তৰৰপৰা সৌন্দৰ্য্য সৃষ্টি কৰি প্ৰিয়তমাৰ গাত আৰোপণ কৰাত হে নাৰী সুন্দৰী। কৱিসকলে চিৰদিন সোণৰ উপমা-সূতাবে কাপোৰ বৈ-বৈ তেওঁবিলাকক পিন্ধাব লাগিছে। ইংৰাজ কবি Congreve-এ তেখেতৰ নাটৰ দ্বী-চৰিত্ৰ এটিৰ মুখেদি কোৱাইছে : You are no longer handsome when you have lost your lover, your beauty dies upon the instant ; for beauty is the lover's gift : it is he bestows your charms, your glass is all a cheat.

কৱিয়েও তেওঁৰ প্ৰিয়তমাতে বিশ্বৰ সকলো সৌন্দৰ্য্য ঢালি দি তেওঁক তিলোত্তমা কৰিবলৈ যাওঁতে নিজলৈ বিশ্বপ্ৰকৃতিৰ একো সৌন্দৰ্য্যই নোহোৱা হ'ল।

যিদিন হস্তে

চকু চাঁট মাৰি

তুমি উজলিলা মোৰ

সেই দিন ধৰি

যেন নিজা হ'ব

ভিল ভিলকৈ, সকলোবোৰ ---

ফুলৰ হৃদয়

কবীলা হৰণ,

মুটিলা ডাৰ

লৱণ্য, বৰণ

ডবাক পেলালা জঁৱ

(বিশ্বহৰণ)

পুলক ভবা

চবাই গান

নালাগে মোৰ যিমান ভাল ;

সকলো চবাই গানৰ গান

তোমাৰ মাতত পাঠ যি ভাল ।

(তোমাৰ পৰশ)

কৱিয়ে কেতিয়াবা তেওঁৰ প্ৰিয়তমাৰ লগত আত্মাৰ মিলন
বিচাৰিছে দেহাৰ মিলনৰ ভিতৰেদি ।

আত্মাই মিলিব খোজে মোৰ

তোমাৰ আত্মাৰ ;

নোৱাৰে ধৰিব লগ যেনে

মায়াই আশ্ৰয়ে ।

সেই কাৰণে তেওঁ বিন্ বাৰ্ণে কোৱাদি প্ৰিয়তমাক কৈছে,—

যদি তুমি হোৱা হলে

পছম এপাহ,

যই যদি বিব্, বিব্, মলয়া বডাই ;

ধীৰে ধীৰে গই ধৰি চকুটি মুদাই
কৰিলোঁহেঁতেন স্নেহ শত চুমা খাই ।

(যদি)

কিন্তু আত্মাৰ যদি অতৃপ্ত আকাঙ্ক্ষা কেৱল দৈহিক মিলনত, তেন্তে
আনো তাৰ তৃপ্তি সম্ভৱ ?

আক বাক হওঁ যদি
ভেঁট ফুল এটি,
তুমি যদি চল্লমাব
হই মৃত সুখাধাৰ
আবেগ অন্তৰে মোক
ধৰাহি সৱটি
অতৃপ্ত প্ৰেমৰ তেওঁ হবনে তৃপ্তি ?

(তেওঁ)

ঠিক এনে কথাকেই মৈথিলী কৱি বিজ্ঞাপতিয়ে গাইছিল,—

লাখ লাখ যুগ হিয় হিয় বাখলু
ভয়ো হিয় বুবন গেল ।

আক এনে ভাৱতেই ব্ৰাউনিঙে বিবাদৰ সুৰেৰে হুমুনিয়াহ
পেলাইছিল :

‘Only I discern
Infinite Pussion and the Pain
of finite hearts that yearn’

শ্বেৱালিৰ প্ৰেমৰ কৱিতাবোৰত প্ৰেমৰ কেৱল আনন্দ উচ্ছাসেই
নহয় ; প্ৰেমৰ মধুৰ স্নেহ, গভীৰ ব্যথা, ককণ-নিবাসী প্ৰতীতিবো
আবেগময় প্ৰকাশ আছে । প্ৰিয়তমাই কৱিক ভাল পায়নে নেপায়
তেওঁ সেইটো সুবিধ নোখোজে, তেওঁ যে ভাল পাব পাৰিছে, তেওঁৰ
পক্ষে সেয়ে যথেষ্ট ।

ভাল পায়নে নাপায়
 সুখি কাম নাই,
 দুঃখিবা হয়
 টুকি চকুপানী ।

(সাস্বনা)

প্রিয়তমাব বিবহতো করিয়ে বিবহ-শিখাবে বড়া হিয়াখনকে
 তেওঁলৈ অৰ্পণ কৰিছে । কৱিব প্ৰেম অন্তবৰ এগছি অখণ্ড প্ৰদীপ,
 সি কোনো ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ বস্তু নহয় । তেওঁৰ অন্তৰত অনন্ত ষাউক্তি
 প্ৰদীপৰ দৰে জ্বলি জ্বলি তেওঁৰ অন্তৰ্জীৱন পোহৰাই থৈছে । (উপহাস)

কৱিব আবাধ্য বস্তু মায়াব্জৰ দৰে অকল্পিত অস্তিত্ব হোৱা
 সখেও কৱিব মানসীয়ে মূৰ্ত্তিমতী হৈ থকা নিদিলেও ব্ৰজাণ্ডৰ সকলো
 বস্তুতেই তেওঁ প্ৰিয়াৰ ৰূপ দেখা পাইছে ।

এতিয়া নাই আকাৰ তোমাৰ
 সৰ্ব বিয়পি গ'লা ;
 সৰ্ব ৰূপতে এতিয়া তোমাৰ
 পিঙ্কাম ডিঙিৰ মাঝা ।

(সৰ্বৰূপত)

কোনো একোটা মানসিক অৱস্থাত কৱিয়ে খোবাহন খৈয়ামিৰক
 দৰে ভাবে :

ফুলনি গুৱাই ফুলে বেবে ফুল
 ফুলচেডো মোৰ
 ডেউয়াও ফুল
 দেখোঁ যে সিহঁত কলিজাব তেজ
 নিৰাপ প্ৰেমাবে
 বাতলী ফুল ।

(দুন্দৰ)

বিবহ-দন্ধ কৱিয়ে ভেতিয়া নিজকে এইবুলি সাস্থনা দিয়ে,—

মোৰ ই হিয়াত তুলি যি কঁপনি
আঁতৰিলা তুমি, মোৰ নউ ;
মোৰ কঁপনিয়ে তোমাৰ হিয়াত
পাৰিবনে বাক হুতুলি ঢউ ?

পাবিলে পাৰক, নাই নোৱাৰিলে
মনোমন্দিৰত পূজিয শিৱ ;
অ' মোৰ গৰ্ব, অ' মোৰ সাধনা
অ' মোৰ স্বৰ্গ, অ' মোৰ প্ৰিয় ।

(স্তম্ভৰ)

‘বিবহৰ গৌৱৰ’ বোলা কৱিতাত কৱিয়ে বিবহৰ জয়-গান গাই কৈ
উঠিছে—বিবহ-বিবাদ নোহোৱা হলে জগতত ইমান গীত, ইমান
কৱিতা ক’বপৰা হ’লহেঁতেন ? ‘একো বস: কৰুণ এব’ ।

শাওণৰ ঘন ঘোৰে
মোৰ অত চকুলোৰে
ঢালি ঢালি ধাৰাসাবে
ভিয়ালেহেঁতেন কত ডপত হৃদয়
আবেগত ভাগি-ছিপি, ধুমুহা বতাহ লাগি
এচুকৰ এই হৃদি
নহলহেঁতেন অত
বিবাট প্ৰণয় ।

কৱিৰ প্ৰথম যৌৱনৰ প্ৰণয়ৰ আশা-নিৰাশা, আনন্দ-উদ্ভাস,
গ্লিহাদ-গীত, সকলোৰে অৱসান “ঘৰ জেউতি” (Angel in the
House)ত । বৈৱাহিক জীৱনত প্ৰবেশ কৰা কৱিয়ে তাৰকাৰ
ধাউতি পৰিহাৰ কৰি মানৱীকণিী দেৱীক আদৰি লৈছে । তেওঁৰ
অনন্তৰ সৰ্বব্যাপিণী বালাই ঘৰতে ধৰা নিলে ।

সেই বিশ্ববিজীনা স্বৰ্গজলনা

দিঠকতে আজি মধুব স্বপ্নসখী

তহু খৰি ধৰা দিলো নেকি মোক

মাহুহৰ বেধে অতহু পৰাণ পখী

(ধৰা পৰা)

প্ৰণয়ৰ বিভিন্ন ভাবৰ প্ৰকাশ হিচাপে বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ প্ৰেমৰ গীতি-কবিতাখিনিয়ে অসমীয়া সাহিত্যত এখন নিজস্ব ঠাই অধিকাৰ কৰিছে।

প্ৰেমিক আৰু কৱিৰ ভিতৰত অনেকখিনি মিল আছে, এইটোৱে কথাত সকলোৱে জানে, অন্ততঃ মহাকবি বৈষ্ণৱীয়াই সেই সম্পৰ্কে লিখা কবিতা কাকি। শ্ৰেয়ালিৰ কেইটামান কবিতা কৱি-চৰিত্ৰ, কাব্যৰ স্বৰূপ, প্ৰভৃতি কথা লৈ লিখা। কেইবছৰমানৰ আগতে বৰকাকতী ডাঙৰীয়াই “আলাপ” বোলা dialogue এটিত কৱিৰ প্ৰকৃতি লৈ আলোচনা কৰিছিল। জগতৰ পৰমত কৱিৰ মানোবাণীত যি বন্ধাৰ উঠে, সেয়ে কাব্য। কৱিসকলৰ অহুত্ব অতি ভীৰ, সৰ্বসাধাৰণৰ মনক যি ঘটনা বা দৃশ্যই স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে, কৱিয়ে তাতেই অভিভূত হৈ আবেগ প্ৰকাশ কৰে। “সকিয়নি” কবিতাত অকৱিক সম্বোধন কৰি কৱিয়ে সুৰিছে,

মোক যে সদায় সকিয়াই থাকে

‘প্ৰকৃতি’ খনে

তোমাক নো একো বাতৰি ভাব

নিদিয়ে নে ?

নকৰে তোমাক বকুলে আকুল,

তোমাৰ মনৰ বনৰ ফুল

নাহাঁহে এদিনো লগাই ফুল ?

নাগায় কোকিলে গান ?

জোনৰ মধুৰ হাঁহিব বোখা
 মেঘৰ আবেদি নোপোৱা দেখা
 নজলে বিজুলী আবেগ লেখা
 নকৈপে তৰাৰ প্ৰাণ ?

কৱিব 'চিন্তাত' আকৌ কৱিয়ে গাইছে—

যি সূৰ্যত সউ জোনালী সন্ধ্যাত
 নাচিছে লক্ষ তাৰক ইন্দু
 বাগৰি পৰিছে ধৰাত সিদ্ধু ;

যি সূৰ্যতে মোৰ
 ক্ষীণ তনুটিবো
 শিবে শিবে আজি
 লহৰী বাগৰি
 নাচিছে শোণিত বিন্দু ।

ইমান মাধুৰী ইমান বস
 নোৱাৰোঁ যে মই
 অকলে কৰিব পান ।
 সেই হে ইমান অন্ধ আতুৰ
 চাতকী প্ৰাণ
 গুজৰি গুমৰি বন্ধ বিমোৰ
 হিয়াৰ গান ।

সৃষ্টিৰ সকলো বস্তুৰ প্ৰকাশৰ দৰে কৱি হৃদয়েও আপোন
 আবেগৰ প্ৰকাশ বিচাৰে ; হৃদয়প্ৰকাশ কৰু আবেগ কৱি জীৱনৰ ডাঙৰ
 ট্ৰেজেডি । সেইহে 'প্ৰকাশবাধা'ত কৱিয়ে বেজাৰ কৰিছে,

প্ৰকাশ পাইছে কোকিলকণ্ঠ
 শত বসন্ত ব্যাকুল কবি,
 ই জীৱন কিয় হতাশ বন্ধ
 কৰুকণ্ঠ গুমৰি মৰি ?

আকৌ কেতিয়াবা প্ৰকাশৰ পুলকত কৱিয়ে চিঞৰি উঠিছে—

পোহবব সোঁতে আজি

চোৱা সউ

আকাশ গজা ;

গিব্ গিব্ নামি আহে

জলজব ভাজি ছিঙি জজা ।

হুদি ভেদি মোব সউ

সুনীলৰ কৈলাস গজা ।

(মুক্তি)

সুনীল গগনৰ মেঘ, গান গোৱা বতাহ, তৰাবে লেখা স্বৰ্গৰ আখৰে
কৱিক আমন্ত্ৰণ কৰিব লাগিছে, সেই কাৰণেই তেওঁ 'উন্ননা' । বাহু
প্রকৃতিয়ে কৱিক এটি অনিৰ্দিষ্ট, সুদূৰ, অনন্তৰ সঙ্কেত দি তেওঁক চকল
কৰি তোলে ।

আহিলে পোহব

উজ্জলি ভুবন

উখলি উঠে

আবেগে হায়,

চিৰবঞ্চিত

চিৰ সঞ্চিত

মুখনি আজিও

নাপালোঁ হাঁয়

(পদূলি মূৰত)

আকৌ—

লৰিছে যিপিনে চন্দ্র-সূৰ্য্য

বজাই তুৰ্য্য

মন্দ্র-সুৰ,

বতাহে যিপিনে ধৰিছে হাল

উৰিছে যেখব ধৱল পাল ;

যিপিনেই তোৰ
 গভীৰ আতুৰ
 অনাদি যাত্ৰা
 সুদূৰ দূৰ ।

(কেনি ?)

ইংৰাজ কৰি টেনিগুনৰ ইউলিছেছ, ভয়েজ, মাৰ্জিন্ প্ৰভৃতি কেইটামান কবিতাত অনন্ত সুদূৰৰ প্ৰতি এটি অদম্য আকাজকা প্ৰকাশ পাইছে, কিন্তু সেই আকাজকা কৰ্ম-জীৱনৰ আকাজকা । বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ কবিতাত সেই কৰ্ম-প্ৰেৰণা নাই, তেখেতৰ কেনি প্ৰভৃতি কবিতাত ৱাৰ্ডছৱাৰ্থৰ Stepping westward-অৰ লগত হে সামঞ্জস্য বেছি । যি হওক, সুন্দৰৰ লগত অনিৰ্দিষ্ট আৰু অভেদ্যৰ এই সমাবেশ (যাক কোনো সমালোচকে Celtic touch নাম দিছে) । বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ কবিতাত ফুটি ওলাইছে ।

কৱি উদাসী, তেওঁ সংসাৰত নিৰ্গিপ্ত, চিৰচঞ্চল, অতল প্ৰেমৰ অঙ্কলান সন্তাব প্ৰয়াসী তেওঁ । দেখাত নিৰ্দ্ধৰ্মা হ'লেও আচলতে কৱিয়েহে বিশ্ব-প্ৰকৃতিৰ লগত নিজৰ আচল সংযোগ ৰাখে ।

কিয় তেন্তে পুৱাতে ইমান
 পখীৰ বৰ নদীৰ গান
 বিপুল পুলক হয় ।
 সোণৰ সুৰত নাচে আকাশ,
 বতাহে কাৰ দিয়ে আত্মা,
 হৃদয় ওপচায় ।

(কিয় ?)

ব্যৱহাৰিক জগতৰ কাষে কৱিৰ আৱশ্যক নহ'বও পাবে, অৰ্থ-নৈতিক বা ৰাষ্ট্ৰনৈতিক সমস্যাৰ সমাধান পোনপটীয়াকৈ কবিবলৈ কৱি অসমৰ্থও হ'ব পাবে । তেওঁ সাধাৰণতে নিৰ্জনতাপ্ৰিয় । বিশ্ব-জগতৰ নিৰ্জীৱ-সজীৱ সকলো প্ৰাণীৰে সাজত যি এটি মিলনৰ অৰ্থ-শূন্য আছে

তেওঁ সেইটি ধৰা পেলায়। কৱিব বাজৰ বাহ্যিক জগতত নহয়,
 দ্ৰুতজগতত ; তেওঁ বুজিবে ঢুকি নোপোৱা বহুস্তৰো সন্ভেদ পায়, তেওঁ
 বুজে Things more true and deep than we mortals
 dream.

অসীম তত্ত্ব অনাদি কালৰ

অভেদ মধুৰ বহুস্তৰ দ্বাৰা

মোকোলাই ধৰে মুকলি কবিয়ে

মুকলি হিয়াৰ বজাই তাঁৰ।

কৱিব জীৱন এটি সাধনা, তেওঁ তাপস। হৃৎকেন্দ্ৰৰ বহিৰত দহ
 হোৱা হিয়া তেওঁৰ হোমৰ হবি।

আলৌকিক আনন্দেৰ ভাব

বিধাতা যাহাবে দেয়, তাৰ বন্ধে বেদনা অপাৰ,

তাৰ নিত্য আগবণ ; অগ্নিসম দেবতাৰ দান

উৰ্দ্ধ শিখা জালি চিত্তে অহোবান দহ কৰে প্ৰাণ

(ববীন্দ্ৰনাথ)

কৱিব ধৰ্ম লৌকিক ধৰ্ম নহয়।

মই পূজোঁ কাবোবাক কবকে নোৱাৰোঁ।

এই দেখোঁ এই নাই তুলোকে ছালোকে

নিতে নৱকণ ভাব

নিতে অপোচৰ,

বিচাৰি ডাকেই বয় চকুলো পলকে

লক্ষ ধাবে লক্ষ স্মৃতি

অলক্ষ্য লাগব।

(মোৰ পূজা)

কাকণ্যাই বি শুলভ কৱিতাব-শ্ৰেষ্ঠতম উপাদান, আত্মীয়জনৰ
 বিৰোগত কৱি-জগতৰ বে বাজি উঠিব, আত্মাৱিক। তিনিটি (Idiog)
 শোক কৱিতাই শ্ৰেণীভিত্তি ঠাই পাইছে।। 'অৰ' বোলা কৱিতাৱিত

কৰিয়ে তেখেতৰ এটি শিশুকৃত্যৰ মৃত্যুত সংসাৰৰ এনে নিষ্ঠুৰতাৰ অৰ্থ
বিচাৰিছে। ‘ভাইটি’ নামৰ কবিতাত কৰিয়ে মৃত ভায়েকৰ সৌন্দৰ্য
সুঁৱৰি সন্দেহৰ স্তবেৰে কৈছে,—

জীৱনৰ সিপাৰত ওলাব এদিন যদি

ডিঙিত সাৱটি ধৰি চুমা এটি খাম।

কিন্তু দেশপ্ৰাণ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ বিয়োগত লেখা কবিতাই মনুষ্য
আত্মাৰ অবিদ্যৰতা সন্মুখে কৰিব দৃঢ় বিশ্বাস প্ৰকাশ কৰিছে।
প্ৰকৃততে তেওঁৰ মৃত বন্ধু তেওঁৰপৰা হেৰোৱা নাই, বিশাল অনন্ত
সাগৰৰ এটি ক্ষুদ্ৰ ঢৌ মাথোন সাগৰতে মাৰহে গৈছে। “আবৰ্ত্ত-
বুদ্ধদত্তবঙ্গময়ান্ বিকাৰান্ অস্তো যথা সলিলমেব তু তৎ সমগ্ৰম্।”
(ভৱভূতি)। নতুন দেশত কোনো জনমত বন্ধুৰ লগত দেখা হ’লে
জননাস্তৰ সৌহাৰ্দ্য পুনৰ জাগ্ৰত হব।

হয়তো তেতিয়া দক্ষিণ বতাহে

পূৰ্বৰ স্মৃতি হঠাৎ গই

অলাব হিয়াত লওঁতে জিৰণি

ছুয়ো অকলৈ কেনেবাটকৈ।

প্ৰাচীন কাব্য আৰু ঐতিহাসিক জগতৰ দুই-এটি কৰুণ কাহিনীও
কৰিব হৃদয়ত প্ৰতিধ্বনিত নোহোৱাকৈ থকা নাই। কাব্যৰ
উপেক্ষিতা বামায়ণৰ উৰ্মিলাৰ চৰিত্ৰই তেওঁক বিশেষকৈ স্পৰ্শ কৰিছে।
ববীন্দ্ৰনাথৰ এই বিষয়ে লিখা প্ৰৱন্ধই আমাৰ শ্ৰেয়ালিৰ কৱিক ভাব
যোগাব পাৰে; তথাপি অব্যক্ত বেদনা উৰ্মিলাৰ কাহিনীটি কবিতাত
মৰ্মস্পৰ্শ হৈছে। শকুন্তলাৰ চতুৰ্থ অঙ্কৰ মূহুৰ্ণ কৰুণ ৰসেৰে পূৰ্ণ
শ্লোককেইটিৰ ভাঙনিও মনোৰম হৈছে। “তাজমহল”ত ববীন্দ্ৰনাথৰ
প্ৰভাৱ থাকিলেও বিশ্বকবিৰ ছাজাহানৰপৰা কবিতাৰ ভাৱধাৰা কিছু
পৃথক। “তাজমহল” নেদেখাকৈয়ে কৰিয়ে এই কবিতা লিখিছে;
তাজমহল দেখি কি লিখিলেহেঁতেন জানিবৰ মন দাও।

দূৰণি আৰু অতীতৰ কথাৰ উপৰিও জীৱনৰ বিবিধ গভীৰ

সমস্তাই কবিসকলৰ অন্তৰ্জগত আন্দোলিত নকবাকৈ নাথাকে।
 সৃষ্টিৰ নানান প্ৰশ্ন, সংসাৰৰ দ্বিধা-দ্বন্দ্ব প্ৰভৃতি জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ
 poetic interpretation দিয়াও কবিসকলৰ কাম; নচেৎ
 তেওঁবিলাকক কেৱল idle singer of an empty day বোলা
 যাব।

মানুহৰ ভুল-ভ্ৰান্তি, ব্যৰ্থতা, নিৰাশা প্ৰভৃতিও মানুহৰ অনন্ত
 জীৱনৰ অনন্ত উন্নতিৰ পথৰ ক্ৰম মাথোন।

নহয়, নহয়, নহয় জয়,
 ভ্ৰম যে তোমাৰ সৃষ্টিক্ৰম;
 তুমি ক্ৰমৰ পাহি
 ফুলাই ফুলাই
 আত্মা মেলা
 ভ্ৰমৰ হাঁহি
 ফুলাই ফুলাই
 খেলা খেলা।

মানুহে সাধাৰণতে জীৱনত যিবোৰ ভুল, ভ্ৰম বা ব্যৰ্থতা বুলি
 ভাবে, সিহঁত হয়তো তেনে হবও পাৰে।

অপ্ৰকাশিত কিজানিবা একো
 হোৱা নাই মোৰ ভুল।
 হুকুলি জীৱন ফুল।
 মোৰ জীৱনৰ ফুল
 হুকুলি হুকুলি
 ফুলিব পাবে,

ভাঙি দি হঠাৎ মোৰ
 নজনা হুকুনা ফুল,
 কাঁইটেবে বেবা মোৰ
 এই জীৱনৰ ফুল।

এইকেইটা পংক্তিয়ে Matthew Arnold-জব We cannot
kindle when we will-লৈ মনত পেলায়।

বাস্তৱিকে ভুল কৰাৰ স্বাধীনতাই মানুহৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব, মহত্বত্বৰ জন্তু
বা পদাৰ্থৰ কৰ্ম কৰিবৰ স্বাধীনতা নাই, প্ৰকৃতিয়ে সিহঁতক
সিমানলৈকে নিয়ে সিমানলৈকেহে সিহঁত যাব পাৰে। সীমাবদ্ধ
সিহঁতৰ কৰ্মৰ স্বাধীনতা।

“From our point of view, life appears in its entirety
as an immense wave, which, starting from a centre,
spreads outwards, and which on almost the whole of
its circumference is stopped and converted into
oscillation ; at one single point the obstacle has been
forced—the impulsion has passed freely. It is this
freedom that the human form registers. Everywhere
but in man consciousness has had to come to a stand,
in man alone it has kept on its way. Man then
continues the vital movement indefinitely.

(Bergson)

কৱিয়ে কয়—

সিবোৰ গাইছে সহজে

বইছে সহজে

নাচিছে সহজে

সহজত নাই ভুল ;

মানুহে নাগায় সহজে

নকয় সহজে

নানাচে সহজে

সহজ নহয় বিকাশ মহত্বত্বত্বত্ব ।

তাতেহে তাৰ শ্ৰেষ্ঠ গৰ্ব
 তাতেহে ইমান মোল ;
 তাতেহে ষটে পদে পদে তাৰ
 হেজাৰ হেজাৰ ভুল ।

মাহুহৰ ক্ষমতা যি জ্বলন্ত সীমাবদ্ধ নহয়, মাহুহে নিজৰ সাধনাৰে
 পৃথিৱীক স্বৰ্গত পৰিণত কৰিহে বন্ধুভাৱে ঈশ্বৰৰ কাষ চাপিব । মাহুহে
 ঈশ্বৰক সমিধান দিব দান কৰি হে, গ্ৰহণ কৰি নহয় ।

প্ৰত্যুত্তৰ যদি তাৰ পাবোঁ মই দিব,
 স্বৰ্গ সাজি মৰততে সোণৰ বৰণ ;
 আপোন মনৰ মোৰ মাধুৰী বাশিবে
 পাবোঁ যদি জগতক কবিল বৰণ ।
 স্বৰ্গশ্ৰষ্টা ৰূপে মই জেতিয়াহে ৰাভা
 সখিত গোবৰে আহা তোমাৰ জগত ;
 মিলনৰ গৰ্ব লৈ মিলন মিলন কৈ
 মিলি যাম মিলনৰে মহান বিশ্বত ।

এই সংগ্ৰহত ‘একেটি ঘৰ’ আৰু ‘ছটি মাহুহ’ বুলি দুটি সৰু ৰূপক
 কৱিতা আছে । কেৱল বুদ্ধিৰ জীৱন যে (intellectual life)
 অন্তৰ প্ৰকাশৰ বিবোধী, প্ৰথম কৱিতাত তাকে ৰূপকৰ সহায়েৰে
 দেখুৱা হৈছে যেন লাগে ; দ্বিতীয়টিয়ে বেদৰ—

‘দ্বা নুপৰ্ণা সখায়া সমানং বৃক্ষং পৰিবৰজাতে’ লৈ আৰু ববীন্দ্ৰ-
 নাথৰ ‘ছটি পাখি’লৈ মনত পেলায় ।

কৱিয়ে দাৰ্শনিক তত্ত্বৰ প্ৰণালীবদ্ধ ব্যাখ্যা নকৰে, তেওঁ দাৰ্শনিক
 তত্ত্ববোৰ কিদৰে কৱিতাত ব্যক্ত কৰে সেইটোহে মন কৰিবলগীয়া ।
 এই হিচাপেও বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ কৱিতাৰ দান অতি সামান্য
 নহয় ।

‘ববীন্দ্ৰদৰ্শন’ কৱিতাত বৰকাকতী ডাঙৰীয়াই বিৰূপিত ববীন্দ্ৰ-
 নাথক ‘বৈকুণ্ঠ বিহঙ্গ’ আখ্যাৰে আত্মজালি দিছে । বৰকাকতী

ডাঙৰীয়াৰ কৱিতাত ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰভাৱ কিছু পৰিমাণে ধৰিব পাৰি। বৰ্তমান অগতৰ ভিতৰত, হাইকৈ ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক ভাষাবিলাকৰ ভিতৰত ঞ্চেঠ কৱিয়ে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা অতি স্বাভাৱিক। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ কৱিতাত পূব-পশ্চিমৰ সংযোগৰ ফলত যি এটি নতুন সুৰ বাজি উঠিছে, সি এটি অপূৰ্ব বস্তু আৰু অমুকবৰণ যোগ্য। তথাপি, বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ প্ৰকাশৰ ৰীতি সম্পূৰ্ণ স্বাধীন।

ভাব, ভাষা আৰু ছন্দ সকলোফালৰপৰাই বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ শৈৱালি বৰ্তমান যুগৰ অসমীয়া সাহিত্যলৈ এটি মোহন উপহাৰ।

॥ ববীন্দ্রনাথ আৰু অসমীয়া কাব্য ॥

অসমীয়া সাহিত্যত ববীন্দ্রনাথৰ প্ৰথম প্ৰভাৱ শূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাৰ
কৱিতাত স্পষ্টকৈ ধৰিব পাৰি। ববীন্দ্রনাথৰ—

আমি ঢালিব ককণাধাৰা,
আমি ভাঙিব পাৰাণকাৰা,
আমি জগৎ প্লাবিত্ৱা বেবাব থাহিয়া
আকুল পাগল-পাৰা।

(নিৰ্ঝৰেৰ স্বপ্নভংগ)

এই স্তৱকটোৰ লগত ভূঞাৰ 'নিৰ্মালি'ৰ (১৯১৬)

মই নোৱাৰোঁ কবিব নাগ,
মই নোৱাৰোঁ মেজিব প্ৰাণ,
মোৰ হিয়াৰ তল্লী উগুলি-ধুগুলি
ধৰিছে বিশ্বতান।

এই স্তৱকটো মিলাই পঢ়িলে সজাগ কাণ মাজ্জই এই ছয়োটাৰ
ছন্দৰ সমধৰ্মিতা। ছয়োটা স্তৱক একেটা সাঁচতে চলা। আকৌ,

গগনে গৰজে মেঘ ঘন বৰষা,
কুনে একা বল আহি, নাহি ভৰষা ;
বাশি বাশি ভাৰা ভাৰা,
ধান-কাটা হল সাৰা,

...

....

....

কাটিতে কাটিতে ধান এল বৰষা

(সোণাৰ তৰী'৩০৮)

এই স্তবকটোৰ লগত ভূঞাৰ—

নেলাগে উলটি চাব, যোৱা আঁতৰি ।
মাতিছেো তোমাক আজি মিনতি কৰি ;
মোৰ এই হিয়াতল,
সুশীতল সুবিম্বল,
পুহু তাত হলাহল যাতনা ভৰি,
নেলাগে উলটি চাব, যোৱা আঁতৰি ।

(নিৰ্মালি)

এই ষ্টেঞ্জাটো মিলাই পঢ়িলে ছয়োটাৰে সাংগীতিক ঐক্য সহজে
ধৰিব পাৰি, যদিও ছয়োটাৰ মাজত বিবয়-বস্তুৰ কোনো মিল নাই ।

আকৌ আন এজন জীৱিত আধুনিক কৱিব কৱিতাবপৰা এচকল-
হুচকল আনি চোৱা যাওক ।

কোন দূৰ শক্তিকাৰ বুৰঞ্জী-বিস্মৃত কোন
সোণালী ক্ষণত,
কোননো অপ্সৰী আহি ভাঙিলে তপস্তা কৰি
এটি কটাক্ষত ।

(পৃথিবী : দেৱকান্ত)

বৰ্ণিত প্ৰতিষ্ঠা কৰা দেবীক বিসৰ্জে আমি
বিজয়াৰ বিফল সন্ধ্যাত ।

(তুমি হুবুজিৰা : দেৱকান্ত)

ইয়াৰ লগতে ৰবীন্দ্ৰনাথৰ এটি স্তবক পঢ়ি চাওঁহঁক ।

বিদেশেৰ ইতিবৃত্ত দখল্য বুলি কৰে পৰিহাস
অটুহাস্ত ৰাব ;

তব পুণ্যচেষ্টা যত তাকৰেৰ নিখা প্ৰয়াস

এই জানে সৰে ।

(নিৰাজী)

কৱিতাব অল্পবোধ থকা যি কোনো পাঠকেই এই উদ্ধৃতিবোৰৰ

মোৰ ('পেটাৰ্ণ') যে একে, অতি সহজে বুজিব পাৰিব। অৱশ্যে
ববীজনাথোও এই সম্পৰ্কত ডাউনীঙৰ আৰ্হি লোৱা বুলি কয়।

বজ্জকান্ত বৰকাকতীৰ সকলোৱে জনা এটা কৱিতাব এটা বা দুটা
শ্লোক পঢ়ি চাওঁক—

এটি ঘৰত দুটি মাথোন

দুটি মানুহ ধৰে ;

এটি খেলে লুকাই সপোন

এটি জ্বলি মৰে।

এটি মুক্ত শিশুৰ প্ৰাণত

নাচে আকাশ জুৰি ;

ইটি বৃত্ত আপোন কামত

মৰে দেই-পুৰি

(দুটি মানুহ : বৰকাকতী)

ইয়াৰ লগতে ববীজনাথৰ কেইটামান পংক্তি মিলাই চাওঁ—

ঘূমেৰ দেশে ভাঙিল ঘুম।

উঠিল কলাবৰ ;

গাছেৰ পাখে জাগিল পাখি

কুসুমে মধুকৰ।

জাগিল পথে প্ৰহৰী দল,

হুয়াৰে জাগে দাবী ;

আকাশে চেয়ে নিবধে বেলা

জাগিয়া নবনাবী।

(সোণাৰ ভবী)

হুয়োটা মিলাই শুনিবে কৰ্ম্মা হুটা প্ৰায় একে যেন নালাগেনে ?

এই তীৰ্থ দেবতাৰ ধৰণীৰ মন্দিৰ প্ৰাঙ্গণে

যে পূজাৰ পুষ্পাজলি সাজাইছে সৰস চকনে

সন্ধ্যাহেৰ শেষ আয়োজন, যে পূৰ্ণ প্ৰমাণখানি
মোৰ সাৰা জীৱনেৰ অন্তৰেৰ অনিৰ্বাণ বাগী

...(গীতালি)

ওপৰত উদ্ধৃত কৰা ৰবীন্দ্ৰনাথৰ কৱিতা কেইশাবীৰ প্ৰভাৱ
শব্দচয়ন আৰু ছন্দৰ চলন-কিৰণত নিৰ্মালিত থকা আপোন সুৰ
আৰু আন আন কেইবাটাও কৱিতাত ধৰিব পাৰি। সম্পূৰ্ণ
প্ৰাসঙ্গিক নহলেও ইয়াত উল্লুখিয়াব পাৰি যে ভূঞাৰ আমিনা বোলা
গল্পটোৰ ৰবীন্দ্ৰনাথৰ লগত সম্পৰ্ক ৰবীন্দ্ৰনাথৰ গল্পৰ পাঠক মাত্ৰেই
গম পায়। ডঃ ভূঞাৰ কলেজীয়া জীৱন ১৯১১-১৬ কলিকতাৰ
প্ৰেছিডেন্সী কলেজৰ ইডেন হোষ্টেলত অতিবাহিত হৈছিল, সেই
কালতেই ৰবীন্দ্ৰনাথৰ সৰ্বভাৰতীয় তথা আন্তৰ্জাতিক খ্যাতি।

শব্দৰ চয়ন আৰু ছন্দৰ গাঁথনিত অজ্ঞাতসাৰেই বহুত ক্ষেত্ৰত
ৰবীন্দ্ৰনাথৰ ছাঁ সাধাৰণ পাঠকৰ চকুতো পৰি যায়; উদাহৰণ
স্বৰূপে—

কে বলে রয়েছে স্থিৰ বেখাৰ বন্দনে,

নিস্তন্ধ ক্রন্দনে। (ৰলাকা)

বেখাময় বাঞ্ছানত যি কান্দোনে

ধৰা দিয়া নাই

অৰ্ধ তাৰ নাই? (দেৱকান্ত)

ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰতিষ্ঠিত কাব্যাদৰ্শৰ লগত অসমীয়া কবিতা
কেইবাগৰাকীয়েও ৰবীন্দ্ৰৰ অলপ অনুসৰণো কৰিলে আৰু ‘স্ব-ছন্দ’
লিখিবলৈকো সাহ আৰু প্ৰেৰণা লাভ কৰিলে। ভাৰতৰ সকলো
প্ৰাদেশিক সাহিত্যকেই ৰবীন্দ্ৰনাথৰ এই প্ৰভাৱে সুস্পষ্টভাৱে প্ৰভাৱ
পেলাই কাণ আৰু মনৰ কচিৰ পৰিবৰ্তন সাধিছে।

বেজবৰুৱাই তেওঁৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ প্ৰথমৰূপবাহী কলিকতাত
আৰু ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰতিভাৰ সান্নিধ্যত কটালেও তেওঁৰ ওপৰত ঠাকুৰৰ
প্ৰভাৱ সীমিত। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰভাৱ পৰাপকৃত নলবলৈ তেওঁ

সচেতন আৰু সচেষ্ট আছিল। অসমীয়া মাহুহৰ চুৱা আৰু বাহি-
চুৱাৰ ধাৰণাই বেজবৰুৱাকো অলপ নহয় অলপ ছুইছিল। তদুপৰি
অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ স্বাভাৱ্য প্ৰতিনিধি কৰি থকা বেজবৰুৱাৰ
পক্ষে সি স্বাভাৱিক আছিল। দ্বিতীয় বছৰৰ বাঁহীৰ (১৯১১)
কোনোবা এটা সংখ্যাত প্ৰথমে অসমীয়ালৈ বেজবৰুৱাই ততা ঠাকুৰৰ
গান এটা প্ৰকাশ হৈছিল—“সখী কোনে নো বজায়……” ইত্যাদি।

বেজবৰুৱাৰ সমসাময়িক ‘জোনাকী’ দলৰ আগবঢ়োৱা, হেম
গোসাঁই, কমলাকান্ত এইসকলৰ দিনত ববীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰভাৱ বঙ্গ
দেশতেই বৰকৈ বহল হব পৰা নাছিল। এওঁলোকৰ ছুই-এটা
কৱিতাৰ ছুই-এটাইত ববীন্দ্ৰনাথৰ ভাব আৰু শব্দৰ লগত সাদৃশ্য
থাকিলেও সেইখিনি ববীন্দ্ৰনাথৰ সম্পৰ্কৰপৰা নাই সেই মূলৰ সাধাৰণ
স্বাধীন বতৰৰ ফল বুলি কব পাৰি। মাইকেল, হেম বন্দোপাধ্যায়
আদি কবিসকলৰ ‘ইমপেক্ট’ সেই সময়ৰ আমাৰ কবিসকলে লাভ
কৰিছিল। তেওঁলোক ববীন্দ্ৰনাথৰ ভাবৰ পৰিধিৰ ভিতৰত নহয়
যেন। তেওঁলোকৰ কৱিতাত মুহূৰ্ত্ত ব্যক্তনাতকৈ বাচাল ‘জনজনা’হে
সৰহ। উল্লেখযোগ্য যে সেই দলৰ এজন গুৰিয়াল পদ্মনাথ
গোহাঞিবৰুৱাই ববীন্দ্ৰৰ ‘কণিকা’ অনুসৰণ কৰি অকণ ‘অকণ
কেইটিমান ধুনীয়া শ্লোক ৰচনা কৰিছিল।

প্ৰায় গোটেই জীৱন কলিকতা মহানগৰীত কটোৱা সুৰ্য্যকুমাৰ
ভূঞাৰ সমসাময়িক ছুৱা কৱিৰ কাব্যত ববীন্দ্ৰনাথৰ ছাঁ নাই বুলিলেই
হয়। তেওঁৰ আপোনামুখীয়া কৱিতাত হুল্লৰো বৈচিত্ৰ্য নাই, তেওঁৰ
প্ৰেৰণাও ভাবতৰ্বৰ বাহিৰৰপৰা পোৱা। ‘জৈতুকাপাত’ৰ উপমাৰ
বাহিৰে তেওঁৰ কৱিতাত অসমীয়া বুলিবলৈ একো নাই, নাৱৰীয়া
প্ৰতীকটোও ইংৰাজী কৱিতাবৰণ লাভ কৰা।

সকলোৱে জনা কথা, আধুনিক অসমীয়া কবিসকলৰ মাজত
বৰকাকতীৰ ওপৰতেই ববীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰভাৱ অধিক। বৰকাকতীয়ে

কোনো এটা প্ৰশস্তি-কৱিতাত ববীন্দ্ৰনাথক বৈকুণ্ঠ-বিহঙ্গ বুলি বৰ্ণনা কৰিছে। খিঙৰ বড়কাস্ত জোড়াসাঁকো আৰু বোলপুৰৰ মন্ত্ৰশিষ্ট। ববীন্দ্ৰনাথৰ জীৱনদৰ্শন আৰু সাহিত্যদৰ্শন বৰকাকতীয়ে গ্ৰহণ কৰিছিল। ভাৰতীয় উপনিষদৰ যি প্ৰতিচ্ছ ববীন্দ্ৰনাথৰ সাহিত্যত মূৰ্ত হৈ উঠিছিল, তাৰ কিছু অংশ বৰকাকতীৰ কৱিতাতো প্ৰকাশ পাইছিল। একমাত্ৰ বৰদা ভ্ৰাতৃ দুজনৰ (ভগৱতীপ্ৰসাদ-পাৰ্বতী-প্ৰসাদ) বাহিৰে অসমীয়া মানুহৰ ভিতৰত সেই কালত একমাত্ৰ বৰকাকতীয়ে ববীন্দ্ৰ-সাহিত্যৰ একনিষ্ঠ ছাত্ৰ আছিল। বৰকাকতীৰ কাব্যৰ বিষয়-বস্তুত ববীন্দ্ৰনাথৰ হাঁ অনেক ঠাইত সিঁচৰতি হৈ আছে—ববীন্দ্ৰনাথৰ কিছুমান বাক্য আৰু বাক্যাংশও তেওঁৰ লিখাৰ মাজত সোমাই আছে। কোনো কোনো সমালোচকে এইটো বৰকাকতীৰ দোষ বুলিয়েই ধৰে। কিন্তু ববীন্দ্ৰনাথৰ ৰচনাৰ লগত ইমান আত্মীয়তা লাভ কৰিব পৰাটোও কম কথা নহয়। ইংৰাজ কবি গ্ৰেব ওপৰত মিল্টনৰ এনে প্ৰভাৱ দোষৰ কথা বুলি নকয়। ঘাইকৈ ববীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰেৰণাতে বৰকাকতীৰ কৱিতাৰ ছন্দবৈচিত্ৰ্য আৰু বিষয়-বস্তুৰ সমৃদ্ধি (Varied from a rich content)।

পদ্মজী নলিনীবালা দেৱীৰ সকলোবোৰ কৱিতাৰ মূল্য সমান নহয়—কেইটিমানত ভাব আৰু ভাষাৰ অনুপম পৰিণয় - আনহাতে বহুতো কৱিতা সাধাৰণ জ্ঞেয়। ববীন্দ্ৰনাথ এগৰাকী মিস্টিক-অতীন্দ্ৰিয়বাদী আৰু বিশ্বাসভূতিৰ অধিকাৰী। ববীন্দ্ৰনাথৰ অতীন্দ্ৰিয়বাদৰ হাঁ নলিনীবালা দেৱীৰ কৱিতাতো ঠায়ে ঠায়ে পৰি গৈছে। ডিম্বেশ্বৰ নেওগবোৰ ভালেখিনি কৱিতাত ববীন্দ্ৰনাথক অনুসৰণ কৰাৰ চেষ্টা ধৰা পৰে। পাৰ্বতীপ্ৰসাদৰ নীতি কৱিতাৰ বাহন হ'ল অসমৰ লোকগীতিৰ শব্দ—তাৰ মাজত ববীন্দ্ৰনাথৰ কিছুমান প্ৰতীক, কিছুমান প্ৰতিধ্বনি ওলায়, যেনে ডাৱৰৰ শূকঙা ৰূপহী সূতী, সোণৰ হৰিণা। ববীন্দ্ৰনাথৰ অতি প্ৰিয় শব্দ কালটোও পাৰ্বতীপ্ৰসাদৰ গীতত পাওঁ। শুকুলা ডাৱৰ আৰু কঁহুৱা ফুল দুয়োটাই ববীন্দ্ৰনাথৰ

কবিতাতো জিলিকি আছে। সোণৰ সোণেং অলপ মেটাৰলিঙ্ক, অলপ
ববীন্দ্রনাথ। গীত হলেই গীতি-কবিতা নহয়—কাব্যত আকৃতি আৰু
শ্ৰুতি দুয়োটা লাগে।

মুঠ কথা, ববীন্দ্রনাথৰ দৰে প্ৰতিভাশালী স্ফটিক গীতিকাৰ আৰু
দাৰ্শনিক সাহিত্যিকৰ প্ৰভাৱ ভাৰতবৰ্ষৰ এই যুগৰ কোনো কিয়েই
এৰাব পৰা নাই।

॥ একেজন বামসবস্বতী ॥

আজি কিছুকালৰ আগতে বামসবস্বতী আৰু অনন্ত কন্দলী একেজন মানুহেই নে দুজন, সেই কথা লৈ বিতৰ্ক হৈ আছিল। শেষত তেওঁলোক দুজন বেলেগ বেলেগ মানুহ বুলিয়েই একপ্ৰকাৰ সিদ্ধান্ত হ'ল। সেই সাহিত্যিক পৰিয়ালৰ শাম কাটিবলৈ পাইছেহে, এতিয়া আকৌ প্ৰশ্ন উঠিছে, বামসবস্বতী এজন নে এজনতকৈ অধিক ?

সাহিত্যিক-প্ৰকাশক শ্ৰীযুত হৰিনাবায়ণ দত্তবৰুৱাই অসমীয়া মহাভাৰতৰ পদবিলাক সংগ্ৰহ কৰি ছপা কৰি উলিয়াইছে। অসমীয়া মহাভাৰতৰ প্ৰায় তিনি পোৱাই বামসবস্বতীৰ ৰচিত। কোনো কোনো অংশ বামসবস্বতীৰ সমসাময়িক আৰু পৰবৰ্তী-পূৰ্ববৰ্তী কৱি কেইগৰাকীমানেও লিখিছে। বামসবস্বতীৰ ৰচিত বুলি জানিব পৰা পুথিবিলাকৰ সম্পৰ্কে শ্ৰীযুত দত্তবৰুৱাই কয়—

“বামসবস্বতী উপাধিৰ এজনা কৱি নহয়, দুজন। এজন ব্ৰাহ্মণ বংশত জন্মগ্ৰহণ কৰা বামসবস্বতী আৰু আনজনা শূদ্ৰবংশত জন্মগ্ৰহণ কৰা বামসবস্বতী। আদিপৰ্ব, সভাপৰ্ব, উত্তোগ পৰ্ব, ভীষ্ম পৰ্ব, জৌগপৰ্ব আৰু কৰ্ণপৰ্বৰ ৰচক আছিল ব্ৰাহ্মণকুলৰ বামসবস্বতী; বনপৰ্ব আৰু বনপৰ্বৰ অন্তৰ্গত আদি বনপৰ্ব, পুষ্পহৰণ বনপৰ্ব, মণিচন্দ্ৰ ঘোষ বনপৰ্ব আৰু বিজয় পৰ্বৰ ৰচক হৈছে শূদ্ৰ বংশৰ বামসবস্বতী। বনপৰ্বৰ আখ্যান কিছুমানক অৱলম্বন কৰি লিখি উলিওৱা খটানুৰ বধ, জজ্ঞানুৰ বধ, অশ্বকৰ্ণ বধ, বদ্যানুৰ বধ, কুলাচল বধ প্ৰভৃতি বধকাব্যবোৰ আৰু বজ্জপৰ্ব, সিদ্ধ-ৰাজা প্ৰভৃতি পৰ্ববোৰৰ ৰচকো হৈছে শূদ্ৰ বংশৰ বামসবস্বতী। দুয়োজন কৱিৰ নাম অনিৰুদ্ধ আৰু

উপাধি বামসবন্ধতী; কিন্তু ব্রাহ্মণ বামসবন্ধতীয়ে দ্বিজ অনিচ্ছ
বুলিছে ভণিতা পেলাইছে।”

শ্রীযুত দত্তবন্ধুৰাই এই উক্তিৰ মূলত হ’ল মণিচন্দ্ৰ ঘোষ বন-পৰ্বৰ
এটা পদ—

‘শূভকুলে জাত হয় পঢ়িলো শাস্ত্ৰক।

শ্রীযুত দত্তবন্ধুৰাই পাতনিত উল্লেখ কৰিছে যে বনপৰ্ব মহাভাৰত
ছপা কৰি থাকোঁতে এদিন হঠাৎ এজন অপৰিচিত শিক্ষিত লোকে
সাচিপাতৰ পুস্পহৰণ বনপৰ্ব (?) পুথি এখন আনি ডেঙক দিয়ে।
শ্রীযুত দত্তবন্ধুৰাই হঠাৎ পোৱা পদকাকি দলিল হিচাপে ব্যৱহাৰ হব
পৰাকৈ সেই পদকাকি থকা পুথিৰ পাতটোৰ এটি ‘কটো’ তুলিও
ছপাই দিছে।

তেখেতে আমাৰ মনেৰে এই অপৰিচিত লোকজনবৰা হঠাৎ
পোৱা পুথিৰ পাঠৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ নকৰি আৰু অচিন কাঠৰ
ধোৱাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ নকৰি আন আন পুথিৰ পাঠবিলাকো মিলাই
চাব লাগিছিল। কিয়নো লিপিকাৰৰ প্ৰমাদত মূল পুথিৰ অনেক
পৰিবৰ্তন, পৰিবৰ্তন আৰু মাজত অনেক কথা প্ৰক্ষিপ্ত হোৱাও
দেখিবলৈ পোৱা যায়। আমাৰ হাতলৈ অহা ভোজকট বধ,
বিজয় পৰ্ব, কুলাচল বধ, ব্যাসাশ্ৰম আদি বামসবন্ধতীৰ বচিত পুথিত
বেলেগ বেলেগ ঠাইত বেলেগ বেলেগ কাকতীৰ হাতত পৰি অনেক
যোগ-বিয়োগ সাল-সলনি হোৱা দেখা গৈছে।

বধকাব্যসমূহ সামৰি ধোৱা বিয়োগোম বনপৰ্বৰ বচক অনিচ্ছ,
বামসবন্ধতী, ভাৰতচন্দ্ৰ, কবিসবন্ধতী, ভাৰতভূষণ, কবিচন্দ্ৰ আদি
বিভিন্ন নাম থকা একেজন লোকেই। এই কথা এতিয়ালৈকে
সকলোৱে স্বীকাৰ কৰা কথা, শ্রীযুত দত্তবন্ধুৰায়ে তাকে মানি লৈছে।

বনপৰ্ব বৰানুৰ বধৰ আৰম্ভতে পাঠ :

যিটো কথা মোৰ মনত নাট

তাকো দিয়া কৃপা কৰি ;

দ্বিজ অন্নমতি হেনয় কাকুতি

কৃষ্ণ চৰণে ধৰি ।

(দস্তবকরা সংস্কৰণ, বঘাসুৰ বধ, পৃ: ২)

আকৌ বনপৰ্ব সিদ্ধযাত্ৰাত দেখা যায়—

জয় ধৰ্মনাৰায়ণ

পৰম বৈষ্ণৱজন

যাৰ ৰাজ্য বড়োহো আনন্দে ;

বিপ্ৰত বংসল ধীৰ

যিটো স্বৰ্গ নৃপতিৰ

বাক্যমূতে থাকো অশ্রমাদে

তাহান ৰাজ্যত থাকি

বচিলো পয়াৰ আমি

বনপৰ্ব সিদ্ধযাত্ৰা নাম...

(দস্তবকরা সং, সিদ্ধযাত্ৰা পৃ: ৭৫)

ওপৰত উদ্ধৃত কৰা বঘাসুৰ বধ আৰু সিদ্ধযাত্ৰাৰ পদখিনিৰ কথাৰ লগত দেখোন ত্ৰিযুত দস্তবকরা ডাঙৰীয়াই হঠাতে পোৱা পুথিৰ ‘শুভ্ৰকুলে জাত হয় পঢ়িলো শাস্ত্ৰক’ কথাৰ বিৰোধিতা হয়। তেনেহলে মণিচন্দ্ৰ ছোৰ পৰ্বৰ গ্ৰন্থকাৰ সিদ্ধযাত্ৰা, বঘাসুৰ বধ আদি বধকাব্যৰ কৰি নহয়? অথচ আভ্যন্তৰীণ প্ৰমাণবপৰা স্পষ্ট যে বধকাব্য যুক্ত সমগ্ৰ বনপৰ্ব একে কৰিৰ কল্পনা।

সিদ্ধযাত্ৰাৰ দৰে উত্তোগ পৰ্ব আৰু কৰ্ণপৰ্বও বামস্বৰূপীয়ে ধৰ্মনাৰায়ণৰ (বলিনাৰায়ণৰ) ৰাজত্বকালত লিখা।

আমাৰ আশিস বৰে

যাবচ্চন্দ্ৰ দিবাকৰে

ধৰ্মনাৰায়ণ চিৰঞ্জীৱ।

সধৰ্ম্মে পালিয়ো প্ৰজা

হয়ো একছত্ৰ ৰাজা

সদা বৰ দিয়ন্তোক শিয়।

(উত্তোগ পৰ্ব, পদ ৬৪৮)

ত্ৰিধৰ্ম নাৰায়ণ

জয়যুত হোৱন্তোক

পিভাপুত্ৰে হোক চিৰঞ্জীৱ।

পৰম উদাৰ জ্ঞানি বিশ্বৰ আশ্বিন বাণী

সদা বৰ দেহু সদাশিৱ ।

মোৰ আশীৰ্বাদ বৰে যাবচ্চন্দ্র দিবাকৰে

একহত্ৰে ছয়োক নৃপতি ।

(কৰ্ণ পৰ্ব, পদ ১৮০-৮১)

আদিপৰ্ব, সভাপৰ্ব, সমগ্ৰ বনপৰ্ব, উত্তৰাগপৰ্ব, ভীষ্মপৰ্বৰ
কিয়দংশ, দ্ৰোণপৰ্ব, কৰ্ণপৰ্ব এই সকলোখিনি একেজন কৰি বাম
সবস্বতীৰ ৰচিত । তেৱেঁই অনিৰুদ্ধ (অনিৰুদ্ধ বিজ্ঞ), ভাবতচ্চন্দ্র,
ভাবতভূষণ, কৱিচ্চন্দ্র, কৱি সবস্বতীও । এওঁক এজন নহয় দুজন
বুলি এতিয়াও ভাবিবৰ জোখাৰে সমল পোৱা নাই । অৱশ্যে তেওঁৰ
ৰচনাৰ মাজে মাজে কংসাৰি পাঠক, গোপীনাথ আদিৰ ৰচনাও সন্মাই
লৈছিল । দৰং ৰাজবংশাৱলীতো নবনাৰায়ণ ৰজাই এজন বাম-
সবস্বতীক হে মহাভাৰতৰ পদ কবিসলৈ কোৱা বুলি সকলোৱে জানে ।
এই বামসবস্বতীয়েই নবনাৰায়ণৰ গুৰুত্বজৰ পাঠক আৰু পাচলৈ
বহুদেৱ, পৰীক্ষিত আৰু ধৰ্মনাৰায়ণৰ পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰা
মহাভাৰতী কৱি ।

দ্বিতীয় আৰু পঞ্চম স্কন্ধ ভাগৱতৰ পদ কৰোঁতা ভক্ত কৱি
অনিৰুদ্ধকেই ত্ৰীযুত দত্তবৰুৱাই দ্বিতীয়জন বামসবস্বতী পাতি লৈছে ।
এই কৱিজন কুলত কায়স্থ আৰু বহুদেৱ ৰজাৰ বৰ বিশ্বাসৰ পাত্ৰ ।
ত্ৰীযুত দত্তবৰুৱা ডাঙৰীয়াই তেখেতৰ সম্পাদিত ভাগৱতৰ পাতনিত
এইজন কৱিক মহাভাৰতৰ আদি আৰু সভাপৰ্বৰ বচক বুলিও
কৈছিল, মহাভাৰতৰ পাতনিত অৱশ্যে তেখেতে এই কথা কোৱা নাই ।
পঞ্চম স্কন্ধ ভাগৱতৰ পদমতে এইজনা অনিৰুদ্ধ মাধৱদেৱৰ সখদত্ত
~~অৰুণ~~ আৰু তেওঁ মাধৱ পুৰুষৰপৰা ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিছিল । এই সখদে
পঞ্চম স্কন্ধ ভাগৱতৰ আৱশ্যকীয় অংশ তুলি দিয়া হ'ল—

পাছে দৈৱগতি আমি কৃষ্ণৰ কৃপাত ।

নামত শঙ্কৰদেৱ জন্মিলা সাকাত ॥

অল্প বয়সতে জগন্নাথক্ষেত্রে গৈল।
 বহুদিন তৈতে হৰি চৰণ সেবিলা ॥ ১
 তথাতে পাইলস্তু জ্ঞান ভকতি বিশেষ।
 আজ্ঞা পায়। পাছে আসিলস্তু নিজ দেশ ॥
 নানা দেশ হস্তে সৱ পণ্ডিত আসিলা।
 ভাগৱত হৃদময় সাগৰ মহিলা ॥
 অমৃতৰ ভাণ্ড ভক্তি উদ্ধাবিলা আনি।
 পিয়াইলা লোকক সবে দেশত আপুনি ॥
 আছিল। মাধৱদাস তান মুখ্য শিষ্য।
 পৰম বৈষ্ণৱ সৰ্বকাৰ্য্যত বিশিষ্ট ॥
 মকৰিলা বিহা কৰি ইন্দ্ৰিয় নিগ্ৰহ।
 সম্বন্ধত আমাৰ কনিষ্ঠ পিতামহ ॥
 তান অনুসঙ্গে মোৰ ত্ৰৱিল হৃদয়।
 কৃষ্ণৰ চৰণে মই গৈলোঁহো বিক্ৰয় ॥

(দত্তবকৱা সংস্কৰণ, ভাগৱত, পঞ্চম স্কন্ধ)

নৃপ ৰঘুবৰ সৰ্বগুণধৰ ৰূপে কামদেৱসম।
 ধৰ্ম্মত নিৰত বৈবৰ মধ্যত সিংহৰ যেন বিক্ৰম ॥
 তানে মুখ্যতম বিশ্বাসী পৰম কায়স্থদলৰ পতি।
 গুৰুৰ চৰণে পদচয় ভনে অনিৰুদ্ধ শিশুমতি ॥
 বেদপঙ্ক বাণ শশাঙ্ক শকৰ আশ্বিন কৃষ্ণপঙ্কত।
 সপ্তমী গোচৰে বৃহস্পতিবাৰে পদ ভৈলা সমাপত ॥

(দত্তবকৱা সংস্কৰণ, ভাগৱত, পঞ্চম স্কন্ধ)

ৰামসৰস্বতীৰ মহাভাৰতত কিন্তু মাধৱদেৱৰ কোনো উল্লেখ নাই।
 মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ প্ৰচাৰিত ভাগৱতী ধৰ্মৰ অৱশ্যে হুই-এঠাইত উল্লেখ
 আছে। কুলাচল বধৰ শেষত থকা “শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ আপুনি জীৱ...”
 প্ৰভৃতি পদ কেইশাবীও অপ্ৰাসঙ্গিক আৰু অসংলগ্ন যেন বোধ হয়

আৰু প্ৰক্ষিপ্ত যেনহে লাগে।* সি যি নহওক, বামসবন্ধতীৰ বনপৰ্ব কাব্যসমূহৰ একাধিক ঠাইত মুকুন্দ গুৰুৰ বন্দনা পোৱা যায়, যেনে— ‘প্ৰণমো মুকুন্দদেৱ মোৰ নিজগুৰু।’ পঞ্চম স্বৰূপ ভাগৱতৰ বচক অনিৰুদ্ধই বামসবন্ধতীও হোৱা হ’লে তেওঁৰ মহাভাবতত নিজগুৰুৰ অন্ততঃ উল্লেখ থাকিলহেঁতেন।

শ্ৰীযুত দত্তবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ অসমীয়া ভাৱতৰ পদ প্ৰকাশ অতি প্ৰশংসনীয় ডাঙৰ কাম। তেখেতে নিশ্চয় গাঠ যথেষ্ট বল-শক্তি থাকোঁতেই মহাভাবতখন সম্পূৰ্ণকৈ উলিয়াবৰ মনেৰে আন পুথি নিমিলোৱাকৈ লৰালৰিকৈ সম্পাদন কৰি উলিয়াই বাইজৰ হাতত দিছে। পাঠান্তৰৰ কথা তেখেতে বোধহয় বৰকৈ চিন্তা কৰা নাছিল, জাতীয় সাহিত্য প্ৰকাশ কৰাৰ কথাহে বৰকৈ ভাবিলে। স্বদেশ-প্ৰেমিক তেখেতলৈ আমাৰ প্ৰজ্ঞা। কিন্তু মহাভাবতৰ দৰে এখন গ্ৰন্থ পাব পৰা বিভিন্ন পুথিৰ পাঠ মিলাই যথাসম্ভৱ বিজ্ঞানসন্মত ভাৱে সম্পাদন কৰি উলিওৱা আমাৰ সাহিত্য অনুষ্ঠানবোৰৰ এতিয়াও কৰ্তব্য হৈ আছে। পুৰণি পুথিৰ বেলেগ বেলেগ পাঠ পোৱা নগলে বহুত কথাৰ আলোচনা আৰু মীমাংসা কৰিব নোৱাৰি। যথেষ্ট উপাদান নোহোৱাকৈ কথাৰ মইমতীয়া শেষ সিদ্ধান্ত (dogmatic finality) হব নোৱাৰে। শ্ৰীযুত দত্তবৰুৱাৰ সাহিত্য প্ৰেমৰ শলাগ লৈয়ো এইটো কবই লাগিব যে চৌধ আখৰা পদ একাঁকিৰ বলত এজন মানুহক ছজন কৰিব নোৱাৰি। পুৰণি অসমত ঘি কৰি সবন্ধতীয়ে ‘বেদগান গালে’, তেওঁক আমি একেজন লোক বুলিয়েই ধৰিম, যেতিয়ালৈকে যথেষ্ট পদ প্ৰমাণ পোৱা নহয়। স্মৃতাৰ সাকোত থিয় হৈ এটা সিদ্ধান্ত কৰাও সহজ নহয়।

এই প্ৰৱন্ধ লিখাৰ পাচত শ্ৰীযুত অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱাই লিখা সমালোচনা পুথিৰ কুলাচল বধ প্ৰৱন্ধত দেখিলো, তেওঁ এই পদকেই-কাঁকিৰ সন্মুখে সন্দেহ ভাৱ পোষণ কৰিছে।

* গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰকাশিত Aspects of Assamese Literature পুথিৰ বামসবন্ধতীৰ প্ৰৱন্ধ পাদটীকাত ‘শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ……’ পদ সম্পাদকৰহে সংযোজন, ই আমাৰ নিজা মত নহয়। আমাৰ নিজা মত থকা হুই-এটা কথাও কেনেবাকৈ উক্ত প্ৰৱন্ধৰপৰা ধাৰিছ হৈছে—লিখক।

॥ কালিদাস শৈব নে বিমুগ্ধক ? ॥

কালিদাস শিৱভক্ত বুলিয়েই সকলোৱে জানে। তেওঁৰ বিখ্যাত নাটক অভিজ্ঞান শকুন্তলাৰ নান্দী শ্লোকত অষ্টমূৰ্তি শিৱৰ বন্দনা। সেই নান্দী শ্লোকৰ অতি সবল ভাঙনি হ'ল এই :

প্ৰজাপতি হিৰণ্যগৰ্ভৰ আদি সৃষ্টি হ'ল ; বিধিমেতে প্ৰদান কৰা
আছতি দেৱতালৈ বহন কৰোঁতা অগ্নি ; যজ্ঞকাৰ্য্য সম্পন্ন কৰোঁতা
হোতা (যজমান) ; কালক দিন-ৰাতি ভাগ কৰি দিয়া দেৱতা চন্দ্ৰ-
সূৰ্য্য ; বিশ্বব্যাপী শব্দ বাহক আকাশ ; সকলো বীজৰে প্ৰকৃতি মাড়
পৃথিৱী ; সকলো প্ৰাণীক প্ৰাণৱন্ত কৰোতা বায়ু—এই অষ্টমূৰ্তি ৰূপে
যি মহেশ্বৰ প্ৰত্যক্ষ হৈ আছে, সেই সদাশিৱ প্ৰসন্ন হৈ আপোনা-
সকলক বক্ষা কৰক।

অভিজ্ঞান শকুন্তলাৰ সামৰণিত থকা ভৰত কাব্যতো (মুক্তি
মঞ্জল) শিৱৰেই বন্দনা—

প্ৰকৃতিপুঞ্জৰ হিতৰ কাৰণে বজা তংপৰ হওক ;
বেদবিদ্ জ্ঞানী লোকৰ বচনে সমাজত সমাদৰ পাওক ;
শক্তি সংযুক্ত নীলকণ্ঠ শিৱই নাট্যকাৰৰো পুনৰ্জন্মৰ ক্লেশ নিবাৰণ
কৰক।

পণ্ডিত মণিয়াৰ বিলিয়ামছে এই সম্পৰ্কত কৰা এটি মন্তব্য মন
কৰিবলগীয়া। তেওঁ কয়, কালিদাসৰ জন্মস্থান উজ্জয়িনী নগৰত
শিৱৰ এটা বৃহৎ মন্দিৰ আছিল। বিক্ৰমাদিত্যৰ ৰাজধানীও তাতে
আছিল। কালিদাসে নাটৰ আৰম্ভণি আৰু সামৰণিত শিৱৰ বন্দনা

কবি দৰ্শক-নাগৰিকসকলৰ মনত সন্তোষ জগাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল ।
 ভাৱৰীয়া আৰু দৰ্শক-মণ্ডলীয়ে বোধহয় এই প্ৰাৰ্থনাত যোগ দিয়ে ।
 আজিকালি চিনেমাৰ শেষত জাতীয় সঙ্গীত গোৱাব দৰে) ।

মালবিকাগ্নিমিত্ৰ নাটকতো নান্দী শ্লোকত প্ৰাৰ্থনা কৰিছে,
 অষ্টমূৰ্তি শিৱই যেন দৰ্শকসকলক সন্মার্গ অৱলম্বন কৰিবলৈ শক্তি
 দিয়ে । বিজ্ঞানমোৰলী নাটকতো আবহুণিতে সৈন্যবৰ্গী শিৱৰ বন্দনা ।
 বহুবংশৰো জয়ে জয়ে পাৰ্বতী পৰমেশ্বৰ (অৰ্দ্ধ নাৰীশ্বৰ) বন্দনা ।
 কাব্যৰ বস প্ৰকাশক উপযুক্ত বাক্য-বচনৰ ক্ষমতা লাভ কৰিবলৈ
 বাক্য আৰু অৰ্থৰ দৰে সংযুক্ত শিৱ-পাৰ্বতীক বন্দনা কৰিছে । শ্বেষদূত
 কাব্যতো শিৱক পৰম প্ৰদ্বাবে উল্লেখ কৰিছে । তেনে প্ৰদ্বাবেই
 কুমাৰসম্ভৱ দ্বিতীয় সৰ্গৰ ব্ৰহ্মাক কৰা স্তুতি ।

সৃষ্টিৰ আগতে তুমি এককৰূপে বিদ্যমান আছিল। অকলে ;
 সৃষ্টিৰ প্ৰৱৃতি হল যেতিয়া তোমাৰ সঙ্ক-বজ-ভমো গুণে গতিপথ
 ললে । সৃষ্টি-পাতনিৰ পূৰ্বে তুমিয়েই সৃষ্টি-স্থিতি সংহাৰৰ ;
 ত্ৰিবিধ অৱস্থালৈ অনন্ত শক্তি নিজে কৰিলা বিকাশ,
 তিনি অৱস্থাৰ হল। তুমিয়েই কাৰণ প্ৰধান ;
 তোমাতেই সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ হৈছে প্ৰকাশ ।

(কুমাৰসম্ভৱ ২য় সৰ্গ—পদ্মশ্ৰী আনন্দ বৰুৱাৰ ভাঙনি)

আকৌ কুমাৰসম্ভৱৰ সপ্তম সৰ্গত চাওক :

সেই এক পৰিপূৰ্ণ অকল যিজন, তিনিমূৰ্তি তেওঁৰেই ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু,
 শিৱ,
 তিনিও অভেদ এক সৃষ্টিৰ কাৰণ ; প্ৰথম, দ্বিতীয় আদি বিভাগ
 বিচাৰ, সঙ্ক-বৰ একো ভেদ নোলায় কেনিও - তিনিও একেই
 হয় বৰেপৰা চোৱা ।

(কুমাৰ, ৭ম : পদ্মশ্ৰী বৰুৱাৰ ভাঙনি)

এই শ্লোকে স্বাভাৱিক পুৰণাৰ কথাটো মনত পেলায়—

যো বৈ ব্ৰহ্মা স বৈ বিষ্ণু,
 যো বৈ বিষ্ণু স বৈ শিৱঃ ।

ভাৰতীয় চিন্তাত শিৱ-বিষ্ণু-ব্ৰহ্মাৰ ভেদ নাই। কালিদাস সেই ঐক্যৰ প্ৰকাশক মহাকবি। ৰঘুবংশত থকা অনন্তশায়ী বিষ্ণুৰ স্তুতিৰ মাজেদিও সেই ভাবেই প্ৰকাশ পাইছে। বিষ্ণুক প্ৰথমে ‘অবাঙ-মনসগোচৰ’ বুলি বৰ্ণনা কৰিছে। ৰঘুবংশত থকা সেই স্তুতিৰ কেইটিমান শ্লোকৰ অৰ্থ এনেকুৱা :

বেদ আৰু সাংখ্য দৰ্শনৰ নানা পথত সাধনা কৰি সাধকে নদীৰ পানীয়ে শেষত সাগৰ পোৱাৰ দৰে তোমাকেই পায়।

যিসকল স্থিতপ্ৰজ্ঞ লোকে তোমাতে কৰ্মফল সমৰ্পণ কৰি তোমাতে চিত্ত নিবেশ কৰিছে, সেইসকলৰ তুমিয়ে আশ্ৰয়; তেনে লোক সংসাৰলৈ ঘূৰি নাহে।

তুমি নিত্যতৃপ্ত। তোমাৰ পাবলগীয়া একো নাই; তথাপি লোকৰ অমুগ্ৰহৰ অৰ্থে জন্মগ্ৰহণ কৰা আৰু কৰ্ম কৰা।

তোমাক স্মৰণ কৰিলেই পৱিত্ৰ হয়; দৰ্শনাদি কাৰ্য্যৰ দ্বাৰা কেনে ফল হব তাক ইয়াৰপৰাই বুজিব পাৰি।

গীতা পাঠ কৰোঁতাই এই শ্লোককেইটাত গীতৰ প্ৰতিধ্বনি আছে বুলি সহজে ধৰিব পাৰিব। এঠাইত মহিম্ব স্তোত্ৰৰ প্ৰভাৱৰ ইঙ্গিতো আছে। স্থিতপ্ৰজ্ঞ; লোকসংগ্ৰহ; কৰ্মদান ত্যাগ আদি গীতাৰ মূল শিক্ষা এই শ্লোককেইটাৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে। শকুন্তলা নাটকৰ মাহ বেচোঁতা আৰু নগৰবক্ষীৰ দৃশ্যত থকা এই শ্লোকত গীতাৰ “সহজং কৰ্ম কৌন্তেয় সদোষমপি নভ্যাঞ্জেৎ” এই বাক্যৰ স্পষ্ট প্ৰতিধ্বনি আছে।

কালিদাসৰ ওপৰত গীতাৰ প্ৰভাৱ গভীৰ। তেওঁ শৈৱ হয়নে নহয়, কব নোৱাৰি; কিন্তু মহাভাৰত তথা গীতাই তেওঁৰ কৱিমনত বাককৈয়ে বেথাপাত কৰিছে। গীতাৰ উদাৰতা কালিদাসে সেই যুগতেই তেওঁৰ নাট-কৱিতাৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰি গৈছে।

। ডাক চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰ

আহোম ৰাজত্বৰ শেষৰ ফালে ৰাজধানী বংপুৰৰপৰা যোৰহাটলৈ তুলি আনিবলগীয়া হোৱাত ৰাজসভাৰ পণ্ডিত কেইঘৰমানো তাৰপৰা বজাই তুলি আনিলে। এনেকৈ উঠি অহা কেইবাটাও পৰিয়ালক যোৰহাট নগৰৰ উত্তৰে আঠ মাইলমান দূৰৰ বংদৈ নামে ঠাইত মাটি-বাৰী, খাট-পাম দি বহুৱালে। সেই পৰিয়ালবোৰৰ নাতি-পুতি-সকলৰ ভিতৰত ৩গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন, ৰায়বাহাদুৰ ৩পৰশুৰাম খাওন্দ, স্কুল পৰিদৰ্শক ৩যজ্ঞেশ্বৰ বৰুৱা, ৩গোলোকচন্দ্ৰ বৰুৱা কাব্যবিনোদ, ত্ৰীযুত ৰবীন্দ্ৰৰাম খাওন্দ (অৱসৰপ্ৰাপ্ত উপায়ুক্ত) এইসকল অসমীয়া সমাজত সুপৰিচিত। এইদৰে বংদৈত থিতাপি লোৱাসকলৰ ভিতৰত আন এঘৰ হ'ল ডাক চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰ। আৰু এই ডাক চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰেই আছিল ৰজা শিৱসিংহ আৰু বৰৰজা কুলেশ্বৰীৰ (প্ৰমথেশ্বৰ, বড়কান্তি) সভাৰ পণ্ডিত কবি ৰামনাৰায়ণ বা কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী। জাতুকৰ্ণ গোত্ৰৰ এই ব্ৰাহ্মণ পৰিয়ালৰ বংশধৰসকলৰ হুখবমান বৰ্তমান যোৰহাট নগৰত, এঘৰ গোলাঘাটত আৰু হুখৰ নে এঘৰ ডিব্ৰুগড় মহকুমাৰ কোনো ঠাইৰ বাসিন্দা হৈ আছে।

জয়ধ্বজসিংহ ৰজাৰ দিনত ৰামানন্দ নামে এগৰাকী গুণৱন্ত আৰু সদাচাৰী ব্ৰাহ্মণ আছিল। এই ৰামানন্দই মহামোহকাব্যৰ ৰচয়িতা বুলি ভাবিবৰো কাৰণ আছে। এওঁৰ পাণ্ডিত্য আৰু কৱিত্ব গুণত চুই হৈ জয়ধ্বজসিংহ ৰজাই তেওঁক ডাক চক্ৰৱৰ্তী উপাধি দিয়ে। ৰজাই গোবিন্দপ্ৰিয়া নামে এক ব্ৰাহ্মণ কণ্ঠাৰ লগত তেওঁৰ বিয়া পাতি

দি শাস্ত্র চৰ্চা আৰু কাব্য ৰচনাৰ কাৰণে সা-সুবিধাৰ যোগান ধৰে।
 তেওঁৰে পুত্ৰ হ'ল ৰামনাৰায়ণ আৰু এওঁ কৱি-গুণৰ কাৰণে কবিৰাজ
 চক্ৰৱৰ্তী আখ্যা লাভ কৰে, সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী
 নামেৰেই এওঁ জনাজাত ; কিন্তু ঠায়ে ঠায়ে নিজকে দ্বিজবৰ কবিৰাজ
 বিপ্ৰ আৰু কবিৰাজ দ্বিজবৰ বুলিও পৰিচয় দিছে। এওঁ ভাস্কৰী
 নামে সংস্কৃতত লিখা জ্যোতিষৰ পুথিও অসমীয়া গতলৈ অনুবাদ কৰে,
 এই পুথিৰ শেষত কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীয়ে নিজকে শ্ৰীমন্ত ডাকসৰস্বতীৰ
 আশ্ৰয় শ্ৰীকবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী বুলি বৰ্ণনা কৰিছে।

দ্ব্যম্বন্ত চৰিত্ৰ বা শকুন্তলা কাব্যত কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীয়ে তেওঁৰ
 বংশৰ উপৰিপুৰুষৰ কথা এনেকৈ বৰ্ণাইছে---

জাতুৰ্গ মুনিৰ বংশত বিপ্ৰবৰ।
 সদাৰ নামে ভৈল বিষ্ণুৰ কিঙ্কৰ ॥
 তাহান বংশত ভৈল চতুৰ্ভূজ নাম।
 শাস্ত্ৰত পণ্ডিত বিপ্ৰ বাসুদেৱ।
 গুণৱন্ত যাৰ হৰিবিৰে নাহি কেৱ ॥
 নামত পৰমানন্দ তাহান তনয়।
 বিষ্ণুৰ ভকত সদাচাৰী মহাশয় ॥
 উদয় আদিত্যসিংহ সৌমাৰ পীঠত।
 পৰম প্ৰচণ্ডৰাজ আছিল পূৰ্বত ॥
 যিটো বিপ্ৰে সেহি নৃপতিক উপাসিয়া।
 ভুঞ্জিলা বিবিধ সুখ ধন উপাৰ্জিয়া ॥
 ৰামানন্দ নামে ভৈল তাহান সন্ততি।
 যিটো গুণৱন্ত সদাচাৰী মহামতি ॥
 যাহাৰ গুণত জয়ধ্বজ নৰপতি।
 তুষ্ট হৈয়া দিলা নাম ডাক সৰস্বতী ॥

সদাবৰ
 |
 চতুৰ্থ
 |
 বাহুদেৱ
 |
 পৰমানন্দ - (উদয়াদিত্য সিংহৰ দিনত)
 |
 বামানন্দ (ডাক চক্ৰৱৰ্তী) (জয়ধ্বজ সিংহৰ দিনত)
 |
 বামনাৰায়ণ (কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তী) (কদ্রসিংহ আৰু শিৱসিংহৰ দিনত)

শাস্ত্ৰত নিপুণ আৰু কৱিকৰ্মত কুশল কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীৰপৰা
 কদ্রসিংহ বজায়ে শাস্ত্ৰজ্ঞান লাভ কৰিছিল। ১৬৩৬ শকত কদ্রসিংহ
 বজা স্বৰ্গা হোৱাত তেওঁৰ প্ৰথম পুত্ৰ শিৱসিংহ বজা হৈ কবিৰাজ চক্ৰ-
 ৱৰ্তীক তেওঁৰ বাজসভাত ৰাখি শাস্ত্ৰ-চৰ্চা আৰু কাব্য ৰচনাত সৰ্ব-
 প্ৰকাৰে উদগনি দিয়ে। পাণ্ডিত্য আৰু কৱিত্বৰ পৃষ্ঠপোষকতাত
 শিৱসিংহৰ প্ৰধান মহিষীৰ উৎসাহ-উদগনিও বজাতকৈ কম নাছিল।
 শাস্ত্ৰলোকৰ প্ৰতি বিশেষ পক্ষপাতিত্ব থকা বুলি অনেকে অভিযোগ
 কৰা ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীয়ে বৈষ্ণৱ বংশজাত দক্ষিণপাট সত্ৰৰ শিষ্ট-
 সেৱকীয়া বিষ্ণুৰ কিল্কৰ এই কবিজনাৰ হতুৱাই কেইবাখনো কাব্য
 ৰচনা কৰাইছিল।

কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীৰ ৰচনাসমূহৰ ভিতৰত শকুন্তলা কাব্য বিশেষ
 উল্লেখযোগ্য। আজি প্ৰায় আটেকুৰি বছৰৰ আগতে ৬২৪শকাব্দৰ বৰ-
 কটকীদেৱে যোৰহাট অঞ্চলত পোৱা কোনো এখন পুৰণি সাঁচিপতীয়া
 পুথিৰপৰা নকল কৰাই শকুন্তলা-কাব্য ছপা কৰি প্ৰকাশ কৰে।
 ইতিমধ্যে আৰু দুই-এখন সাঁচিপতীয়া পুৰণি পুথি পোৱা গৈছে আৰু
 এতিয়াহে ছপা পুথিত থকা ভালেখিনি ভুল ধৰা পৰিছে। আহোম-
 ৰাজত্বৰ কালত ৰচনা কৰা কাব্যবিলাকৰ ভিতৰত শকুন্তলা কাব্য
 কেইবাটাও কাবণত জেখন্ত লবলগীয়া। কাব্যৰ কোনো ঠাইতে

কবিজনাই পূৰ্বস্বৰূপে কালিদাসৰ নাম উল্লেখ কৰা নাই। তেওঁ
কেৱল লিখিছে—

আদিপৰ্ব ভাৰতক কবিতা বিচাৰ।

হৃদয়ন্ত চৰিত্ৰ পদ কবিতা প্ৰচাৰ ॥

আকৌ—আদিপৰ্ব ভাৰতক বিবেচিয়া অতি।

হৃদয়ন্ত চৰিত্ৰ পদবন্ধে নিগদতি ॥

মহাকবি কালিদাসৰ কাব্য অসমত যে প্ৰচলিত নাছিল আৰু
ইয়াৰ যে পঠন পাঠন অসমৰ ঠায়ে ঠায়ে নহৈছিল, সেইটো সম্ভৱ
নহয়। কিন্তু অসমত কাব্য আদি বসপ্ৰধান সাহিত্যতকৈ পুৰাণ
আৰু ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ চৰ্চা অধিক হৈছিল যেন মনে ধৰে। পিছে প্ৰয়োগ-
বহুমালা ব্যাকৰণত কাব্যৰ উদাহৰণ অনেক আছে, আৰু সেই
ব্যাকৰণ অসমৰ সংস্কৃত শিক্ষাৰ আৰু শিক্ষাৰ্থীসকলৰ উদ্দেশ্যেই ৰচিত
হৈছিল আৰু আজিও অসমৰ টোলবিলাকত প্ৰয়োগবহুমালাৰ
অধ্যাপনা হৈ আছে।

সি যি নহওক, অসমত ৰামায়ণ, মহাভাৰতৰ প্ৰচাৰ অতি প্ৰাচীন
কালৰপৰাই চলি আহিছিল আৰু শাসনবিলাকত ৰামায়ণ, বিশেষকৈ
মহাভাৰতৰ বহুত উল্লেখ পোৱা যায়। ভাৰতৰ আঞ্চলিক ভাষা-
বিলাকত যেনেকৈ ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ আখ্যানৰ নতুন নতুন ৰূপ
দেখা গৈছিল, তেনেকৈ অসমতো মহাকাব্যবিলাকৰ পৰিবৰ্তন আৰু
সংযোজন হৈ আহিছিল। এইটোও হ'ব পাৰে যে অসমত প্ৰচলিত
কোনো এখন আদিপৰ্ব ভাৰতত মূল ভাৰতৰ শকুন্তলা আখ্যানৰ
ঠাইত কালিদাসৰ শকুন্তলা আখ্যান সাময়িক আৰু আঞ্চলিক কচি
অমুযায়ী পৰিবৰ্তিত হৈ অসমত প্ৰচলিত আদিপৰ্বৰ ভিতৰত হৈ
পৰিছিল।

এই প্ৰসঙ্গত দ্বিজ অনিৰুদ্ধৰ (ৰামসৰস্বতী) ৰচিত আদিপৰ্ব
মহাভাৰতৰ কথা উল্লিখ্যাব পাৰি। এই আদিপৰ্বতো হৃদয়-
শকুন্তলাৰ আখ্যান কোৱা হৈছে। ৰামসৰস্বতীয়ে হৃদয়ন্তৰ জন্মৰ

এটা নতুন আখ্যান বচনা কবি হুশস্তু নামৰ সাৰ্থকতা দেখুৱাইছে। এওঁৰ মতে হুশস্তু যুগপ্ৰিয় বজা নহয়েই, বৰং যুগহস্তা হিবণ্যগৰ্ভক বধ কবি যুগপছবিলাকক বন্ধা কৰিলে। এই কাৰ্য্যত বনলৈ যাওঁতেহে তেওঁ কথমুনিৰ আশ্ৰমত প্ৰবেশ কৰে। শকুন্তলাই সম্ভ্ৰান্ত বংশৰ গহীন জীৱনী ছোৱালীৰ উপযুক্ত সংঘৰ্ষৰ পৰিচয় দিছে। কথাই হুশস্তুৰ লগত শকুন্তলাক শাস্ত্ৰমতে বিয়া দিয়ে। মূনিৰ আশ্ৰমত শকুন্তলাৰ দেৱ-লক্ষণযুক্ত পুত্ৰৰ জন্ম হয় আৰু মুনিয়ে কৰ্ণবধ, চূড়াকৰণ আদি সংস্কাৰ কৰি ভৰত নাম হয়। হুশস্তু আশ্ৰমলৈ শকুন্তলাক নিবলৈ নহাত কথমুনিয়ে নিজে শকুন্তলা আৰু ভৰতক লৈ ৰাজসভাত উপস্থিত হয়। বজাই ভৰতৰ হাতত নাৰায়ণচক্ৰ আৰু ভৰিত পদ্মচিহ্ন দেখি পুত্ৰ-ভাৰ্য্যাক গ্ৰহণ কৰে। মূল ভাৰতৰ দৰে ইয়াত কোনো দেৱবাণীৰ আৱশ্যক হোৱা নাই। ৰামসৰস্বতীৰ কাব্যত ভাগৱতৰ যি প্ৰভাৱ ধৰিব পাৰি, তেওঁৰ শকুন্তলা আখ্যানতো ভাগৱতত সংক্ষেপে বৰ্ণোৱা শকুন্তলা আখ্যানৰ ছটামান কথা বহুলকৈ ওলাই পৰিছে।

কবিৰাজ সৰস্বতীয়ে শকুন্তলা কাব্যৰ কেইবাঠাইতো আদিপৰ্ব ভাৰত তেওঁৰ কাব্যৰ গুৰি বুলি ক'লেও এইটো ঠিক যে মূল মহাভাৰতৰ বা ৰামসৰস্বতীৰ শকুন্তলা আখ্যানতকৈ কালিদাসৰ গ্ৰন্থিত কথাবস্তুৰ লগতহে তেওঁৰ আখ্যানৰ মিল অহুস্ৰূয়া, প্ৰিয়বেদা, দুৰ্বাসাক অভিশাপ, কাশ্যপৰ আশ্ৰমত ভৰতৰ জন্ম আৰু হুশস্তু-শকুন্তলাৰ পুনৰ্মিলন আদি কালিদাসৰ উদ্ধাৱনাবোৰ কবিৰাজ সৰস্বতীৰ আখ্যানতো আছে। কবিৰাজ সৰস্বতীৰ উদ্ধাৱিত সুনন্দা অঙ্গৰীৰ অৱতাৰণাই আখ্যানটোৰ আকস্মিকতা (surprise) হ্ৰাস কৰি দিছে। গোটেই কাহিনীয়েই যেন যেনকাৰ পৰিকল্পিত এটা লীলা।

অষ্টাদশ শতিকাৰ আহোম ৰাজসভাৰ আৰু সমসাময়িক বলিক সমাজৰ কচিৰ প্ৰীতি সাধন কৰিবলৈ যাওঁতে মহাকবি কালিদাসৰ কৱি আৰু গাভীৰ্য্যৰ অতি অলপমানহে অসমীয়া কৱিজনৰ

আখ্যানত দেখিবলৈ পোৱা যায়। তথাপিও অসমীয়া কাব্যত মহাকবি কালিদাসৰ চিহ্ন বহন কৰা কাব্য হিচাপে কবিবাজ চক্ৰৱৰ্তীৰ কাব্যখনেই একমাত্ৰ কাব্য পুথি। কবিয়ে নিজে ইয়াক দুগুণ চৰিত্ৰ নামহে দিছে।

কবিৰ পূৰ্বপুৰুষসকল বৈষ্ণৱ মতাবলম্বী; কবিয়েও নিজকে বিষ্ণুৰ কিস্কৰ, হৰিদাস আদি আখ্যা দিছে। বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ ৰীতি অনুসৰি প্ৰাণ আখ্যাৰে আৰম্ভণিতে বিষ্ণুৰ বন্দনা আৰু শেষতো বিষ্ণুকীৰ্তনৰ মহিমাৰ কথা। পুৰণি অসমীয়া কাব্যত ব্যৱহাৰ হোৱা সকলোবিলাক ছন্দৰ ওপৰত কবিৰ অধিকাৰ দেখা যায়। দুৰ্গাবৰী কাব্যৰ প্ৰভাৱো ঠায়ে ঠায়ে দেখা যায়। বৈদেশিক দৰ্শন শাস্ত্ৰত থকা উপমাৰ ব্যৱহাৰ আদিয়ে তেওঁৰ ভাৰতীয় দৰ্শনৰ লগত ঘনিষ্ঠ পৰিচয় থকা বুজায়। অসমৰ বাহিৰৰ বৈষ্ণৱ কবিৰ কাব্যৰ প্ৰতিধ্বনিও শকুন্তলা কাব্যৰ ঠায়ে ঠায়ে শুনা যায়। বিৰহ-সম্পূৰ্ণ দুগুণ বজাক প্ৰবোধ দিবৰ কাৰণে অৱতাৰণা কৰা সুদীৰ্ঘ চন্দ্ৰকেতু-কামৰূপ উপাখ্যানে সেই সময়ৰ উত্তৰ-ভাৰতত মুছলমানী প্ৰভাৱৰপৰা প্ৰচলিত হোৱা আমনিলাগা ৰোমাঞ্চ কাহিনীৰ লগতো কবিৰ পৰিচয় বুজায়। সেই উপাদানবিলাকৰ যথাযোগ্য ব্যৱহাৰো তেওঁৰ কৃতিত্বৰ নিদৰ্শন। বিৰহ-প্ৰধান আদিবসৰ সৃষ্টিতো এই পক্ষী কাহিনীয়ে যথেষ্ট সহায় কৰিছে। কাব্যৰ মাজত বাৰমাহী গীতৰ সংস্থান মূল বসৰ পৰিপোষক হৈছে। আহোম ৰাজসভাত লিখা এই কাব্যখনত প্ৰাচীন ভাৰতীয় সাহিত্যৰ লগত নানা আঞ্চলিক আৰু মৌলিক উপাদানৰ সমন্বয় ঘটিছে। কজ্জসিংহ ৰজাই অসমৰ লগত যি সৰ্বভাৰতীয় সম্পৰ্ক কল্পনা কৰিছিল ক্ষীণকৈ হ'লেও তাৰ সাহিত্যিক ৰূপ শকুন্তলা কাব্যত দেখা যায়। ৬হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়াই হাতে লিখা পুথিৰ ডালিকাত 'গীতৰ পুথি' বুলি এখনি গীত-সংগ্ৰহৰ এটি টোকা দিছে। তাত কজ্জসিংহ আৰু শিৱসিংহ ৰজাই ৰচনা কৰা গীতৰ বাহিৰেও কবিবাজ চক্ৰৱৰ্তী আৰু আন আন কবিৰ ৰচিত গীতো

আছে। গীত বচনা আৰু শঙ্খচূড় বধ প্ৰভৃতি পুথিৰ চিত্ৰই সেই সময়ৰ চাক কলা চৰ্চাৰ আভাস দিয়ে।

এই কৱিজনৰ কৱিকৃতিৰ ভিতৰত ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণৰ কৃষ্ণজন্মখণ্ডৰ অসমীয়া গথ, অম্ববাদ, শঙ্খচূড় বধ, জয়দেৱৰ গীতগোবিন্দৰ পতা অম্ববাদ, এইকেইখন এতিয়ালৈকে তেওঁৰ ৰচিত বুলি কোৱা হয়। ডিম্বেশ্বৰ নেওগ ডাঙৰীয়াই তেখেতৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত গীতগোবিন্দৰ ভাঙনি কবিবাজ চক্ৰৱৰ্তীৰ ৰচিত হ'ব পাৰেনে নোৱাৰে সেই বিষয়ে সন্দেহ কৰিছে, কিয়নো গীতগোবিন্দত কৱিয়ে নিজকে দ্বিজবৰ বুলিহে উল্লেখ কৰিছে। কৱিয়ে কেইবাঠাইতো কবিবাজ বিপ্ৰ বা দ্বিজবৰ বুলি উল্লেখ কৰিছে। মাধৱ-মূলোচনাৰ আখ্যানতো কৱিয়ে দ্বিজবৰ বুলি পৰিচয় দিছে। মাধৱ-মূলোচনাৰ আখ্যানত শকুন্তলা কাব্যৰ হুটা মান পদ হ'বহু পোৱা যায়, গতিকে ডঃ শৰ্মাই মাধৱ-মূলোচনাৰ* কৱিয়েই শকুন্তলা কাব্যৰ কৱি হ'ব পাৰে বুলি ক'ব। অম্বমান সমৰ্থন কৰিব পাৰি।

তাহান ভৈলেক জায়া অতি মূললিত কায়।

বঙ্গকান্তি নামে মহামতি,

হেন মহা নৃপতিৰ

বঙ্গকান্তি মহিবীৰ

আদেশ বঙ্গক শিৰে ধৰি।

কবিবাজ দ্বিজবৰ

পদবন্দী মাধৱৰ

বিৰচিলা ভাষাবন্ধ কৰি ॥

শঙ্খচূড় বধ কাব্যও ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণৰ এটা কাহিনী অৱলম্বন কৰি লিখা। তুলসীৰ জন্ম; শঙ্খচূড়ৰ লগত বিবাহ, কৃষ্ণই শঙ্খচূড়ৰ ৰূপ ধৰি তুলসীৰ লগত ক'ব। কাম-ক্ৰীড়া আদিৰ বৰ্ণনা ইয়াত পুৰাণৰ অনুসৰণ কৰিয়েই দিয়া হৈছে। তুলসী বিষয়ক এনে কাব্য আৰু

*শকুন্তলা কাব্যৰ দৰে এই কেইখন কাব্যতো আদিৰসাত্মক বৰ্ণনাৰ প্ৰাচুৰ্য্য। ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণত ক্ৰীষ্ণৰ বৃন্দাবন লীলাৰ কথা বিশেষকৈ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ইয়াতেই মূলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ এটা নাম বঙ্গকান্তি আছিল বুলি জনা যায়।

দুই-চাৰিখন পোৱা যায়। মাধৱ-মূলোচনাত গঙ্গাতীৰ্থৰ মাহাত্ম্য, শঙ্খচূড় বধত তুলসীৰ মাহাত্ম্য। দেৱ-দেৱী, তীৰ্থ, তুলসী আদিৰ মাহাত্ম্য-কীৰ্তন এই দুখন সাহিত্যৰ এটা বিশিষ্টতা; কিন্তু ইয়াৰ ওপৰত এটা আদিবসৰ আৱৰণ। কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীক এই যুগৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পৰা কবি বুলি কব পাৰি।

এওঁৰ পিচত ডাক চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰৰ কোনো সাহিত্যিক অৱদান থকাৰ কথা গম নেপাওঁ, তেওঁৰ পো-নাতি কোনোবাই ৰাজসভাত সাহিত্য আৰু শাস্ত্ৰৰ চৰ্চা কৰি থাকিলেও তাৰ কোনো লিখিত বুৰঞ্জী আমাৰ হাতলৈ অহা নাই। আহোম ৰাজত্বৰ শেষ ভাগৰ তেওঁৰ বংশধৰসকল ৰাজধানীৰপৰা উঠি আহি ক্ৰমে অখ্যাত হৈ পৰিল। ডাক চক্ৰৱৰ্তীৰ ঘৰৰ যে এজন কৃতী কবি আৰু পণ্ডিত আছিল কবিৰ বৰ্তমান বংশধৰসকলৰ বহুতেই গম নাপায়। কবি আৰু তেওঁৰ পৰিয়াল সম্বন্ধে কিবা নতুন কথা জানিব পাৰোঁ বুলি আমি এবাৰ কবিৰ বংশধৰসকলৰ বাসভূমি বংদৈ গাৱঁলৈ গৈছিলোঁ, তাত কেৱল এজন তেওঁৰ বংশধৰক লগ পোৱা হ'ল। বাকীসকল কৰ্তব্যৰ আহ্বানত বেলেগ বেলেগ ঠাইলৈ উঠি গৈছে। যিজনক লগ পালোঁ তেওঁ আমাক ক'লে, “আমাৰ পিতামহৰপৰা শুনিছিলোঁ, ৰজাই দিয়া এটা সোণখটোৱা পেৰা আৰু এখন তামৰ ফলি আমাৰ ঘৰত আছিল। সোণৰ আশাত চোৰে বাকচটো আৰু লগতে তামৰ-ফলিও চুৰ কৰি নিলে। পোন্ধৰ বছৰমানৰ পাচত পিতনিৰ বোকাৰ পচা বাকচটো পোৱা গ'ল, তামৰ ফলিবো আমাৰ নিঃচিহ্ন হৈ গ'ল।” তেওঁৰ উপৰিপুৰুষ এজন যে ইমান ডাঙৰ কবি আৰু পণ্ডিত আছিল সেই কথাৰ তেওঁ অতিশয় গোঁৱৰ অমুভৱ কৰিলে; কিন্তু সেইজনৰ জীৱনী আৰু কাৰ্য্যৰ সম্বন্ধে কিবা সমল আমাক যোগাব নোৱাৰি বৰ বেজাৰ পালে।

এনেকৈয়ে বহুত কবি-সাহিত্যিক লোকৰ কীৰ্তি-চিহ্ন অসম দেশৰ বুকুৰপৰা লোপ পাইছে।*

॥ ভাৰতৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পৰা গ্ৰন্থ ধৰ্মপদ ॥

ইংৰাজী সাহিত্যৰ এজন বিখ্যাত সমালোচকে কৈছে বোলে আন্তৰ্জাতিক কৱিতা সন্মিলন যদি ইংৰাজী সাহিত্যৰ মাজৰপৰা কেৱল এটি মাত্ৰ কৱিতাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবলৈ দিয়া হয়, তেন্তে তেওঁৱাৰ্ড ছুৱাৰ্থৰ ‘ছলিটেৰী ৰীপাৰ’ বোলা কৱিতাটিকে সেই সন্মান দিব। সেই কথাৰ আৰ্হি লৈয়ে বোধহয় এজন নাম থকা ভাৰতীয় পণ্ডিতে এঠাইত লিখিছে যে জগৎ-সভাত ভাৰতৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পৰা গ্ৰন্থ যদি এখন মাত্ৰ বাছিব লগা হয়, তেন্তে সেই গ্ৰন্থ হ’ব ধৰ্মপদ।

ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ বিশ্বজনীন ৰূপ এটা ধৰ্মপদৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে। পালি ভাষাত ‘পদ’ শব্দই পথ বা বাট বুজায় আৰু বাক্যও বুজায়, বিশেষকৈ ধৰ্ম সত্বক্ষীয় বাক্য বা উপদেশ। পাচলৈ আঞ্চলিক প্ৰাকৃত ভাষাত লিখা কথাও বুজোৱা হৈছিল। যেনে, দশমৰ পদ।

বুদ্ধদেৱৰ মহাপৰিনিৰ্বাণৰ কিছু কালৰ পাচত বৌদ্ধসকলৰ ধৰ্ম সাহিত্য তিনি ভাগত ভাগ কৰি ‘ত্ৰিপিটক’ নাম দিয়া হয়। সেই তিনি পিটকৰ নাম হ’ল বিনয় পিটক, সূত্ৰ পিটক আৰু অভিধৰ্ম পিটক। ভিক্ষু আৰু ভিক্ষুণীসকলৰ আচৰণীয় নীতি-নিয়ম বান্ধি দিয়া গ্ৰন্থখিনিক বিনয় পিটক নাম দিয়া হ’ল। বুদ্ধৰ উপদেশ আৰু তেওঁৰ পছাৰ কথা থকা গ্ৰন্থসমূহ সূত্ৰ পিটক আৰু বৌদ্ধ ধৰ্মৰ দাৰ্শনিক আলোচনা থকা গ্ৰন্থবিলাকক অভিধৰ্ম পিটক আখ্যা দিয়া হ’ল।

এই তিনিটা পিটকৰ মাজত সূত্ৰ পিটকৰ গুৰুত্ব সকলোতকৈ

সবহ; কিয়নো বুদ্ধদেৱ আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া অনুগামী প্ৰচাৰক-সকলৰ কৰ্মবৃত্তান্ত আৰু উপদেশসমূহ সূত্ৰ পিটকতেই থুপ খাই আছে। এই সূত্ৰ পিটকক পাঁচ ভাগ কৰি একো ভাগৰ ‘নিকায়’ নাম দিয়া হ’ল। তাৰে এটা ভাগ ‘খুদ্ধক নিকায়’। ধম্মপদ আৰু জাতক এই খুদ্ধক নিকায়ৰ ভিতৰতে সোমাই আছে।

হিন্দুসকলে যেনেকৈ গীতাক শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱন্তৰ মুখ-পদ্ম-বিনিম্বত বুলি বিশ্বাস কৰে, সেইদৰে বৌদ্ধধৰ্মাৱলম্বীসকলেও ধম্মপদৰ কথা বুদ্ধদেৱৰ নিজ মুখৰপৰা ওলোৱা পৱিত্ৰ বাণী বুলি গ্ৰহণ কৰে।

অশোকৰ আগতে যিখিনি বৌদ্ধ ধৰ্মশাস্ত্ৰ ৰচনা কৰা হৈছিল তাৰ পৰিমাণ সবহীয়া নাছিল। অশোকে তেওঁৰ অনুশাসনত সাতখন ধৰ্মপুথিৰ কথা কৈছে, তাৰ মাজত ধম্মপদো নিশ্চয় এখন হব। ভগৱান বুদ্ধদেৱে বেলেগ বেলেগ সময়ত বেলেগ বেলেগ সভাত শিষ্যৰ আগত দিয়া উপদেশবিলাক পাচলৈ সংগ্ৰহ কৰি ছন্দোময় ভাষাত গাঁথি থোৱা হ’ল আৰু ধম্মপদ নাম দিয়া হ’ল।

বুদ্ধদেৱে নিজে কোশল আৰু মগধৰ ভাষাত প্ৰচাৰ কৰিছিল সেই ভাষা আছিল মাগধী-প্ৰাকৃত। পালি ভাষা কোশল-মগধৰ প্ৰাকৃত নহয়। ভাষাতাত্ত্বিকসকলে কয় বোলে পালি ভাষা পশ্চিম ভাৰতৰ কোনো অঞ্চলৰ কথিত ভাষাৰ মাৰ্জিত ৰূপ। ধম্মপদবো মাগধীৰপৰা সংস্কৃত আৰু পালি ভাষালৈ ৰূপান্তৰ ঘটিছিল।

পণ্ডিতসকলে আৰু কয়, অশোকৰ ৰাজত্বৰ সময়ত বা তাৰ আগতেই ধম্মপদৰ সংকলন আৰু প্ৰচাৰ হৈছিল। মিলিন্ডি পণ্ডিত নামে বিখ্যাত বৌদ্ধগ্ৰন্থত ধম্মপদৰ উল্লেখ আছে আৰু তাৰপৰাই সেই কালত ধম্মপদ প্ৰথিতযশা পুথি বুলি ধৰিব পাৰি। অশোকৰ সময়সাময়িক আন দুই-এখন গ্ৰন্থতো ধম্মপদৰ বাহিৰে আন ঠাইত নথকা শ্লোক কিছুমান পোৱা যায়। এনেবিলাক কাৰণত ধম্মপদ বুদ্ধদেৱৰ ভিৰোভাৱৰ অলপ কালৰ পিচতে সংকলন কৰা গ্ৰন্থ বুলি ধৰিব পাৰি।

ববীজনাথে ভাবতৰ ইতিহাসৰ ধাৰা আলোচনা কৰি এঠাইত কৈছে বোলে মহাভাবতৰ কেন্দ্ৰীভূত জ্যোতি ভগৱদগীতা। বৌদ্ধ-ধৰ্মৰ সাৰমৰ্মও সেইদৰে ধ্মপদত কেন্দ্ৰীভূত হৈ আছে। ধ্মপদক কেৱল বৌদ্ধগ্ৰন্থ বুলিলেই সম্পূৰ্ণ কথাটো কোৱা নহয়। ভাবতীয় সংস্কৃতিৰ আধাৰ মহাভাবত, গীতা, উপনিষদ, পুৰাণ আদিৰ সাৰকথা সবহভাৱেই ধ্মপদত সোমাই আছে। এই গ্ৰন্থসমূহৰ ভালেখিনি কথাই বুদ্ধদেৱৰ মাহাত্ম্যমণ্ডিত হৈ ধ্মপদত জিলিকি আছে।

ন কহাপণবস্মেন ভিত্তি কামেনু বিজ্জতি।

অগ্নসাদা হুত্বা কামা ইতি বিজ্জায় পণ্ডিতো ॥

—সোণৰ মোহৰৰ বৰষুণ হৈ থাকিলেও কামনাৰ তৃপ্তি নহয় ; কামনাৰ স্মৃৎ ক্ষুদ্ৰ আৰু সি প্ৰকৃততে হুত্বৰ হেতু বুলি তাক বি জানে তেৱেঁইহে পণ্ডিত।

ধ্মপদৰ এই বাণীৰ লগত উপনিষদৰ ‘ন বিত্তেন তৰ্পণীৰো বহুত্বঃ’ এই কথাফাঁকিৰ সাদৃশ্য বিশেষ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া।

ধ্মপদত আছে—

অকোথেন জিনে কোবং অসাখু সাধুনা জিনে।

জিনে কদৰিয়ং দানেন সচেচ অলিক বাদিনং ॥

এই শ্লোকৰ লগত মহাভাবতৰ এই শ্লোক মিলাই চোৱা বাওক—

অক্ৰোধেন জয়েৎ ক্ৰোধম্ অসাখু সাধুনা জয়েৎ।

জয়েৎ কদৰ্যং দানেন জয়েৎ সচেচ্য চানৃতম্ ॥

এনে অলেখ উদাহৰণ দিব পাৰি। ইয়াৰপৰা বুজা যায় যে ভাবতীয় পুৰাতনী প্ৰজ্ঞাৰ বাণীয়েই ধ্মপদৰো বাণী।

সংঘৰ আৰু ত্যাগৰ বাণী গীতাৰ ধৰ্মতো আছে, ভাগৱতত বৰ্ণিত সাৰ্ববৰ্ষিক ধৰ্মতো আছে। ধ্মপদৰ শিক্ষাত দেৱদেৱী কিংবা বিশেষ ধৰ্ম-সম্প্ৰদায়ৰ কথা নাই। নিজৰ আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ প্ৰতি চিৰসতৰ্ক হৈ পৰিত্ৰস্ত আৰু ত্যাগৰ জীৱন বাপন কৰাটো বুদ্ধদেৱৰো মূল শিক্ষা। বৌদ্ধসকলৰ বৈশিষ্ট্য হ’ল, ডেউলোকে কোনো দেৱতা বা ঈশ্বৰ

অৱতাবতকৈ ব্যক্তিগত জীৱনৰ অপ্ৰমাদী প্ৰৱাসৰ ওপৰত মূল্য দিয়ে।

আধ্যাত্মিক জীৱন ৰূপনৰ বিশ্বজনীন নীতিসমূহ বুদ্ধদেৱৰ লগত সম্পৰ্ক হৈ ধন্যপদত শোভা পাই আছে। সবল ভাৱা, অতি পৰিচিত সহজ উপায়, সবল স্মৃতি হৃদই ধন্যপদৰ শিক্ষা জগতৰ হৃদয়স্পৰ্শী কৰিছে। আধুনিক কালৰ মহাপুৰুষ বামকৃষ্ণ পৰমহংসদেৱৰ উপদেশ-সমূহৰ কথা এই প্ৰসঙ্গত মনত পৰে।

ধন্যপদৰ কেইটিমান বাহকবনীয়া শ্লোকৰ ভাঙনি দি আমাৰ আলোচনা শেষ কৰিম।.....

* যিজনে বহুত কথা কয়, তেৱেঁই পণ্ডিত নহয়। যিজন ক্ষেমকৰ বৈবীহীন, তেওঁকেই পণ্ডিত বোলা হয়।

* অপ্ৰমাদ অমৃতৰ পথ, প্ৰমাদ মৃত্যুৰ। অপ্ৰমত্তৰ মৰণ নাই, প্ৰমত্ত লোক জীয়াতে মৰাৰ তুল্য।

* শত্ৰুতাবে শত্ৰুতা শায় কটাব নোৱাৰি; অশত্ৰুতাবেহে শত্ৰুতা শাস্ত হয়—এয়ে খিলঞ্জীয়া নীতি।

* আনৰ গৰুৰ গম্ভীৰ্য্যকৈ যেনেকৈ সেই গৰুৰ গৰাকী বুলি দাবী কৰিব নোৱাৰে, তেনেকৈয়ে শাস্ত্ৰ-সংহিতা পাঠ কৰি সেইমতে আচৰণ নকৰা লোককো ভকত বুলিব নোৱাৰি।

* শুল্কৰ বচঙীয়া গজ্জহীন ফুলৰ যেনেকৈ মূল্য নাই, ধৰ্মপথে নচলা লোকৰ ভাল কথাও তেনেকৈয়ে নিফল।

(‘নিৰ্গন্ধা ইব কিংস্তকাঃ’)

* হেঁতাতনে আত্মাৰ জোলাৰ চকত বুৰ গৈ থাকিলেও জোলাৰ সোৱাদ নাপায়। মূৰ্খ লোকে গোটেই জীৱন জ্ঞানীৰ মাজত থাকিলেও জ্ঞান লাভ কৰিব নোৱাৰে।

* অধৰ্মৰ পথেদি প্ৰথমতে দেখাওঁ মালুহে ঐশ্বৰ্য্য লাভ কৰে, শত্ৰুকো জয় কৰে আৰু মজল হোৱা যেন লাগে। সেই পথে যোৱা লোকৰ শেষত সমূলি বিনাশ হয়।

* বাবে বাবে জন্ম লোহাটো বৰ ক্লেৰ কখা। ঘৰ নিৰ্মাণ কৰাজনক বিচাৰি বিচাৰি অলেখ জনম গৈছে। হে গৃহ নিৰ্মাতা, এইবাৰ তোমাক লগ পালোঁ। আক ঘৰ নিৰ্মাণ নকৰিবা। তুমি সজা চিঙি-মাড়লি ভাগিল, ঘৰৰ মুখচ এবাই গ'ল। মোৰ চিন্তা এতিয়া সংকাৰহীন, তৃষ্ণাও ক্ষয় হ'ল।

* পাপ কৰ্মৰ পৰিহাৰ, মঙ্গলজনক কামৰ সম্পাদন আৰু নিজৰ চিন্তাশক্তি—এয়ে বুদ্ধৰ উপদেশ।

* বৈবীৰ মাজত অবৈবী হৈ সুখেৰে জীয়াই থাকিম; আতুৰৰ মাজত অনাতুৰ হৈ থাকিম; আসক্তৰ মাজত অনাসক্ত হৈ জীৱন বাপন কৰিম। যাৰ আসক্তি নাই তেওঁ জ্যোতিষৰ দেহতালকলৰ দৰে সুখেৰে বিচৰণ কৰে।

* কামৰপৰা শোক আৰু ভয় ওপজে। বিজ্ঞান কামৰপৰা সম্পূৰ্ণ মুক্ত, তেওঁৰ শোক নাই, কোনো ঠাইৰপৰা ভয়ো নাই। (গীতাৰ 'সঙ্গাৎ সজ্ঞায়তে কামঃ.....')

* বাটৰপৰা বাগৰি যোৱা বথক যি নগৰাকৈ বখাব পাৰে, তেওঁকে সাবধি বোলে; ইয়াক কবিতা নোৱাৰা মানুহক 'লেকাম ধৰা' মানুহহে বুলিব লাগে।

* লোহাক মামৰে ধৰি লোহাকেই খায়। ধৰ্মৰপৰা আঁতৰি যোৱা লোকক নিজৰ কৰ্মই দুৰ্গতি তুলায়।

* ধৰ্মদান সকলো দানৰ ওপৰত : ধৰ্মৰসে সকলো বসকে জিনে ধৰ্মৰতিয়ে সকলো বতিকে জয় কৰে; তৃষ্ণাক্ষয় হলে সকলো লুখেই আঁতৰি যায়।

* নিজেই নিজক প্ৰেৰণা দিয়া; নিজেই নিজক বিচাৰ-বিপ্ৰেৰণ কৰা; হে ভিক্ষু, আত্ম-ত্ৰাণ কৰি সজ্ঞান হৈ তুমি সুখেৰে জীৱন বাপন কৰা।

॥ সাহিত্য সভাৰ কেইগৰাকীমান সভাপতিৰ অভিভাষণ ॥

সাহিত্যিকসকলেই নিৰ্বাচন কৰি দিয়ক বা সাহিত্য সভাৰ সভ্যসকলেই ভোট দি বাছি দিয়ক, অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি-সকল যে লেখত লবলগীয়া আগবঢ়ুৱা সাহিত্যিক, ইয়াত সন্দেহৰ ধল নাই। গোহাঞিবকুৱা, বেজবকুৱাকে আৰম্ভ কৰি চৌধাৰী, হুৱা, ভূঞা, শৰ্মালৈকে যিসকল লোক এই আসনখনত বহিছিল, সেই সকলোৱেই বৰ্তমান অসমীয়া সাহিত্যৰ একো একোগৰাকী দিকপাল। এই-সকল পুৰুষে এনে উচ্চ আসনবপৰা অসমীয়া জাতি আৰু সাহিত্যিক-সকলক যি বাণী শুনাইছিল, সাহিত্যৰ লক্ষণ, প্ৰকৃতি, উদ্দেশ্য সম্বন্ধে তেখেতসকলৰ চিন্তাধাৰা কোমকালে বৈছিল, সেইবোৰ কথা নেজানিলেও জানিবৰ আৰু জানিলেও পুনৰাই সুৰবিবৰ মন বোৱাটো স্বাভাৱিক।

মাত্ৰহে পতি মনটোৰ দৰে এই অভিভাষণসমূহতো নিজৰ সাধনা আৰু ব্যক্তিগত আদৰ্শৰ হাঁ পৰিছে। সেই গুণে ইয়াত কৱিতা, দৰ্শন, সমাজ-সমস্যা আৰু বুৰঞ্জীৰপৰা বহুৱাজিলৈকে সকলোৰে ছাট পৰা দেখা পাওঁ।

আমি সবহভাগ মাত্ৰহেই সাহিত্যৰ মূল কথাবোৰৰ বিষয়ে চিন্তা কৰাতকৈ অসমীয়া ভাষাৰ মুখৰ আগত পৰা বৰ্তমান সমস্যাসমূহ, অসমৰ ৰাজ্যভাৰা, বিদেশী পমুৱা সমস্যা, নিপিব কথা, পাঠ্য-পুথিব কথা, দেশৰ অৰ্থনৈতিক আৰু শিক্ষা সমস্যাৰ কথাতহে বস পাওঁ আৰু এইবিলাক কথাইহে অভিভাষণৰ সবহখিনি গ্ৰাই সামৰে। মহানুকম-

সকলৰ মূতাহঁ তিথি উপলক্ষে চৰিত্ৰ ভোলাৰ দৰে অভিভাষণবোৰেতো পুৰণি অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ অলপ-অচলপ স্মৰণ কৰা হয়। অভিভাষণত বহুত জানিবলগীয়া, শিকিবলগীয়া কথা থাকে; কিন্তু সভাপতিৰ অভিভাষণখন শেষলৈকে শুনিবলৈ সবহভাগ জোতাৰ ধৈৰ্য্য নাই। সভাপতি ডাঙৰীয়াৰ অভিভাষণৰ মাজৰ্কাৰ পাওঁতেই বাইজ দিহাদিহি যায়—বক্তা একপ্ৰকাৰ উকঙা। আমাৰ মানুহৰ গহীন কথা শুনাৰ ধৈৰ্য্য যে এতিয়াও নো হয় তাৰ, প্ৰমাণ ইয়াতকৈ আক কি লাগে? অথচ অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ নামত পুলকিত হৈ হালিজালি চাপৰি বজাওঁ।

যি কেইগৰাকী সভাপতিৰ অভিভাষণ আমি পাইছোঁ, তাৰে ভিতৰৰ তখনমান বাহি লৈ ওপৰে ওপৰে জৰীপ কৰি চাওঁইক। অভিপ্ৰায় হ'ল, তেখেতসকলৰ অভিভাষণত সাহিত্যৰ সম্পৰ্কে কি কৈছে আৰু তাৰপৰা অসমীয়া সমালোচনা সাহিত্যকে কি বৰঙণি পায়, তাকে চোৱা। পোনেই ওলাইছে নগেন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ অভিভাষণ। তেখেত জমিদাৰ মানুহ—কাব্য-সাহিত্য, সঙ্গীতকলাৰ ভক্ত আৰু পৃষ্ঠপোষক। আমি কলিকতাত পঢ়া সময়ত তেখেত দক্ষিণ কলিকতাত আছিল আৰু চমজদাৰ ছাত্ৰ আৰু ভক্তলোকক তেখেতৰ থকা ঠাইলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিছিল। তেতিয়া তেখেতে আৱাহন উলিয়াইছে। তেখেতেই বোধহয় প্ৰথম 'বিশ্বসাহিত্য' কথাৰাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। প্ৰকৃত সাহিত্য যে ভৌগোলিক সীমাৰ মাজত আৱদ্ধ হৈ নাথাকে, সাহিত্যিক যে বিশেষ কাল বা সমাজৰ নহয়, সকলো দেশ আৰু কালৰ, তেখেতে সেই কথা আলোচনা কৰে। "দেশ-কাল-পাত্ৰৰ একাধিপত্য নোহোৱা ভাৱময় নিখুঁত বৃত্তিৱেই বিশ্বসাহিত্য।" সেই সাহিত্য চিৰন্তন, বাক 'ক্লাছিক' বুলি কয়। অস্থায়ী সাহিত্যই সাময়িকভাৱে ৰূপৰ মোহ আৰু চাকল্য সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

বতীভ্ৰনাথ পুৰণা কৰি যাবুহ। ডেউ কাব্যৰ এটা পুৰা দিহে।

ভেটৰমতে বিধিনি নাপায় (unrealised) সেইখিনি কল্পনাৰে
কৰিয়ে পূৰণ কৰি লয়। কল্পনা-জগতত নিজৰ অপূৰ্ণটো পৰিপূৰ্ণভাৱে
লাভ কৰে, কৰিতাতে সপোন পূৰ্ণ প্ৰকাশ পায়। ছৱৰাব
অভিভাষণতেই আধুনিক কৱিতাৰ দোষবোৰৰ বাস্তৱটোকে প্ৰথম
আলোচনা হয়।

সুপণ্ডিত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াই সজীৱ সাহিত্য সৃষ্টিৰ কাৰণে
বিচিত্ৰ, বিস্তীৰ্ণ আৰু গভীৰ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰতে গুৰু দি়ে।
তেখেতৰ ভাষাতেই ক'বলৈ গলে সাহিত্য কেৱল অভিজ্ঞতাৰ কেটলগ
বা যাত্ৰাৰ নহয়।

কৱি বহু চৌধাৰীয়ে কৱিতাৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে কবলৈ গৈ
উপনিষদৰ উপমা ব্যৱহাৰ কৰিছে—“মকৰাই যেনেকৈ জাল বয় মুখৰ
লেলাউটি দি, তেনেকৈ কৃষ্টিৰ পূজাৰীসকলে বসপ্ৰধান কল্পনাশক্তিৰ
বলত, সহজ ভলীত, বাক্যৰ সহযোগত সূচাক কলাৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠা
কৰে। কল্পনা, সত্য, অল্পভূতি আৰু সহজ অন্তৰ্ভূতি থাকিলে প্ৰকৃত
সাহিত্য সৃষ্টি হয়। সংযত অৱস্থাৰ মাজেদি কহিসকলৰ ভাবৰ স্মৰণ
হয়। পৰিদৃশ্যমান জগতত সচৰাচৰ ঘটি থকা ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ বিষয়-
বিলাকৰ অল্পশীলন কৰি লোৱা ভাৱসমষ্টিৰ পৰিকল্পনাই কাব্য।
প্ৰাণৰ উদ্ধাম আকুলতা সংযতভাবে বাধি নিৰ্মল প্ৰেমৰ উপাসনা
কৰাসকলেই মহাকবি। কাব্য ব্যক্তিৰ অৰণ্ড চৈতন্যৰ সৌম্যমূৰ্তি।”

অসমীয়া সাহিত্যই বিশ্বসভাত ঠাই লব পৰা অৱস্থা হোৱা নাই
দেখি তেখেতে আক্ষেপ কৰিছে : “যি স্মৃতিৰ অস্তৰ্ভূতিৰ প্ৰভাৱত
বিশ্বসাহিত্য গঢ়ি উঠিছে, তেনে সাহিত্য আমাৰ দেশত কিমান ?
অকল ঘৰখনৰ ভিতৰতে শিৰোমণি জ্বলিছেই নহয়।”

বায়চৌধুৰীৰ কৱিতাৰ ছুটা ভাগ—এভাগে সামাজিক আৰু
অৰ্থনীতিক বিষয়ে চিন্তা কৰে, আনভাগে ‘হুমি’ আৰু ‘মই’ৰ সন্ধান
কল্পনা কৰে। ভেট বাস্তৱবাদ আৰু যিষ্টিচিন্তাৰ সংমিশ্ৰণ।
সাহিত্যক ভেট জীৱনৰ ‘সীমায়িত প্ৰতিবিম্ব’ আখ্যা দিছে। “সীমা-

বেখাত আৱদ্ধ হৈ আমাৰ অসীম আত্মাৰ মিলন ঘটোৱা বনময়
 প্ৰচেষ্টাৰ আকুল আবেগত প্ৰস্তুতিত হৈ উঠা জীৱন সৌন্দৰ্য্যৰ
 জাতিৰূপ ৰূপ—এয়ে সাহিত্য। সাহিত্যিকৰ জীৱনৰ অল্পপাতে
 সাহিত্য সৃষ্টি হয়—দুৰ্বল, নীচ, ভীক অস্তবৰণবা উচ্চ সাহিত্যৰ সৃষ্টি
 হ'ব নোৱাৰে।" বায়চৌধুৰীয়ে সাহিত্যৰ সংস্কাৰমিতিৰ ওপৰতো
 গুৰু দিছে, আন আন বহুতৰ দৰেই।

গোহাঞিকৱাৰ অভিভাষণত ছটামান কথা লক্ষ্য কৰিবলগীয়া।
 তেওঁৰ মতে সংসাৰৰ যাত্ৰাৰ বিষয়ৰ জ্ঞানমূলক ভাবৰ মিলিবদ্ধ
 বিৱৰণকে সাহিত্য বোলে। জনসাধাৰণৰ মাজত জ্ঞান বিস্তাৰ কৰাই
 সাহিত্যৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। এই উদ্দেশ্য লিখি হেঁদেহে সমাজৰ উন্নতি
 হয়। উন্নত সমাজৰ সমষ্টিৰেহে জাতীয় জীৱন গঢ়িবলৈ সমল
 পোৱা যায়।

কালীৰাম মেধি ডাঙৰীয়াই কাব্য সম্পৰ্কে কৈছিল—“প্ৰকৃতি-
 দেৱীৰ ওপৰি গুচাই অলৌকিক ৰূপলাভ্য প্ৰকাশ কৰা, স্বৰ্গীয়
 আত্মাৰ জিলিকনি দেখুৱা, অকল্পিতৰ কল্পনা আৱতাৰীণ কৰা,
 অসম্ভৱক সম্ভৱ কৰা, বাস্তৱ ৰাজ্যত মায়াকানন সৃষ্টি কৰা কৱিতাৰ
 কাম। আমাৰ বহুত কৱিতাই পুতলাৰ দৰে লৰাচৰা কৰে, কিন্তু প্ৰাণ
 নাই।” তেখেতৰ মতে সমাজৰ ব্যাধি নিৰ্মল কৰা আৰু চিকিৎসাৰ
 ব্যৱস্থা কৰা উপভাসহে আমাক লাগে।

হেৰ গোসাঁয়ে কিন্তু কৈছিল—আমাৰ দেশত উপভাসৰ নিচিনা
 সাহিত্যৰ দাবাই কেতিয়াও পঢ়ুৱৈ সমাজ গঢ়িব নোৱাৰি। অসমীয়া
 মাহুহ খভাৱতে গহীন। কিন্তু আজি অসমীয়া মাহুহ নিমান গহীন-
 হৈ থকা নাই। অসমীয়া সৰ্বসাধাৰণ পাঠকে যদি কিবা পঢ়ে তেন্তে
 উপভাসহে পঢ়ে (পা-ছ আৰু মোলাই সহ)। তেখেতে আৰু এটা
 কথা কৈছিল বোলে হোজা পাৰ্জীয়া মাহুহৰ ভাষাহে আমাৰ নিৰ্ভীক
 জাতীয় ভাষা।

সাময়িক প্ৰসঙ্গ কথোঁত থাকিলেও বেজবৰুৱাৰ অভিভাষণ গঢ়ি

সাহিত্য সাহিত্য লাগে। আমি কটন কলেজত সোমোৱা বছৰতে গুৱাহাটীৰ অধিবেশনত বেজবৰুৱাই সভাপতিত্ব কৰে। সেইবাৰ গোহাঞিবৰুৱা, সত্যনাথ বৰা, বজ্জনী বৰদলৈ, হেম গোসাঁই, হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাকে মুখ্য কৰি অসমৰ বিশিষ্ট সাহিত্যিকসকলক একেঠাইতে দেখা পোৱাৰ সৌভাগ্য ঘটিছিল। বেজবৰুৱাৰ পঢ়াৰ ঠাঁচ, সভা জিনিব পৰা গহীন মাত্ৰ, মাজে মাজে হাঁহিব সমল যোগোৱা কথা— এই আটাইখিনি লগ লাগি এটা বিশেষ আকৰ্ষণৰ সৃষ্টি হৈছিল। কোনো কথাৰ প্ৰসঙ্গত উদাহৰণস্বৰূপে ববীন্দ্ৰনাথৰ ছটা নে এটা গানো সুনাম দিছিল আৰু সেই গান তেওঁৰ জীয়ৰী এগৰাকীয়ে গাইছিল—ভাবছাৰা মাহুহেও আমনি নাপাইছিল আৰু সভাপতিয়ে অলপ সকাহ পাইছিল। সেই সভাত বিলাই দিয়া অভিভাষণ আৰু বৰ্তমান সাহিত্য সভাই প্ৰকাশ কৰা অভিভাষণত অলপ পাৰ্থক্য লক্ষ্য কৰিব পাৰি। কোনোবাই অলপ নাপিতালি কৰিলে নেকি ?

বেজবৰুৱাৰ অভিভাষণত থকা কাব্যৰ তিনিঘাৰাৰ কথাটো খুব সম্ভৱ নজিনী গুপ্তৰ লিখাবপৰা লোৱা ; কিন্তু সেই কথাখিনি তেখেতে অসমীয়া কাব্যৰ উদাহৰণ দি সম্পূৰ্ণ নিজাকৈ নতুন ৰূপ দি প্ৰকাশ কৰিছিল। কাব্যৰ সম্পৰ্কে এনে ধৰণৰ আলোচনা এয়ে প্ৰথম। বেজবৰুৱাৰ কথামতে কাব্য বিশ্বমানৱৰ প্ৰাণৰ আকাৰ-ইন্দ্ৰিত। কাব্য-সাহিত্যই হুই পাখি মেলি অনন্ত অসীমক আঁকোৱালি ধৰে। কল্পিত উদ্দেশ্য সৃষ্টি, তেওঁ একো প্ৰমাণ কৰিবলৈ নাথায়, বিশ্লেষণ বা ব্যৱচ্ছেদ নকৰে। কল্পি অৰি—কল্পিয়ে সকলোৰে ভিতৰত গভীৰ চিৰন্তন সত্য, অনিৰ্বচনীয় সৌন্দৰ্য প্ৰকাশ কৰে। কাব্য ঐশ্বৰিক শক্তিৰ খেলা।

এই অকণমান প্ৰস্তুত অভিভাষণসমূহৰ দীঘলীয়া বিশ্লেষণ বা আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা নাই। এই চমু জৰীপত মোটেই অভিভাষণবোৰ সামৰিব পৰাও সম্ভৱ নহয়। এই বছৰলৈয়া বচনাবোৰত অসংখ্য কথা আছে। জিজ্ঞাসু কোঁহলী পাঠকে

ইয়াত আনন্দ আৰু জ্ঞান দুয়োটাৰে মিহলি পকা জলপান খাবলৈ
পাব। আমাৰ আগৰ পুৰুষৰ কৃতী সাহিত্য-সাধকসকলে সাহিত্য
সম্পৰ্কে কি চিন্তা কৰিছিল, সেইবোৰৰ বাতৰি ইয়াত পাব। সাহিত্যৰ
ছাত্ৰই বিগত যুগৰ সাহিত্য চিন্তাৰ লগত আজিৰ ডেকাতাইসকলৰ
মন মিলাই লব পাবিব আৰু পশ্চিমীয়া আৰু হকৰা ঐতিহ্যৰ
প্ৰভাৱবোৰো জাৰি-চালি চাব পাবিব।

॥ অক্লান্তকাৰ্য্য, অকথিত বাণী, অগীত গান ॥

(কৱি বদ্বকান্ত বৰকাকতীৰ সৌৱৰণত)

আমি যোৰহাটৰ চৰকাৰী স্কুলত পঢ়ি থাকোঁতে সেই সময়ৰ হেড্‌ মাষ্টৰ ৮ৰামেশ্বৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ মুখে প্ৰথম বৰ বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ কথা শুনো। বৰকাকতীৰ ‘আলাপ’ বোলা সকলো কিতাপ এখন সেই সময়ত বগাৱঁৰ ৮শুকদেৱ গোস্বামীয়ে (পাচত আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাপক, অধ্যক্ষ) প্ৰকাশ কৰিছিল। কিতাপখনৰ বিষয়বস্তু ভালকৈ বুজিব নোৱাৰিলেও আমি কিনি পঢ়িছিলোঁ। বৃত্তিৰ পইচা ছটামান সাঁচি থৈ ‘বাঁহী’ আলোচনীৰ প্ৰাইক হোৱা আৰু দুই-চাৰিখন অসমীয়া কিতাপ কিনাটো আমাৰ ধৰ্ম আছিল। তেনেতে অসহযোগ আন্দোলনত দেশ ভঙ্গ-ওপৰ। আমাৰ সজাগ আৰু সহানুভূতিশীল আৰু ভাৱপ্ৰৱণ মনৰ প্ৰতি এই আন্দোলনৰ আবেদন ব্যৰ্থ হোৱা নাছিল। স্কুলত অল্পপৰিমাণে হৈ কানিৰ দোকানৰ সন্মুখত কানীয়াৰ বাধা দিয়া আৰু বিলাতী কাপোৰ পোৰা অপৰাধত মোৰ বৃত্তি বন্ধ কৰি থৈছিল আৰু আমাৰ সহপাঠী সমবয়সী কেইবাজনৰো হাতত জিলাৰ বৰচাহাৰে মৰা বেডৰ কোৰ এতিয়াও পাহৰা নাই। তাৰ মাজৰ দুই-এজন উচ্চ চৰকাৰী বিষয়া আৰু শিক্ষাবিদ এতিয়াও আছে। সেই আন্দোলনতে যোৰহাটৰ আহোম ভাষাবিদ বাৰচাহাৰ ৮গোলাপ চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ পুত্ৰ সুলাহিত্যিক স্বাৰীনচৈতা ৮বিপিনচন্দ্ৰ বৰুৱাদেয়ে চৰকাৰী স্কুলৰ শিক্ষকতা এৰি বুকাৰ ৱাছিংটনৰ আৰ্হিৰে জাতীয় স্কুল এখন খুলিবলৈকো কল্পনা কৰিছিল।

এনে সময়তে বঙ্গ বৰকাকতীয়ে মহাত্মা গান্ধীৰ ইণ্ডিয়ান হ'ম কল্ (Indian Home Rule) নামে বীজ গ্ৰন্থখন অসমীয়ালৈ তৰ্জমা কৰি প্ৰকাশ কৰে। দেউতাক বায়চাহাব ৮৭ বছৰ বয়সকালতী ডাঙৰীয়া থিং মৌজাব মৌজাদাৰ। পুতেকৰ এনে অকৰ্ম বা হুৰ্মৰ বাবে দেউতাক মৌজাদাৰকে চৰকাৰৰ বাবে দায়ী বুলি ভাবিছিল। বঙ্গ বৰকাকতীয়ে মহাত্মাৰ প্ৰতি অসহযোগ আন্দোলনৰ এটি ছনেট কবিতাও লিখিছিল—সেই ছনেট পৰৱৰ্তী কালত শ্বেয়াৰলিৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ প্ৰকাশিত হয়। সেই ছনেট কবিতা সত্ত্বেও বৃটিছ চৰকাৰৰ পাচনী-সকলৰ চকুত পৰা নাছিল; পৰিছিল যদিও পুণিচৰ বুদ্ধি সেই কবিতাৰ মৰ্ম উদ্ঘাটন কৰিবলৈ অসমৰ্থ হৈছিল। মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰৱৰ্তিত আন্দোলনে বৰকাকতীৰ কবিতা মনত প্ৰথম হোৱাত বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। অসমত অসহযোগ আন্দোলনৰ এজন প্ৰধান গুৰি ধৰোঁতা দেশভক্ত বাগ্মীবৰ তৰুণ কুকনৰ বাগ্মিতাৰ কুৱসী প্ৰশংসা কৰিও তেওঁ এটি ছনেট ৰচনা কৰিছিল। মহাত্মাৰ শিল্পৰ সবহভাগেই মহাত্মা প্ৰদৰ্শিত পথৰপৰা কালৰি কাটি যাহনিত সোমোৱা দেখিহে বঙ্গ বৰকাকতী পাচলৈ হতাশ হৈছিল; কোনো সময়ত ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ ভেটিত থিয় হোৱা হিন্দু মহাসভাৰ কালে তেওঁ চাল লৈছিল, যদিও পত্নিৰ ৰাজনীতিত নামিবলৈ তেওঁৰ পাচত মন নগ'ল।

অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ হোৱাৰ পাচত এই লিখকে হাজাৰবাহতে কৰা মহাত্মা গান্ধীৰ গাইড টু হেল্থ (Guide to Health) বোজা পুথিখনৰ কেইটামান আখ্যায় অসমীয়া ভাঙনি দেশপ্ৰেমিক কবি ৮অম্বিকানিৰী ৰায়চৌধুৰী সম্পাদিত 'চেতনা'ত প্ৰকাশ পায়। বঙ্গ বৰকাকতীৰপৰা এই ভাঙনিৰ বাবে জনাগৰি পোৱাটোৱেই তেখেতৰ লগত যোৱা প্ৰথম পত্ৰ পৰিচয়।

কুল পণ্ডি থকা অৱস্থাতে বৰকাকতীক বৰীত্ৰনাথৰ প্ৰতিভাই মুগ্ধ কৰিছিল। তেওঁৰ সন্মানাৱলিক হাজা-বহুসকলৰ ভিতৰত ৮বৰীত্ৰ

বৰা আদি কেইবাজনেও লগলাগি সাহিত্য চৰ্চা কৰিছিল আৰু এখন হাতে-লিখা আলোচনীও উলিয়াইছিল। বৰকাকতী এই চক্ৰৰ চক্ৰবৰ্তী আছিল বুলি কব পাৰি। লোকসেৱক ৮৭নং খণ্ড, বাউলী কৱি ৮৮নং কাকত ভট্টাচাৰ্য্যৰ মুখে শুনা কথা।

কলিকতাৰ কলেজত পঢ়া কালত বৰকাকতীৰ ববীন্দ্রনাথৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ আৰু গভীৰ হয়। কলেজত কটিনু-ম্যাক পৰীক্ষা পাছ কৰিবলৈ কৰা পঢ়াশুনাতকৈ কাব্য-সাহিত্যৰ চৰ্চাত তেওঁ অধিক মনোযোগ দিছিল। কৱিগুৰুৰ দৰেই তেওঁৰো মামুলী শিক্ষা-পদ্ধতিৰ প্ৰতি একেবাওঁ অমুগ্ধ নাছিল। আমাৰ অভিভাৱকে স্বাভাৱিকৈ ল'ৰাক শিক্ষা দিওঁতে যি ধন খটুৱায় তাৰ লাভ-লোকচানৰ হিচাপ ততালিকে বিচাৰে। বৰকাকতীয়ে লাভৰ ঘৰত একোকে দেখুৱাব নোৱাৰি আত্মীয়-স্বজনক নিৰাশহে কৰিলে। মৌজাদাৰ ৰায়চাহাবৰ ল'ৰাই বি-এটো পাছ কৰাহেঁতেন বুদ্ধন বিধৰ চৰকাৰী চাকৰি এটা নোপোৱাৰ কথাই নাছিল। দেউতাক অলপ বিতুষ্ট হৈছিল; কিন্তু চাৰিঙৰ বিখ্যাত বৰকাকতী বংশৰ সংস্কৃতিসম্পন্ন ধৰ্মপ্ৰাণ ৮৮নং বৰকাকতীয়ে তেওঁৰ বৰল'ৰাৰ কৱি চৰিত্ৰ সন্মানভূতিৰে বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু অসমীয়া মধ্যবিত্ত পৰিয়াল এটাই আৰু সেই কালৰ অসমীয়া সমাজে কাব্য বা সুকুমাৰ শিল্প বিকাশৰ কাৰণে উপযোগী পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰিছিল আৰু এতিয়াও পৰা নাই।

ইংৰাজী ১৯২২-২৩ চনৰ কোনোবা এসময়ত বৰকাকতীৰ কলিকতীয়া জীৱনৰ সমসাময়িক বহু বুৰঞ্জীসাধক ত্ৰিবেণুধৰ শৰ্মাদেৱৰ এজন ভায়েকৰ বিয়ালৈ নিবন্ধৰ উদ্ভবৰূপে তেওঁ শৰ্মাদেৱলৈ এখন চিঠি লিখিছিল। সেই চিঠিত তেওঁৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ অন্ধকাৰ ৰাতিৰ (Dark night of the soul) অলপ আভাস দিছিল। তেতিয়া এই লিখকৰ সেই চিঠি পঢ়াৰ সুযোগ হৈছিল। সেই চিঠিত উদ্ধৃত কৰা ববীন্দ্রনাথৰ এককি কথা যোৰ মনত বৈ গৈছিল,—‘অকৃতকাৰ্য্য, অকথিত ৰাতি, অসীত মান’। ইয়াৰ

হুৱহুৱমানব পাচত স্বৰীক্ষনাথৰ কাব্য ভালকৈ পঢ়াতহে বৰকাকতীয়ে কৰা এই উদ্ধৃতিৰ মৰ্ম বুজিব পাৰিছিলোঁ। বৰকাকতীৰ জীৱনৰ এয়ে মূল স্তব।

ধাৰ-ঋণ আদি আৰ্থিক অসুবিধাই তেওঁক আগুৰি আহিল। দেউতাকৰ মৃত্যুৰ পাচত মৌজা চলোৱাৰ ভাবো তেওঁৰ ওপৰত পৰে। বৈকুণ্ঠ বিহঙ্গৰ অঙ্কগামী শেৱালিৰ কৱিয়ে হাকপেণ্ট নিদ্ধি ঘোঁৰাত উঠি, গকগাড়ীত উঠি খাজনা আদায় কৰি সুবিবও লগা হৈছিল। নগৰত থকা ঘৰ-বাৰীও বিক্ৰী কৰিব লগাত পৰিল, যদিও 'জীৱনৰ শেষৰ কালে সাহিত্য সাধনা কৰিব পাৰিব যুঁজি লগাওঁ চহৰত অঙ্কটুপীয়াতকৈ ঘৰ এখন কৰিছিল। কৱি আৰু সাহিত্য সাধকক যিখিনি পৰিবেশ লাগে, যেনে সজ লাগে—সেইখিনিৰপৰা তেওঁ প্ৰায় বঞ্চিতই আছিল। তথাপি টিমিক্-চামাককৈ হ'লেও অথও প্ৰদীপ গছ জ্বলাই ৰাখিছিল। তেওঁ সাহিত্য ব্ৰত ভঙ্গ নকৰিলে। চিবকাল শিশুসুলভ সবলতাই তেওঁক এৰা নিদিলে। ভাৰতীয় আত্মৰোধৰ বাহকস্বৰূপে বহু বৰকাকতীৰ এখন বিশিষ্ট আসন আছে। He could not speak out, তেওঁ ভাষা দিব নোৱাৰিলে সম্পূৰ্ণ কৈ। যিখিনি পাৰিলে দিলে—দিয়াখিনিও একেবাৰে কম নহয়।

। পূজা, নাটক আৰু নাট ।

আধুনিক অসমীয়া নাট আৰু বঙ্গমঞ্চৰ ওপৰি তে হুৰ্গাপূজা বুলি কলে একো বঢ়াই কোৱা নহয়। আজি কিছুকালৰ আগলৈকে কেৱল নগৰতহে হুৰ্গাপূজা হৈছিল, আজিকালি অনেক ঠাইত হুৰ্গাপূজা অনুষ্ঠিত হয়—চাহ বাগিচাবিলাকত প্ৰায় হয়েই, তাৰ বাহিৰেও আন আন ঠাইতো। পূজা অনুষ্ঠান হোৱা প্ৰায় সকলো ঠাইতে নাটকৰ অভিনয় হয় আৰু আজিকালি অসমীয়া মৌলিক নাটক পালে সাধাৰণতে বিদেশীৰপৰা অনুবাদ কৰা নাটৰ অভিনয় কৰিবলৈ মানুহে ইচ্ছা নকৰে। কোনো এখন নাটক অভিনয় কৰিবলৈ হ'লে কেইবাটাও 'কপি'ৰ আৱশ্যক হয়। গতিকে অসমীয়া নাট পূজাৰ সময়ত দুই-চাৰিখন বিজী হয় আৰু নাট্যকাৰ বা প্ৰকাশকসকলে অন্ততঃ এইদৰেই হুপাৰ খবচতো পায়হে, ওপৰকি হিচাপেও হুপইচা পায়।

বেজবৰুৱাৰ এটা সকলোৱে জনা ব্যঙ্গ কবিতাৰ এঠাইত লিখিছে :

বাজহুৱা পূজাত ওজা, বৈশ্বীৰ

ওপৰত বজা ;

হিংসাত সিজা মনটো বেন ভেলত

বেঙেনা ভজা।

প্ৰত্যেক বাজহুৱা অনুষ্ঠান, সভা-সমিতি, পূজা-সমাহত হুৰ্গাপূজাৰ ওজা থাকিবই লাগিব ; ওজা বুলিলেই বৈশ্বীৰ ওপৰত বজা হ'ব বা

হিংস্ৰক হ'ব, এনে নহয়। বেজবকুৱাই নগৰত হোৱা বাবোৱাবী বা বাজহুৱা হুৰ্গাপূজাৰ কথাকে কৈছে। পূজাৰ ওজা গৰাকীয়ে পূজা, বলি আৰু পূজাৰ আত্মবজিক আয়োদ-এৰোদৰ আয়োজন কৰে।

হুই-এঠাইত বকুৱাহীটক কৰাব বাহিৰেও প্ৰায় প্ৰত্যেক নগৰত বাজহুৱা পূজা অন্ততঃ এভাগ হৈছিল আৰু সেই বাজহুৱা পূজা-মণ্ডপৰ লগালগিটক পূজাৰ প্ৰায় অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ হিচাপেই আগতে কিছুকাল দেবগঞা নাচ-গান, বাজা-ভাঙনা আৰু পিচলৈ থিয়েটাৰ পতা হৈছিল।

বৰীজনাথে কোনো এঠাইত লিখিছে বোলে বাবোৱাবী পূজাত ভক্তিভটকৈ বাহ্যিক আড়ম্বৰ সবহ। কথাটো সঁচা হ'বও পাৰে, নহ'বও পাৰে। ভক্তিৰ জোখ-মাপ পোৱাটো সহজ নহয়; কিন্তু আড়ম্বৰ যে থাকে দেখা কথা। যিবিলাক পুৰাণত দেৱী পূজাৰ কথা আছে সেই পুৰাণতো হুৰ্গোৎসৱত উৎসৱৰ পৰিমাণ শাস্ত্ৰবিহিতভকৈও বেছি হ'ব পাৰে বুলি কোৱা হয়।

সি যি হওক, হুৰ্গাপূজাৰ আলম লৈ আধুনিক অসমীয়া থিয়েটাৰ আৰম্ভ হ'ল। আৰু তাৰ কাৰণে প্ৰথমে অস্থায়ী বঙ্গমঞ্চবো আৱণ্টক হ'ল। হুৰ্গাপূজা মণ্ডপৰ লগালগিটক বজা সাজি তাৰ এমূৰে চালগীবা-ভক্তাপোচ, ভক্তা জোবা দি 'ষ্টেজ' নিৰ্মাণ কৰা হয়—এঘৰৰ পাটনাৰ, এঘৰৰ জৰী। ঔপভাসিক বজনীকান্ত বৰদলৈয়ে ভোলাই শৰ্মা ছন্দনাথ লৈ লিখা দ্বিতীয় কি তৃতীয় বছৰৰ 'বাঁহী'ত ওলোৱা আত্মবিনোদক থিয়েটাৰ দল নামে প্ৰৱৰ্ত্তত পূজা উপলক্ষে কৰা থিয়েটাৰৰ প্ৰচেষ্টাটোৱেই যে এটা ধেমেলীয়া অভিনয় সেই কথা মনোমোহাৰকৈ বৰ্ণনা কৰিছে। ৮বৰদলৈৰ প্ৰৱৰ্ত্তিয়ে আধুনিক বঙ্গমঞ্চৰ আৰম্ভণিকালৰ এটি উপভোগ্য চিত্ৰ দাঙি ধৰিছে। বেকুহপীয়েৰৰ 'সিদ্ধাহাৰ নাইট্‌ছ ড্ৰী' নাটকত ঠিক এনে প্ৰচেষ্টাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়।

এনে অস্থায়ী বঙ্গমঞ্চ পূজাঘৰৰ কাষে কাষে বছৰি কেইদিন-মানলৈ থাকে, আকৌ নাইকিয়া হয় ; আকৌ শাৰদীয় পূজাৰ সময়ত দেখা দিয়ে। এই অস্থায়ী বস্তুৱেই ক্ৰমে ৰাজহুৱা বৰঙণি আৰু ব্যক্তিগত লোকৰ দানৰ কলত স্থায়ী 'ষ্টেজ' আৰু 'হল'ৰ গঢ় লয়। প্ৰায় সকলো নগৰতে পূজা ঘৰৰ কাষে কাষে থিয়েটাৰ। হয়বৰগাৱঁৰ বীণাপাণি থিয়েটাৰ আমি জনাত বয়োজ্যেষ্ঠ, তাৰপাচত বোধহয় ডেজপুৰৰ বান ষ্টেজ।

দেৱনাথ বৰদলৈ বৈদেহী বিচ্ছেদৰপৰা আৰম্ভ কৰি পূৰ্ণকান্ত শৰ্মাৰ সীতাহৰণ, গোহাঞিবৰুৱাৰ গাওঁবুঢ়া, গদাধৰ ; চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাৰ মেঘনাদ বধ, ৰাজৰ্ষি, ভাগ্যপৰীক্ষা ; দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ পাৰ্থ-পৰাজয়, ৰালিবধ ; ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ শ্ৰীবৎসচিন্তা ; দণ্ডীনাথ কলিতাৰ সতীৰ ডেজ ; কমলানন্দ ভট্টাচাৰ্য্যৰ নগাকৌৱৰ ; বৃন্দাবন গোস্বামীৰ থাৰুবাপু, ঠাকুৰৰ যক্ষৰাজ ; গোপালচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ মকতমা ; মিত্ৰদেৱ মহন্তৰ নিয়া-বিপৰ্য্যয়, কুকুৰীকণা, স্বৰ্গ প্ৰতিমা ; গণেশ গগৈৰ শকুনি ; আনন্দ বৰুৱাৰ বিসৰ্জন ; অতুল হাজৰিকাৰ কেইবাখনো নাট ; সাৰদা বৰদলৈৰ মগ্ৰাৰৰ আজান আদি বিচিত্ৰ বঙ্গ আৰু বৰ্ণৰ নাট পূজাৰ উৎসাহ আৰু প্ৰেৰণাতে বচিত আৰু অভিনীত হৈছিল।

আমি সৰুতে স্কুলীয়া অৱস্থাত ৩ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, ৩হৰিহৰ বৰপূজাৰী, সৰু মাষ্টৰ, ৩চন্দ্ৰধৰ শৰ্মা (ষ্টাৰ), মধুবা বৰুৱা, মিত্ৰদেৱ মহন্ত আদি গুণী খ্যাতনামা অভিনেতাসকলৰ বোৰহাট ষ্টেজত অভিনয় চাবলৈ আগ্ৰহেৰে বাট চাই থাকোঁ। সেইদৰে বছৰ নাট্যমোদী লোকেই বহুবেকৰ ঘূৰত পূজাৰ ভিতৰত অন্ততঃ এবাতি দূৰৰপৰা আহি, বাতি খপি, মিডিৰ-কুটুমৰ ঘৰত আলহী থাকি থিয়েটাৰ এখন চাই লয়। গৰু বা ম'হৰ গাড়ীত উঠি জিলালৈ অহা কামিজৰ ওলবত ধুতি আৰু তাৰ ওপৰত খোলা বুকুৰ কোট পিন্ধি ভৱিষ্ণু দীঘল মোজা আৰু বুটজোতা লগাই অহা মানুহেৰে 'হল' ভৰি পৰে। বিশেষকৈ নৱমীৰ বাতি মানুহ চম্ভালিব নোৱাৰা হয়। টিকট কিনিব

নোৱাৰি মানুহ হতাশ হয়। দৰ্শকে অলপ চিঞৰ-বাখৰ কৰিলে
বৰঠাকুৰ আৰু বৰপূজাবীয়ে ভবোৱাল হুখন লৈ টেজলৈ ওলাই আহে,
কোঢ়াল খাম কাটে।

আধুনিক নাট্যৰব আদি পৃষ্ঠপোষক দুৰ্গাপূজা, তাৰ পাচতহে
বাইজ।

॥ বাসোৎসৱৰ কথা ॥

সঙ্গীত শাস্ত্ৰত বাসৰ কথা আছে নৃত্য-বিশেষৰ নাম বাস ।

নৰ্ত্তকীভিনেকাভিঃ মণ্ডলে বিচৰিযুভিঃ ॥

যত্ৰৈকো নৃত্যতি নটঃ তৎ বৈ হস্তীকশং বিদুঃ ॥

তদেবেদং তালবন্ধগতিভেদেন ভূমসা ।

বাসস্তান্নস নাকেহপি বৰ্জতে কিং পুণৰ্ভুবি ॥

অৰ্থাৎ মণ্ডলাকাৰে নৃত্য কৰা বহুত নৰ্ত্তকীৰ মাজত এজন নটে নৃত্য কৰিলে হস্তীশক নৃত্য বোলে । এই নৃত্যই যদি বিবিধ আৰু বিচিত্ৰ তালবন্ধ আৰু গতিযুক্ত হয় তেতিয়া তাক বাসনৃত্য আখ্যা দিয়া হয় । পৃথিবীত থকা নবমন্ত্ৰণৰ কথাই নাই ; স্বৰ্গৰ দেৱতা-সকলেও এই বাসনৃত্যৰ ভূ নাপায় ।”

ভাগৱতৰ টীকাকাৰ ভক্তমনীষী শ্ৰীধৰ স্বামীয়েও বাসৰ কথা ব্যাখ্যা কৰোঁতে “বহুনৰ্ত্তকীযুক্তো নৃত্য-বিশেষঃ” বুলি কৈছে । ‘হৰিবংশত’ বাসৰ প্ৰসঙ্গত এই নৃত্যক “হস্তীশক” বুলি উল্লেখ কৰিছে । কোনো কোনো দেৱতাৰ পূজা পদ্ধতিতো হস্তীশকৰ আৱশ্যকতাৰ কথা জানিব পাৰি । তাত্ত্বিক পূজাৰ লগত ইয়াৰ বিশেষ সম্পৰ্ক থকা বুলি অনুমান কৰিবৰ কাৰণ আছে । মূল ভাগৱতৰ শ্লোকৰ কোনো কোনো ঠাইতো কোনো দেৱতাৰ বীজমন্ত্ৰৰ ইঙ্গিত আছে ।

দৃষ্ট্বা কুসুমস্তমুখমণ্ডলং বমামানাতং নবকুসুমাকণম

বনকং তৎ কোমনগোভিৰজিতং জগৌ কংগং বায়দৃশাং মনোহৰম্ ।

নিশ্চয় গীতঃ তদনঙ্গবৰ্দ্ধনং ব্রজ দ্বিগ্নঃ কৃষ্ণগৃহীতমানসাঃ ।

আজগু বহ্নোত্তমনক্ষিতোত্তমাঃ স বজ্জ কাস্তো জবনোনকুণ্ডলাঃ ।

(ভাগৱত ১০।৩।৪)

শ্রীমন্ত শঙ্কৰে এইদৰে পদ কৰিছে—

অখণ্ড মণ্ডল চন্দ্ৰ দেখিলন্ত হৰি ।

কুঙ্কুমে অকণ লক্ষ্মী—মুখপদ্মসৰি ॥

বনকো কবির চন্দ্ৰ বশ্মিয়ে বজ্জিত ।

সুন্দৰ মধুৰ কৰি হৰি গাইল গীত ।

শুনি কামে উদ্ভাৱল ছয়া গোপীগণে

দিলেক লৱৰ গীতধ্বনি নিবীক্ষণে ।

কৰ্ণত কুণ্ডল দোলে বেগতে হাঠিতে

চিস্তত ধৰিলে কৃষ্ণে চলে অলক্ষিতে ।

ওপৰৰ শ্লোকত কোৱা ‘অনঙ্গ বৰ্দ্ধন’ গীতৰ ব্যাখ্যা কৰি ভাগৱতৰ এগৰাকী টীকাকাৰে আদি বসোদ্ধীপক গীত বুলি কৈছে। তেওঁ আক কৈছে যে এই বাগ মোড় (মাহৰ ?) বাগ হব—যি বাগ সদ্ধাকালৰ উপযোগী শৃঙ্গাব বসৰ মাধ্যম আৰু ঋ-ধ-বজ্জিত (অন্ন সাগং তু গাতব্যঃ শৃঙ্গাবে ঋধবজ্জিতঃ) ।

এই নৃত্যনাটকৰ আজয়ন্তৰূপ শবংকাব্য কথা সাধক বৈকল্প তথা কাব্যামোদীৰ এটি বিশেষ আকৰ্ষণ ।

জ্যোতিষীয়ে কয় যে বাসোৎসৱে কেইবাহাজৰ বছৰৰ আগৰ নৱবৰ্ষ উৎসৱৰ স্মৃতি বহন কৰি আজিও অতীতৰ লগত আমাক সাতুৰি থৈ দিছে। এসময়ত কাৰ্তিকী পূৰ্ণিমাৰপৰা বছৰ গণনা কৰা হৈছিল। নৱবৰ্ষৰ উৎসৱত বজ্জোত্তমপ্ৰধান নৃত্য-গীতৰ প্ৰাচুৰ্য্য অতি স্বাভাৱিক কথা।

কাৰ্তিকী পূৰ্ণিমাত সূৰ্য্য বিশাখা নক্ষত্ৰত থাকে। বিশাখা নিকটতৰ পৰৱৰ্তী নক্ষত্ৰ অহুৰাধা (বাধাৰ পিচৰ)। বিশাখা নক্ষত্ৰ সেইগুণে বাধা নক্ষত্ৰ। বেদত বিশাখা নক্ষত্ৰৰ বাধা বুলিও

উল্লেখ আছে। সূৰ্য্যই এছফৰ পাচত সিহঁতকৈ আঠাইশটা নক্ষত্ৰৰ
স্বৰত অনন্তকাল ঘূৰি ফুৰিছে। কাৰ্তিকী-পূৰ্ণিমাত বাধাৰ সমীপত
সূৰ্য্য উপস্থিত। বিৰাট নভোমণ্ডলেই সূৰ্য্যৰ বাসমঞ্চ বা বাসমণ্ডল।

জ্যোতিষীয়ে কৃষ্ণলীলাক সূৰ্য্যৰ আকাশলীলাৰ পৃথিবীত কৰা
অনুকৰণ বুলি ভাবে। বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ বুৰঞ্জীয়ে বেদৰ সূৰ্য্যই ক্ৰমে
বিষ্ণু-নাৰায়ণ-বাসুদেৱ-কৃষ্ণত পৰিণত হোৱা বুলি কয়। শ্ৰীকৃষ্ণই
অজুৰনৰ আগত গীতা-ধৰ্মৰ কথা কওঁতে কৈছিল,

ইদং বিবস্বতে যোগং শ্ৰোক্তবানহমব্যয়ম

বিবস্বান মনবে প্রাহ.....

(এই যোগৰ কথা মই প্ৰথমে সূৰ্য্যক কলৌ, সূৰ্য্যই মন্থক
কলে.....

সেই গীতাতেই শ্ৰীকৃষ্ণই অজুৰনক কৈছে :

আদিত্যাণামহং বিষ্ণুঃ.....

(ছাদশ আদিত্যৰ মাজৰ বিষ্ণু ময়েই)

গতিকে সূৰ্য্য আৰু বিষ্ণু-কৃষ্ণৰ অভিন্নতা এইবিলাকৰপৰা বুজা
যায়। “কৃষ্ণ সূৰ্য্য ভৈলন্ত উদ্ভিত” এই ঘোষা সকলোৰে পৰিচিত।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ যমুনাতীৰৰ শবৎ পূৰ্ণিমাৰ ‘বাসলীলা ব্ৰহ্মাণ্ডৰ কেন্দ্ৰ-
স্বৰূপ সূৰ্য্যৰ চিহ্নস্তন বিৰাট নৃত্যৰ (Cosmic dance) প্ৰতীক
মাথোন।

সূৰ্য্য আৰু নক্ষত্ৰৰ সম্পৰ্কৰ কথা বা কৃষ্ণ আৰু গোপীসকলৰ
প্ৰেমভক্তিৰ কথা শ্ৰবণ কৰি সন্তসকলৰ মন অসীমৰ কালৈ ঢাল
খাব, ইয়াত বিচিত্ৰতা একো নাই। সাধক, বৈষ্ণৱ, কৰি দাৰ্শনিক
আৰু ভাবুকসকলে শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰেমৰ লীলাক যি ভাৱে গ্ৰহণ কৰে
প্ৰকৃতজনে তেনেভাৱে লব নোৱাৰিব পাৰে। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণ
আদৰ্শই যদি লোকৰ অন্তৰত সংসাৰৰ মাজত থাকিও অকণমান
ভাগ, আৰু জনহিতকৰ কাৰ্য্যৰ কাৰণে আসক্তি জন্মায়, সিও পবন
লাভ। সেয়ে স্বধৰ্ম।

“একালত ভাৰতবৰ্ষত ধৰ্ম আৰু মোক্ষৰ সামঞ্জস্য আছিল। তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰ, অৰ্জুন, ভীষ্ম আদিৰ লগে লগে ব্যাস, শুক, জনক আদিও আছিল। বৌদ্ধযুগৰপৰা ধৰ্ম একেবাৰে বাদ পৰিল, মোক্ষই প্ৰধান হ’ল। দেশৰ দুৰ্গতিৰ কথা যে মুখে মুখে শুনিছোঁ, সেইটো ধৰ্মৰ অভাৱেই। ...

বৌদ্ধসকলে কলে, “মোক্ষৰ দৰে বস্তু আৰু কি আছে? গোটেই দুনিয়াই মুক্তি পাবি, ব’ল ওলা। বোলা সেইটো হব পাবে জানো? তুমি গৃহস্থী মানুহ, তোমাৰ ইমান ডাঙৰ কথাৰ দৰ্কাৰ নাই। তুমি তোমাৰ স্বধৰ্ম আচৰণ কৰ। ইয়াকে হিন্দু শাস্ত্ৰই কয়। মানুহক এমুঠি ভাত দিবলৈ অপাৰগ, বাইজৰ এটা হিডকৰ কাম কৰিব নোৱাৰা, তাৰ ওপৰত আকৌ মোক্ষ মুক্তিৰ কথা...ধৰ্ম কাৰ্য্যমূলক। ধাৰ্মিকৰ লক্ষণ অনবৰত কৰ্মশীলতা। গীতাশাস্ত্ৰৰ ভগৱন্ত ঈশ্বৰকই দেখোন ইয়াকেহে চিঞৰি চিঞৰি ক’লে। ভগৱন্ত ঈশ্বৰৰ মুখৰ প্ৰথম প্ৰধান কথা হ’ল—পাৰ্শ্ব, ক্ৰৈব্য পৰিহাৰ কৰা। এই স্বধৰ্মৰ আদৰ্শ নোহোৱাতেই দেশৰ অধঃপতন।

(বিবেকানন্দ—প্ৰাচ্য ও পাশ্চাত্য)

গীতাৰ দ্বি মৰ্মকথা বাসলীলাবো সেয়ে—অৰ্থাৎ, ভগৱন্তৰ প্ৰীতিৰ কাৰণে নিঃস্বার্থভাৱে নিৰ্ভয়ে কাম কৰা। বাস-উৎসৱৰ যদি কিবা বাণী আছে, তেন্তে এয়ে। হিতায় লোকন্ত তব প্ৰিয়ান্বয়—লোকৰ হিত আৰু তোমাৰ প্ৰীতিৰ অৰ্থে।

॥ গক বিহু ॥

(বসন্তায় নমস্তভ্যাম্)

ভাবতীয় তথা গোপাল সংস্কৃতিত প্রকৃতি আৰু গো-পূজাই অতীত কালৰপৰা বিশিষ্ট ঠাই অধিকাৰ কৰি আহিছে। ভাগৱতৰ দশম স্কন্ধত দেখা যায়, শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মৰ লগে লগে নন্দপুৰত যি জম্বোৎসৱ হৈছিল তাত গৰুৰ মাহ-হালধি সানি পুষ্প-অলঙ্কাৰ পিন্ধোৱাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে।

গাবো বৃষা বৎসতৰা হৰিদ্ৰাতৈলকষিতাঃ ।

বিচিত্ৰ ধাতুৰ্বহস্ৰক বস্ত্ৰ কাঞ্চনমালিনঃ ।

(দশম স্কন্ধ ভাগৱত ৬—৭)

গোৱান গণতবৰ আনন্দ মিলিল ।

ধেনু-বৎসবৃষকো হালধি তৈল দিল ॥

(শঙ্কৰদেৱ, দশম)

ইন্দুক উপেক্ষা কৰি পৰ্বত আৰু গৰুৰে পূজা কৰিব লাগে বুলি লোৱা সিদ্ধান্ত আৰু সেইমতে কাৰ্য্য কৰা কথা ভাগৱতৰ গোবৰ্দ্ধন ধাৰণ প্ৰসঙ্গত বৰ্ণনা কৰা আছে।

তস্মাদ্ গাবং ব্ৰাহ্মণানাং আজ্ঞঃ আবততাং যথঃ ।

য ইন্দু যাগসম্ভাৰাঃ তৈঃ অয়ং সাধ্যতাং যথঃ ॥

উপহৃত্য বলীন্ সাৰ্বন্ আদৃত্য যবসং গবাম্ ।

গোধনানি পুৰুষত্যা গিৰিং চক্ৰুঃ ক্ৰদক্ষিণম্ ॥

(দশম স্কন্ধ—২৪)

দশম স্কন্ধৰ আৰম্ভতেই পৃথিৱীয়ে গোকপ ধৰি চকুলো টুকি টুকি
কান্দি পৃথিৱীত দানৱৰ অত্যাচাৰৰ কথা ব্ৰহ্মাক নিবেদন কৰিছে।

(ভাগৱত দশম—১)

উপজিল বাজাহুয়া দৈত্য অসংখ্যত।

বলৰ দৰ্শিত কৰে সম্ভক বিঘাত ॥

তাৰ তাৰ সহিবে নপাৰি বহুদ্বৰী।

ব্ৰহ্মাত শবণ লৈলা খেতুকপ ধৰি ॥

(শঙ্কৰদেৱ)

সংস্কৃতত ‘গো’ শব্দই পৃথিৱীকো বুজায়। কালিদাসৰ কাব্যত
গোক ধাৰিণী, উৰ্বা, যজ্ঞৰ কাৰণে গাইক (পৃথিৱীক) দোহন কৰা
আদি কথাই গৰুক পৃথিৱীৰ প্ৰতীকৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰমাণ কৰে।
ধৰ্ম্মকো চতুৰ্পদী গোকপে অনেক ঠাইত বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

বঙালী বিহু বিশ্বজননী বসন্ত উৎসৱৰ এটা প্ৰকাশ। আমাৰ
সমাজৰ কৃষি-শিল্প-সঙ্গীত সকলোটি ইয়াৰ লগত জড়িত। ইয়াত গুৰু-
ভকতৰ কাৰণেও সন্মানৰ ঠাই আছে। প্ৰযুক্তি আৰু নিৰ্যুক্তি
ছয়োটাৰে ই সামৰিছে। মাহুহ আৰু দেৱতা ছয়ো ইয়াত মিহলি
হৈ আছে। নামঘৰ আৰু বিহুতলী ছয়োকে বিহুৱে লগ লগাইছে।
কল্কেকলৈ হলেও গাওঁ আৰু নগৰবো মিলন ঘটাইছে।

গীতাত ঐক্যকই অভূতনক কৈছে, ঋতুবিলাকৰ মাজত কুসুমাকৰ
বসন্ত ময়েই। এই ঋতুৰ বিবিধ বৰ্ণনা, ইয়াৰ প্ৰভাৱ প্ৰাচীন কালৰ-
পৰা আজিলৈকে সাহিত্যত বিচিত্ৰ ফুলৰ মালাৰ দৰে জিলিকি
আছে। ভাগৱতত অৱশ্যে বসন্ত কালক বৰ আয়োজন দিয়া নাই—
শবৎ কালবহে প্ৰাধান্য ইয়াত। বসন্ত কালত মাহুহৰ মনত বিহু
লাগে, ইয়াত উদ্‌যাদনা আছে। শবৎ কাল গহীন, গভীৰ; আনন্দও
বেলেগ। পশ্চিম জগতৰ শবৎকাল নিৰাস্তৰণ নিৰানন্দ। আধুনিক
পশ্চিমীয়া কাব্যত শবৎকালে আদৰ পাইছে। পশ্চিমীয়া কবিৰ
মন তাৰ শবৎকালৰ লগত মিলে।

হিন্দুসকলৰ একোদ্দিষ্ট আৰুত ঋতুবিলাকক পূজা কৰে।

বসন্তায় নমস্তুভ্যং নমস্তে শিশিৰায়চ। ...কালিদাসৰ ৰচনা
বুলি প্ৰচলিত ঋতুসংহাৰ কাব্যৰ ‘বসন্ত বৰ্ণনা ৰূপ-বস-গন্ধ আদিৰে
পৰিপূৰ্ণ এটি সোণৰ পাত্ৰ। ‘বসন্ত কালং সমুপাগতং প্ৰিয়ে’ বুলি
তৰুণ সজ্জাগবাদী কৱিয়ে বসন্তৰ এটি পূৰ্ণ চিত্ৰ আঁকি থৈছে।
আঞ্চলিক বাৰমাহী গীতবোৰতো বসন্ত কালত ওপজা বিবহৰ কৰুণ
শ্ৰব এটি শুনা যায়।

“বসন্তকালৰ জাগ্ৰত দেৱতা ছৱাবমুখত থিয় দিছে। তোমাৰ
অৱশুষ্ঠিত আৰু কুষ্ঠিত জীৱনত তেওঁক অনাদৰ নকৰিবা”—এজন
সাৰ্বভৌম কৱিয়ে এনেকৈ গাইছে।

॥ এগৰাকী সব্বতী চুঠী ॥

সবচতী, সবচতী, কণ্ঠে কলাপী, ভোগে বিজলী ;

মকৰা চন্দন ।

লোকে বোলে সবচতী, আমি বোলোঁ আই,

যিখনি পাহৰোঁ দিবা সোৱৰাই ।

আঠিয়া কলে

য়েলিলে ডিল

আই সবচতি মোক হুখুৱাবা কিল ।

আমি সকতে গাওঁ ।

চেকৰীৰ আগত বিছা, ই আমাৰ চিৰকলীয়া পটন্তৰ । পণ্ডিতৰ এচাৰিৰ কোবৰ লগত সব্বতীৰ সম্বন্ধৰ কথা সক কালবেপৰা জানি আহিছোঁ ভালকৈ । এছিয়াৰ মেপত কামচকাটকা শুদ্ধকৈ দেখুৱাই দিব নোৱাৰিলে কঠিন-কোমল যোন্ধ পণ্ডিতৰ এচাৰিৰ কোব পাহৰা নাই, এতিয়াও কৰুৱাই আছে । বিভালাভতকৈও বেজন্তুৱি-মোচনৰ কাৰণেহে সব্বতীৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা কৰি আহিছোঁহঁক—খঙাল পিতাকৰ শাস্তিৰপৰা মাকৰ ওচৰত আত্মীয় বিচৰাৰ দৰে । স্কুলৰ লগত সকলোৰ সম্পৰ্কটো যে (এতিয়া অলপমান কমিছে হবলা) ভৱৰ সম্বন্ধ, এই কথা অনেক দেশত অনেক কালত প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায় । জীৱনৰ সাতোটা দশাৰ বিষয়ে বেকছপীয়েৰে ডেৰ্ডৰ এটি ভাৱীয়াৰ সুখেদি ভেনে এটা কথা বৰ ধুনীয়াকৈ কোৱাইছে : *Creeping like snail, unwilling to school*—এখুজি-হুখুজিকৈ, বাওঁ-নাৰাওঁকৈ ধোৰো-সেবোঁকৈ শাসুকৰ পতিৰে স্কুললৈ যোৱা ।

সেইটো তেওঁৰ নিজৰে অভিজ্ঞতা। ডাঙৰ ডাঙৰ মানুহবোৰে নিয়ম-কানুন আৰু কটিনৰ মাজেদি পৰিবেশন কৰা সবস্বতীৰ কাম চাপিবলৈকে সুবিধা নাপায়; সেইবুলি হৃদয়ৰ ভাব-ভক্তি অকণো কম নহয়। কিম্বদন্তীমতে কালিদাস অজ্ঞপ্ৰগো, খেকছপীয়েৰৰ ‘শ্মাল লেটিন, লেছ্‌ গ্ৰীক্‌।’ ববীন্দ্রনাথৰ একাডেমীলৈ নিস্পৃহা আৰু যুগা অথচ নিজাকৈ বাহিৰে বাহিৰে বিশ্বসাহিত্যৰ ভূমি ভোজন, গবীৰ কেবেণী লেম (Lamb)-অৰ সাহিত্যপ্ৰীতি, চকলাটেঙাৰ বৰকেবেণী বৰবক্ৰাৰ কবিকৰ্ম, বংমহলৰ সোনাৰাম চৌধুৰীৰ অল্পসঙ্ক্ৰিৎসা। দেৱমন্দিৰৰ বাহিৰতো দেৱতাৰ পূজা কৰে, সেইসকল পৰিচাৰকেই নহয়—বৰপূজাবীও।

বাক্‌ অতি প্ৰাচীন দেৱতা। ঋগ্বেদত বাক্‌স্মৃক্ত আছে-- দেবীস্মৃক্তও বোলে। পণ্ডিতসকলে দেৱীপূজা আৰু দেৱীৰ কল্পনাৰ গুৰি বিচাৰি ইয়াতেই পাইছে। বাগ্‌দেৱী দুৰ্গাদেৱী একেজনাই—দুৰ্গা পূজাত সবস্বতীৰ পূজাও হয়। সাধকসকলে মহাশক্তিৰ তিনিটা ৰূপৰ বাস্তৱ কল্পনা কৰে—মহাকালী, মহালক্ষ্মী, মহাসবস্বতী। সপ্তসতী বা চণ্ডী স্তোত্ৰবো এয়ে ঘাই কথা। আমাৰ ইয়াত যেনেকৈ বহুতে সবস্বতী পূজাৰ দিনা ল’ৰা-ছোৱালীৰ বিত্তাৰম্ভ কৰায়, দাক্ষিণাত্যৰ ফালে বোলে নৱবাত্ৰি বা দুৰ্গাপূজাৰ সময়তহে সেই কাম সম্পন্ন কৰে।

আমাৰ সকলো বাক্য-বচন, মাত-কথাৰ গৰাকীও সবস্বতীয়েই। দেৱী সবস্বতীক ফুল-চন্দন নিদিয়াকৈ, তেওঁৰ স্তুতি নকৰাকৈ কোনো পৱিত্ৰ পুথিৰ পাঠ হব নোৱাৰে, কাব্যকলা-সঙ্গীতৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীও তেৱেঁই। জয়দেৱে তেওঁৰ কোমল-কান্ত পদাৱলীক ‘জয়দেৱ সবস্বতী’ বুলি কৰ্মাইছে। মহাকবি কালিদাসে তেওঁৰ ‘অভিজ্ঞান শকুন্তলা’ নাটকৰ মোখনি মাবোঁতে মুক্তিযজ্ঞল প্লোক্ত জানী পুৰুষ-সকলৰ সবস্বতী বা বাক্যৰ প্ৰাধিক্ত আৰু মাহাত্ম্যৰ জয় কামনা কৰিছে। যদিও আজিৰ যুগত কেউকালে বাজনীতি আৰু বনৰ

ক্ষমতাহে প্ৰধান—পুথি খোচৰা টোকোনা পণ্ডিত শক্তিমন্তব ওচৰত
খোজোনা-মোজোনা আৰু গালি-গালাজ পাই নীৰৱ অসন্তোষত
দিন কটায়। দেৱতাৰ মন্দিৰৰ ভিতৰখন সাধাৰণতে আন্ধাৰ, মাত্ৰ
এগছি প্ৰদীপহে বিগ্ৰহৰ সমুখত জ্বলি থাকে। বাল্লনীতিৰ মন্দিৰত
সিও নাই, তালৈ বজি দিবলৈ নিয়া বন্দীসকলে বোৰ আন্ধাৰতে
বলিখালত ডিঙি পাতিব লাগে।

আকৌ যাওঁ সবস্বতীৰ কথালৈ। আমাৰ প্ৰাচীন কবিসকলে
কাব্যৰ মঙ্গলাচৰণ কৰোঁতেই দেৱী সবস্বতীক সেৱা এটি জনাই থয়।
কৱিৰ ইষ্টদেৱতা অম্বুসৰি এই প্ৰথাৰ অৱশ্ৰে তাৰতম্য ঘটে। তথাপি
সবস্বতীক নেপাহৰে। অৱশ্ৰে কোনো কোনো বৈষ্ণৱ কৱিয়ে অকল
নাৰায়ণকহে চিনে, তেওঁৰ জায়া সবস্বতীক বেলেগে বন্দনা নকৰে।
শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে হৰমোহনত এবাৰ সবস্বতীৰ উল্লেখ কৰিছে কিন্তু।
পিউৰিটান কৱি মিল্টনে গ্ৰীক মহাকাব্য অম্বুসৰণ কবিলেও তেওঁৰ
'পেৰেডাইজ লষ্ট' কাব্যত জয়ে জয়ে খৃষ্টীয় 'মিউচকহে' আহ্বান
কৰিছে। অসমীয়া লৌকিক সাহিত্যত সবস্বতীৰ আসন চিৰকাল
পাতি থোৱা আছে। বৰফুকনৰ গীত জোৰোঁতেই অজ্ঞাতনামা
টুকৰীয়াই (টোকাৰি বজাই গোৱা মাত্ৰুহ, minstrel) 'অ আই
বেচতি দেৱী পাৰেৱতী' বুলি খৰাই আগবঢ়াই লৈহে বাইজৰপৰা
আধলিটি আশা কৰে।

সকলোৱে জনা এটি উদ্ভট শ্লোকত সবস্বতী গোসাঁনীক মুখৰা বুলি
বৰ্ণনা কৰিছে—একভাৰ্য্যা প্ৰকৃতি মুখৰা—চকলাচ দ্বিতীয়া। মুখৰা
—কথাচহকী, মুখচোকা, লাওপাত-কচুপাত, দম্বুৰী। পৱিত্ৰতাৰ
প্ৰতীক, সৰ্বগুণা, সাধিক দেৱী সবস্বতীৰ অপৰণ এই প্ৰথম গুণা
হ'ল। মধ্যযুগীয়া লৌকিক সাহিত্যত লাহে লাহে এগৰাকী ষ্ট্ৰী
সবস্বতীবো সৃষ্টি হ'ল। এই গৰাকী গোসাঁনীয়ে মাত্ৰুহৰ কণ্ঠত আৰু
বুদ্ধিত ৰিঙ দি বেয়া বাক্য বোলায়; বেয়া ভাবনা ভাৱায়—সেই-
বোৰেই শেহত অপকৰ্ম বা দুৰ্কৰ্মও কৰায়, সবস্বতীৰ পূত্ৰ বুলি একমতে

জনা জাত নাবদকো এনে হুই-এটা কামত কবিসকলে খটুৱাই লোৱা দেখা যায়। আমাৰ এগৰাকী প্ৰাচীন কবি হেমসবস্বতীৰ প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰতো এই গৰাকী সবস্বতীৰ মহিমা দেখা পাওঁ। মেক্বেথৰ তিনি ডাইনীও একপ্ৰকাৰ হুঁষ্ট সবস্বতীৰ প্ৰকাশ নহয় জানো? বীৰ মেক্বেথৰ অন্তৰত ছবাকাজ্জাৰ বীজ আগৰেপৰা থাকিলেও এওঁলোকৰ হুঁষ্ট ইঞ্জিততে গুটিয়েই গজালি আৰু শেষত বিৰাট বৃক্ষ নহ'লনে? মেক্বেথৰ অৰ্দ্ধাজিনী বা 'বেটাৰ হাফ'কনো কি আখ্যা দিব? আনহাতে সেই ৰাজঘাতক বহুঘাতকৰ মুখেদিয়েই যিবোৰ কবিত্বময় সুন্দৰ সুন্দৰ বচন ওলাইছে, সেইবোৰ ঘাইজনা সবস্বতীৰো অতি মৰমৰ বস্তু আৰু কাব্যামোদীসকলৰ কাৰণে অগ্নান পঙ্কজ-মালা।

এই হুঁষ্ট সবস্বতীয়ে কণ্ঠত ধিত্ দি মুনিৰো মতিভ্ৰম জগায়, অশোভন ভাষণ দিয়ায়, মানুহৰ বিৰুদ্ধে 'বেনামী' লেখায়—জাতিয়ে জাতিয়ে, সম্প্ৰদায়ে-সম্প্ৰদায়ে, মানুহে-মানুহে, কাজিয়া লগাই দি জগতত অশান্তিৰ জুই জলায়। 'ভিলেইন আয়াগ'ও এওঁৰে বৰ ভকত হবপায়। অথচ এই শকুনি নোহোৱা হ'লে জগতে এখন মহান ট্ৰেজিডি হেৰুৱালেহেঁতেন। ষ্বেকছপীয়েৰৰ পেটমচা নাটক 'টেম্পেষ্ট'ত এটা অতি মৃৎপিণ্ডবুদ্ধি চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰিছে, সি কোনো ভাষাকে নাজানিছিল। প্ৰচপেৰই তাক ভাষা শিকালে; তাৰ কলত কি হ'ল?

Coliban—

(to Prospero)—You taught me language ; and my profit on it.

Is, I know how to curse, the red plague rid you.

For larning me your language.

(তোমাৰ ভাষা শিকোঁ ; লাভত মই শাওঁ দিবলৈ শিকিলোঁ ।

ভাষাক মানাই নিয়ক)

আমাৰ পুৰাণৰ গৰুও পক্ষী ওপৰোভেঁই বিশ্বগ্ৰামী ক্ষুধা লৈ আছে। শেষত জানিবা বিষ্ণুৰ বাহন হৈ 'জগদ্ধিতায়' জীৱন উৰ্গা কৰিলে। ভাষাও সেইদৰে গুৰু-ভৰতত নাজাগিলে, তাৰে হুঁচী সম্বন্ধীক ভোগ চৰাব পাৰিব। গুৰু-ভৰতত নাজাগিলে ভাষাও চুৱাপাতনিৰ বস্তু বা অবস্তু। বৈষ্ণৱসকলে বৈষয়িক কাব্য সঙ্গীতকো—যিমনেই চিত্ৰ-বিচিত্ৰ নহওক—কাউৰীৰ উচ্ছিষ্ট, বিজ্ঞান খাত্তৰ লগত বিজাইছে, ৰাজহংস মানস সৰোবৰৰ হে যাত্ৰী। এই প্ৰসঙ্গত 'গৰ্ব পৰ্ব্বতত উঠা' কাহিনীও নিশ্চয় আপোনাৰ মন কৰিছে। আমাৰ শাস্ত্ৰকাৰ মুনিসকলেও 'কাব্যালোপ বৰ্জন' কৰিবলৈকে কৰ্ম্মান দিছিল। পিচত কাব্যবসিক আৰু কাব্য-সমৰ্থকসকলে 'শিচেতবক্ষতয়ে' অমঙ্গলৰ ঘাতক আৰু প্ৰিয়তমাৰ যুহু ভৰ্ম্মনাযুক্ত উপদেশৰ নিচিনা বুলি কৈ কাব্যৰ হৈ ওকালতি কৰিছে। প্লেটাই ডেউৰ বিপাত্ৰিকত কবিসকললৈ এছিকটাও ঠাই নাৰাখিছিল, পাচলৈ যিহওক অলপ কোমল কাটিলে।

আমাৰ 'কবিতালিকা' বহুতো আজিকালি কাব্যৰ নামত কেঁচুৱা ল'ৰাই পৰমান্ন খাব নাজানি গোটেই গাঁতে লেও দিয়াৰ দৰে দি আমাক ৰং দেখুৱাইছে আৰু মাকহঁতৰ কাম বঢ়াইছে। 'অৱশ্যে 'আপুনি বয়স তৈলে বুদ্ধি হৈবে ভাল'—ইমানতেই আশা চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ 'পেথলজী' কাব্যত নিবিচাবে, কাব্যত কাব্য বিচাবে—ধৰৰ বাতৰিৰ কেটলগো নিবিচাবে। অৱশ্যে বজাৰ চাইহে পণ্য তৈয়াৰ হয়। ছন্দ-এজন 'নিৰামুহীয়া' কৱি-সাহিত্যিকত ৰাজে সকলোৱে লোণ ডেউৰ চৰতীয়াটোও বিচাবেই। এনে ব্যৱস্থা চিৰস্থায়ী নহ'ব যেন লাগে, কাৰণ কলা আৰু কচি বুৰঞ্জীত এনে যুগ আহি বৈ থাকে। যাহুহে কোনোপধ্যে বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰা পঁজাঘৰতে শুধ সোণৰ অলঙ্কাৰ থাকেই আৰু সেইবোৰ বিক্ৰকৰা যাহে নহয়। যবে যবে 'কেবী' কবিও ফুৰিব নাজাগে।

হুঁচী সম্বন্ধীৰ আশোলত এনেকৈয়ে বহুত তল-ওপৰ হয়। ইয়াত

যি যিমান ভোট কিনিব, যাৰ মাত্ৰ যিমান ডাঙৰ সিয়েই দেখাত জয়ী
—কালজয়ী নহবও পাৰে। বাৰ বছৰ গুৰুকুলত থকা প্ৰকৃত
স্নাতকতকৈও এমাহ জেল খাটি দেশী প্ৰেমৰ প্ৰমাণ-পত্ৰ পোৱা
মাহুহ এই ৰাজ্যত—ছুষ্টাসবস্বতীৰ জনপদত বেছি। ইয়াত পাপ-
পুণ্য, জ্ঞেয় প্ৰেয়, শিক্ষা-পৰীক্ষা, পাঠ্য-ন’ট, গান্ধী-জ্যেষ্ঠী, গৰুণ্ড-টিপচী
regular secular এইবোৰৰ কোনো বাছ-বিচাৰ নাই।

আমাৰ পূজাবিলাকত জ্ঞানৰ লগতে অজ্ঞান, বৈৰাগ্যৰ লগত
অবৈৰাগ্যৰ, লক্ষ্মীৰ লগত অলক্ষ্মীৰ পূজা কৰে। ছুষ্টা সবস্বতীৰ নামত
ফুল এটা জানিবা পেলালাই, তাত কি ক্ষতি, বন্ধু! ছুষ্টা হ’লেও
সবস্বতী দিয়কচোন। কিন্তু কোন, ক’ত আৰু কেনে, জানি থোৱা
ভাল। নেচাই ডেলে গালৈকে ঘাটি। সত্যনাৰায়ণ পূজাৰ ঘোমতে
বিহ থাকে, কেঁটা সাপৰ বিষতো থাকে ‘লেকেচি’।

॥ স্বমেব মাতা ॥

প্রাচীন কালৰ প্ৰসিদ্ধ বুৰঞ্জীলিখক টাকিটুছে (Tacitus)
এঠাইত উল্লেখ কৰিছে যে সকলো জাৰ্মান জাতীয় লোক এটা বিঘ্নত
এক । সেইটো হ'ল আই পৃথিৱীৰ (Northus) পূজা । প্ৰাচীন
গ্ৰীকসকলেও Rhea নামে পূজা কৰিছিল পৃথিৱীক । সেইদৰে
ৰোমানসকলেও Cybele নাম দি পূজিছিল । বেদত “মাতা পৃথিৱী
মহীয়ং” বুলি বিশাল উদাৰ পৃথিৱীৰ উল্লেখ কৰিছে ।

তৌ আৰু পৃথিৱীক একেলগে আৰু বেলেগেও বেদত বন্দনা
কৰিছে ।

ভূমিং তে আচবন্তি চৰন্তঃ
পদন্তঃ গৰ্ভমপদী দধাতে ।

বেদৰ এটা মন্ত্ৰত যুতকক উদ্দেশ্য কৰি কৈছে :

“তুমি সৰ্বব্যাপিনী সুন্দৰী জননী পৃথিৱীৰ ওচৰলৈ যোৱা ।”

পৃথিৱীক উদ্দেশ্য কৰি এটা স্তুতিশ্লোকত কোৱা হৈছে, : “হে
পৃথিৱী । এই যুতকক পীড়াকষ্ট নিদিবা, মাকে যুতকক কাপোৰেৰে
যেনেকৈ আচ্ছাদন কৰি ৰাখে তুমিও এওঁক তেনেকৈ ৰাখা ।”

আমি জন্ম ললে ভূমিস্থ হোৱা বুলি কওঁ । সৰ্ব্বং সহ্য পৃথিৱী
মাতৃয়ে চিৰকাল আমাৰ সকলো অত্যাচাৰ নীৰৱে সহ কৰি নিজৰ বুকু
ছিৰি বিবিধ শস্ত-সম্পদ আৰু সৌন্দৰ্য্যবাশি দান কৰিছে । শেষত
তেওঁৰ বুকুত সকলো লীন হয় ।

আকাশ পিতা, পৃথিৱী মাতা । উভয় সংযোগত বিশাল আৰু

বিচিত্র সৃষ্টি। Male divinity is a sky power fertilising
Mother Earth.

প্রাচীন গ্রীক নাট্যকাৰ এঙ্কিলাছে কৈছে—

The pure sky yearns
With love to wound
the Earth ;

The loving Earth yearns
likewise
to be wed.

And from the heavenly
bridegroom showers
descend

Upon the bride, who
brings forth for
mankind

The gazing cattle
Demeter's corn

With precious moisture
ripening the fruits

To Autumn fulness!

অভ্যাস-হেলেনিক ইংৰাজ কবি কীটছৰ ode to Akmn (শবৎ
ভটিমা) বোলা কবিতাটো অনেকেই পঢ়িছে। সেই কিতাপৰ প্ৰথম
কেইপংক্তিত এঙ্কিলাছৰ ওপৰত উদ্ধৃত কৰা কথাখিনিৰ প্ৰতিফলন
শুনায়—

Season of mists and
mellow fruitfulness,
Close bosom-friend of the
maturing sun ;

Conspiring with him how to
load and bless
With fruit the vines.....

.... .

And fill all fruits with ripeness.

আকাশৰ আত্মা সূৰ্য্য দেৱতাৰ বুকুৰ বাটলৈ শাবদীয়া পৃথিৱীয়ে
সূৰ্য্যৰ জগত গোপন যন্ত্ৰণা কৰিহে শবৎকালক কল-পুষ্পেৰে সমৃদ্ধ
কৰি তুলিছে।

এই ত্ৰৌ-পৃথিৱীকেই পবৰ্তী কালত সাংখ্যৰ ঐক্য-পুৰুষৰ
কল্পনাৰ দ্বাৰা পৰিপূৰ্ত্ত হৈ শিৱ-শক্তিকপে দেখা গৈছে।

শাবদীয়া শক্তি-পূজা আই পৃথিৱীৰো পূজা। খ্ৰীষ্টিয় সেয়েহে
দেৱীক স্তুতি কৰি কৈছে :

আধাৰভূতা জগতস্বমেকা

মহীশ্বৰপেন যত স্থিতাসি।

মহীশ্বৰপা মাত্ৰে শাকন্তবী ৰূপ ধৰি স্মৃতি জগতক পালন
কৰে।

পৃথিৱীৰ সন্তানে এদিন আই-পৃথিৱীক যি কোনো পদ্ধতিৰেই
হওক স্মৰণ কৰে। কৱি-কল্পনাতো এই পৃথিৱী মাত্ৰে স্পন্দন
তুলিছে। ইংৰাজ কবি বিন্‌বাৰ্ণৰ ‘Hertha’ আৰু বৰীষ্টনাথৰ
“বসুন্ধৰা” নামৰ কবিতা এই প্ৰসঙ্গত স্মৰণীয়।

॥ সাহিত্য আৰু ভোজন ধৰ্ম ॥

সকলো বৈষ্ণৱৰ স্মৃ-পৰিচিহ্ন এটি ঘোষাৰ ‘পেৰডি’ কৰি বেজবৰুৱা
ডাঙৰীয়াই লিখি গৈছে —

পেট-সূৰ্য্য ভৈলন্ত উদিত ।

ভোজন-ধৰ্ম কৰিলা বিদিত ॥

এই পেটাই দেৱতা আৰু তেওঁৰ পূজাৰ উপকৰণৰ কথা সাহিত্যৰ
ঠায়ে ঠায়ে সিঁচৰিত হৈ আছে। কেতিয়াবা সেইবোৰ স্মৃতিবিষয়
মন যায়। আজিকালি কেউকালে খাত-বুলব অভাৱ-নাটনিৰ দিনত
স্বৰ্গলোকো ভোজনৰ ভতিজাক বুলি ভাবিব লাগিব।

অন্নং ব্রহ্মেতি ব্যাজানাং—ব্ৰহ্ম-অৱেষণৰ প্ৰথম প্ৰয়াসত
অন্নসুধাকেই মানুহে চিনি পায়, কিয়নো ই জাগ্ৰত দেৱতা ক্ৰোধাকপেন
সংস্থিত। পোনেই চাউল কঠা, তাৰ পাচতহে হৰি কথু, অসমীয়া
লোকবাগীয়েও এই অতি পুৰণি কথাৰে প্ৰতিশ্ৰুতি কৰিছে। গভীৰ
গীতা-শাস্ত্ৰয়ো সাধিক, ৰাজসিক, তামসিক গুণ অন্নলবি বেলেগ
বেলেগ ভোজনৰ কথা আলোচনা কৰিবলৈ পাহৰা নাই।

আমাৰ শাস্ত্ৰত সেই গুণে অন্নদানৰ গতিময় প্ৰশংসা। ৰাপু-
সকলৰ চাউল কঠাৰ কাৰণেই হৈছিল ব্ৰহ্মোত্তৰ, দেৱোত্তৰ আদি।
তুমিদানৰ সেই তামৰ ফলিবোৰ ধকাৰ জহতে আজি হাটে-বজাৰে,
বাটে-পথে অতবোৰ ডাক্তৰ চিৰিকা। আমাৰ সমাজত জন্মত
ভোজনী, নামত ভোজনী, পূজাত ভোজনী, হোমত ভোজনী, বোগত
আৰু ভোগত ভোজনী। অদ্ভুতদয়িকা নান্দীমুখ কৰিব নোৱাৰিলেও
অনেকেই ন-পুৰুষৰ নামত এটা ভোজনীকে আগবঢ়ায়।

সংস্কৃত নাটকবোৰত দেখা যায়, ম'তে হান্তবসৰ কথা আছে, তাতেই ভোজন বস। খঁকুৱা বায়ুণ বিদ্যকেই এই হান্তবসৰ আধাৰ। এইবোৰ পঢ়ি হাঁহি হুঠিলেও অলংকাৰ শাস্ত্ৰই সিহঁতক স্বাক্ষৰসৰ ভিত্তকৰা কৰি থৈছে। তথাপি নৱবসৰ ভিতৰত হান্তবস অস্বাভাৱ, জাতত নবম, শাৰীৰ মূৰত নামঘৰৰ এচুকত পাও এখন পায়।

দশম পুথি মেলি চালে পাব, ভগৱন্ত ঐক্যকই আতীৰ বালকৰ সৈতে ঋষিপত্নীসকলৰ প্ৰস্তুত অন্নব্যঞ্জন খাইছে তৃপ্তি পালে; সেই বাবেই হৰণা অসমীয়া হিন্দু মানুহে আজিও ল'ৰাহোৱালী নবীয়াত পৰিলে গৰখীয়া ল'ৰাক চাউল একঠা পুয়াবলৈ টোপোলা বান্ধে। ঋষিসকলৰ ভূতদয়াহীন যাগ-যজ্ঞ ক'ববাত থাকিল। বিপ্ৰপত্নী-সকলে,

কৰে আন্ত-বেস্ত অতি চিত্ৰ উদ্ভাৱন ,

গোবিন্দক লাগি অন্ন আনক শূগন্ধি।

বিচিত্ৰ পত্ৰত ভৰি লৈলন্ত প্ৰৱন্ধি।

বহুবিধ ব্যঞ্জন অনেক ষড়্‌বস।

ইন্দু আঠৈ চিড়া লাড়ু শুড়ৰ কলস।

শূগন্ধি কদলি দধি দুগ্ধ মধু ঘৃত

পিঠা-পনা পনস পায়স পঞ্চামৃত।

ঘনক্ষীৰ খিৰিসা শাকৰ গুৱা চিনি।

ঘৃতৰ সন্দেশ সহ লৈল ভিনি ভিনি ॥

মন কবিরাজীয়া এইটো—খাত্তৰ বহল বৰ্ণনা অসমীয়া বৈষ্ণৱ কবিবহে, মূল ভাগৱতত মাথোন চাৰিবিধ অন্ন বুলিহে উল্লেখ কৰা আছে। আমাৰ অসমৰ ধৰ্মাচাৰ্য্যসকল নিৰামিষ-ভোজী, কিন্তু চৰিত্ৰ পুথিত বৰ্ণোৱা মতে বৈষ্ণৱসকলৰ আমিষ প্ৰেৰণত কোনো বাধা নাছিল যেন লাগে। আঠৈসকলৰ কোনো কোনো গৰাকীয়ে মাংস নহলেও মংস্ত ভক্ষণ কৰাৰ উল্লেখ আছে। আমিষ-নিৰামিষ সম্পৰ্কে অসমত সিমান ধৰাবদ্ধা মানাহি নাছিল। 'হংস পাবায়তো ভক্ষা:

কামৰূপনিবাসিনঃ’। তেনেহলে মাংসস্তু ক’ কথাহ অসমৰ বৈষ্ণৱ কৱি
আৰু সন্তসকলে নীতি সদাচাৰবপৰ। অকণমান ইফাল-সিকাল
হোৱাও সহ্য নকৰিছিল আৰু ‘স্বীমন্তু-মাংস সেৱাৰ’ কথা আলোচনা
কৰা ছুৰ্ভগীয়াহঁতক ছুৰ্ঘোৰ নিন্দা কৰিছিল ; আৰু অনাচাৰী লোকক
উদ্দেশ্য কৰি কৈছিল—

অন্ন-যোনি কিছু নকৰে বিচাৰ

জাতিকুল ভৈল ভ্ৰষ্ট ;

বৈষ্ণৱৰ বেশ ধৰিয়া ফুৰয়

বেদপথ কৰি নষ্ট।

প্ৰাচীন কামৰূপৰ আন এজন কৱি অনন্তকন্দলীয়ে তেওঁৰ
ডেকাকালত লিখা কুমৰহৰণ কাব্যত সুখাত্তৰ এখন জোভনীয় ‘মেহু’
থৈ গৈছে। সখী চিত্ৰলেখাই অনিৰুদ্ধ কোঁৱৰক যে দ্বাৰকাবপৰা
আনি দিলেই, ন দৰা-কণ্ঠাক বান্ধি-বাঢ়িও এসাজ ধুৱালে। কন্দলী
কৱিয়ে ভোজনৰ সামগ্ৰী বৰ্ণাই লিখি যোৱা পদখিনি ইয়াত তুলি
দিব পৰা হলে ভাল পালোহেঁতেন। কিন্তু কুমৰহৰণ কাব্য সম্প্ৰতি
মোৰ কিতাপবোৰৰ মাজত নাই, কোনোবাই পঢ়িবলৈ নি পুনৰ
ওলোটাই নিদিয়াটোকে ভাল বুলিলে। উৎসুক পাঠকে সুবিধা হলে
পঢ়ি চাব। কন্দলীৰ চিত্ৰলেখাৰ সখী অকল কল্যাণভট্ট, শিপিণী
আৰু নাচনীয়েই নহয়, পাঠকত বান্ধনীও—বন্ধন বিভ্ৰাত সুশিক্ষিতা,
পটু। বৈষ্ণৱযুগৰ আদৰ্শ বান্ধনীৰ নমুনা চিত্ৰলেখাত পাব। ভাব
মিজৰ ভাব প্ৰকাশৰ কথাও অসমীয়া বাসায়নিকসকলৰ অবিদিত
নাছিল যেন লাগে। বঙ্গদেশৰ মঙ্গলকাব্যবোৰতো এনে পদ ঠায়ে
ঠায়ে আছে। শাস্ত্ৰসম্মত খাত্তৰ কথা তাকৰ বচনতো আছে, এই
বচনসমূহৰ বচোতা আৰু বচনাৰ কালসম্পৰ্কীয় আহুকলীয়া প্ৰশ্নলৈ
নগৈ, হুঁকাৰিমান তুলি দিওঁ।

সোকোতাৰ পাত বেস্তৱাৰ জোল।

ভেলৰ ওপৰে দিয়া আৰু তোল।

পোবোনা শাক বোহিঙ মাছ ।
 ডাকে বোলে সেই ব্যঞ্জন সঁচ ।
 মাগুৰ মাছৰ চিৰ কুটিয়া ।
 হালধি মৰিচ হিলক দিয়া ।
 তৈল লোণ দিয়া কৰিব পাক ।
 ভাল ব্যঞ্জন বোলা ডাক ।
 কাঠৈ মাছক চিৰ কুটিয়া
 ত্ৰিকুট তৈল-দিয়া ভাজিয়া ।
 চেঙা চেঙেলি জাখিৰ বসে
 কাঁহদি দিয়া ঘেবে পৰিশে
 মুখৰ অকচি দুৰক যায় ।
 আচোক নৰ দেৱ মোহ যায় ।
 কচ বচ চিতগৰ আদধান
 নেমু লোণ দি বুজি পৰিমাণ ।
 আক খাই পাই ভোৰ প্ৰচুৰ
 আন ব্যঞ্জন কৰিব দূৰ ।
 পকা ভেতেলি, বুড়া বড়ালি ।
 বিস্তৰ কৰিয়া দিবাহা জাগি ।
 কাটি থৈয়া দিবা টেঙা জোল,
 খাইবাৰ চেনা যুগু নাতোল ।

এনে ব্যঞ্জনৰ বাটি আগত পালে বুকুত গোৰ মাৰিলেও উঠি নাহিব ।

মহাভাৰতৰ ভীম খাটোৱা মাহুহ । ঘেৰু খাবও পাবিছিল এমুঠি, বান্ধিবও পাবিছিল ভাল । এই বিজ্ঞাব জহতে অকাত কালৰ চাংমাইশালৰ বকৱাব বাটটোও নৈ আহিল । সকলোৰে স্পৰ্শিত ভীষ্মচৰিত পুৰিখন বাসববন্দীৰ বচনা বুলি চলি গৈছে । মোৰ কিন্তু সন্দেহ । আমাৰ সাহিত্যত যুগে যুগে বাসববন্দী কেইবাগৰাকীও

ওলাইছে যেন লাগে। ভীমচৰিত পুথিখন একপ্ৰকাৰ অসমীয়া শিৰায়ন, খোৱা-ধুবুৰীৰ উপাখ্যান, মুখভঙা মন্ত্ৰ আৰু ভীমৰ ভৃত্য হোৱা কাহিনীৰ সানমিহলি। ভীমচৰিতৰ ভীম গৃহস্থৰ ঘৰত ভাতকাপুৰীয়া হৈ থকা হালোৱাৰ প্ৰতিনিধি। বপুৰাই পেট ভৰাই এমুঠি খাবলৈ নাপায়—‘তোমাৰ ঘৰে আই বৰ ছুখ পাওঁ।’ ভীমচৰিতৰ কোনো কোনো অংশ মান-মৰাণৰ দিনৰ বিপ্লৱ আৰু আকালৰ সময়ত কোনোবা গাৱঁলীয়া কৰিয়ে কৰা পদ যেন লাগে।

ভীমে আনে আলুকা ঢেকিয়া কোপাই।

কতো দিন খায়, কতো উপবাসে যায়।

মান-মৰাণৰ উপদ্ৰৱত ঘৰ-বাৰী এৰি পলৰীয়া হৈ ফুৰা মানুহৰ অৱস্থাৰ ই এক ‘ডকুমেন্টৰি’। পিতৃ বুঢ়াগোহাঁইৰ দিনতো এনে দুৰ্দিন হৈছিল।

গাৱঁলীয়া বহুৱাৰ মালিভাতো বন্ধা-বঢ়া, খোৱা-বোৱাৰ কথা আছে। বুঢ়াৰ মুখখন লুতুৰা, মাহ একগন নহলে ভাতমুঠি খাই জুতি নালাগে। ইফালে বুঢ়ী হ’ল হাত ধৰা, মাহত খবচ কৰা অপব্যয় বুলি ভাবে। বুঢ়ীয়ে বাৰী চুকৰ বন-শাকেৰেই বুঢ়াক খুৱাব খোজে। এনেদৰে ত্ৰৈজিক সংঘৰ্ষ নহলেও, সংঘৰ্ষ অনিবাৰ্য্য। বহুৱাৰ মুখত শুনক দাম্পত্য জীৱনৰ কথা।

বুঢ়া গ’ল হাটলৈ, বুঢ়ীয়ে ধৰিলে পাহ।

মোৰ মূৰ খোৱা বুঢ়া তই, নিকিনিবি মাহ।

মাহ কিনোতে মাহ কিনোতে ধনৰ হ’ল ব্যয়।

মৰগীয়াৰ খাবলুপি অমৃত যেন হয়।

আকৌ সেই বহুৱাই দাঙি ধৰা আন এটি চিত্ৰ—

সক জনীয়ে বুলিলে, বৰজনী বাই

ন আলহী আহিছে, কিহেবে ভাত খায় ?

নকবিবা চিঠা ভনী, নকবিবা চিঠা ।

বাৰীৰ পাছুপাৰে বন্ধাই থৈছোঁ মিঠা ।

বহুৱাৰ এইবোৰ ভাও আমি নিজ চকুৰে দেখা, নিজ কাণে শুনা ।
গাৱঁলীয়া সাধাৰণ জীৱনৰ প্ৰকৃত পট বহুৱাৰ পদতহে পায়; আৰু
পায় বনছোৱাত । বিহুনাৰ মৰহি যাৰ খোজা সোন্দাকলৰ বস
আৰু গোক কোনে পাহৰে ?

বেজবকুৱাই তেওঁৰ লিখাৰ অনেক ঠাইতে বহুৱালিৰ উল্লেখ
কৰিছে । গল্প-কবিতা-প্ৰবন্ধত বেজবকুৱাই খোৱা-বোৱাৰ কথা
সুবিধা পালেই উলিয়াইছে । ভিতাবৰ গৌকীয়া গোহাঁইৰ গৌকত
লাগি থকা পিঠাগুড়িও তেওঁৰ চকুত সাৰিব পৰা নাই । সকলোত
দিখোৰ পাৰত খোৱা জগা গাইৰ কেঁহ আৰু বোজবৰীলেনত আমিৰ
আৰু নিৰামিষ আহাৰুৰ গ্ৰন্থকৰ্ম্মে যতনাই দিয়া তেজাল
ইলিহি মাহৰ কথা তেওঁ উলুکیয়াইছে এৰিছে । হিংসাত সিজি থকা
মনটো তেজত ভজা বেঙেনাৰ লগত তুলনা কৰিছে । জনমভূমিৰ লগত
সম্বন্ধটোও অসমীয়া খাত্তৰ সৌৱৰণীৰ লগত জড়িত ।

ক'ত আছে এনে চাউল পানীত দিলে ভাত ?

ক'ত এনে কুঁজী থেকেৰা টেঙাই যায় দাঁত ?

ক'ত পাবা পকা খৰিচা, ক'ত চেকীয়া শাক ?

এঠা দৈ ক'ত এনে নেৰায় ধুলে যাক ?

সাধাৰণ গ্ৰন্থকাৰ গহীন সত্যনাথ বৰায়ে পেটুৱাক লৈ অলপ
বহুইছ কৰি গৈছে । এই পেটুৱাৰ খেমেজীয়া গান বৰ্গীয়া লক্ষীবাৰ
বকুৱাৰ সজীতকোষত বিচাৰিলে পাব । আধুনিক অসমীয়া সজীত-
বিজ্ঞাৰ আগবণুৱা বকুৱা ডাঙৰীয়াৰ পুথি তখন দ্বিতীয়বাৰ ছপা হোৱা
নাই । অসমীয়া সজীতৰ ইতিহাস জানিব খোজা লোকে এই তখন
নপঢ়িলেই নহয় ।

অবাস্তৱ কথাবোৰ কোৱা হ'ল ইমান পৰে, আচলতে খাত্তৰ
কথাও কবলগীয়া আছিল । এই বিষয়ে অনেক কথা আছে,

গোটালে এখন 'খেছিছ' হব। কৰা লোকে এইবোৰ অনুসন্ধান কৰি আছে। পকাতেল, শুকান খৰিচা, পোৰামাছ, পঁইতা ভাত, ডৰিকণা মাছ পাতত দিয়া, চুড়াপিঠা জুইত দিয়া ইহঁতবোৰ দিন আহিছে। ইহঁতৰ মূল্য বাঢ়িছে। তাদেৰ দাবী মানতে হ'বে, 'এষ্ট্ৰনমী' আৰু ষ্ট্ৰেণ্ডনমীৰ সমান অধিকাৰ। উই আৰ্হুট বা ইট ডাৰ্ম্মী মুভছ অন্ ডবেনী -অতএব ভোজ্যোভ্যো নয়:।

॥ আই সব্বতী ॥

মাঘমহীয়া ত্ৰীপঞ্চমী তিথিত সব্বতী গোঁসানীৰ পূজা আজিকালি গাৱঁ-নগৰে সকলো ঠাইতে হয়। বিদেশী কুমাৰে সজা বীণাপানিৰ ছিড়ুজা মূৰ্তি পূজা কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীহঁতে নিজেও খোৱা-বোৱা কৰে, নিমন্ত্ৰিত সকলকো খুৱায়। গান-ৰাজনা, বিচিত্ৰাহুষ্ঠান আদিও হয়। স্কুল-কলেজৰ বাহিৰে ৰাজহুৱাকৈ হুই-এঠাইত পূজা কৰে; বকৱাহী-কৈয়ো মাজে মাজে হয়। দুৰ্গাপূজাৰ আড়ম্বৰ ইয়াত নাই; কিন্তু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলোৰে এইটো উৎসৱ। সব্বতী পূজাৰ পাচদিনা গধূলি গুৱাহাটীৰ জজফিল্ডত বিমানবিলাক প্ৰতিমা পোট খায়, তাৰপৰা এই পূজাৰ প্ৰভাৱৰ গম ধৰিব পাৰি। সব্বতী পূজাৰ এক প্ৰতিদ্বন্দ্বী পূজা হ'ল বিশ্বকৰ্মা পূজা;—কল-কাৰখানা, বিজুলী কাৰখানায়, গৰকাপ্টানি আৰু ডাক-তাঁৰ বিভাগ, সৰু-সুৰা মিলত্ৰীৰ দোকান, ছপাখানা, এইবিলাকৰ বিশ্বকৰ্মা পূজা বৰ খিতাপ কৰি পতা হয়। অতি শীঘ্ৰে বিশ্বকৰ্মাই আন পূজা-উৎসৱক অতিক্ৰম কৰি যাব যেন পাইছে।

আজিকালি গাৱঁলীয়া প্ৰাথমিক স্কুলবিলাকতো সব্বতী পূজা হয়। আমি সৰুতে দেখা য়নত পৰে, বহুত আগুহতীয়া গাৱঁত সব্বতী সবাহহে পাতিছিল আৰু সেই উপলক্ষে নামকীৰ্ত্তন হৈছিল। লৰা-ছোৱালীয়ে দোৱাত-কলম আৰু হুই-এখন কিতাপ আনি বৰ প্ৰকাৰে নামৰ ওচৰত থৈছিল। এতিয়া গাৱঁতো প্ৰাথমিক, মজলীয়া আৰু মাধ্যমিক স্কুলত কতো সব্বতী পূজা নোহোৱাকৈ নাথাকে।

পূজা কবিতা পৰা দেউসকল বহি থাকিব নাজাগে, পূজাবীৰ অভাৱ হৈ
হয়। জনাগুনা পণ্ডিত পুৰোহিতে নগৰৰ হাইস্কুল আৰু কলেজ-
বিলাকলৈ নিয়ন্ত্ৰণ পায়। স্কুল-কলেজ আৰু হোটেলবিলাকৰ ভিতৰত
'গেট' আৰু প্ৰতিমা লৈ প্ৰতিবন্ধিতা হয়—কোনে কিমান নতুনকৈ
দেখুৱাব পাৰে।

আজিকালি সবস্বতী প্ৰতিমাবিলাকৰ যেন দেৱতাৰ ভাবতকৈ
অপ্সৰী বা মানুহৰ ব্যঞ্জনাহে ফুটি ওলায়। অৱশ্যে কোনো কোনো
ঠাইত প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্হিত প্ৰতিমা নিৰ্মাণৰ চেষ্টাও দেখা গৈছে।

সবস্বতী প্ৰতিমা চতুৰ্ভুজা, ত্ৰিলোচনা

দেৱতা মাত্ৰেই কোনো শক্তি। দেৱী সবস্বতীও এটা শক্তি।
সৰ্বসাধাৰণ মানুহৰ ধাৰণাৰ কাৰণে নিৰাকাৰ শক্তিৰ এটা প্ৰতিমা
বা প্ৰতীকৰ আৱশ্যক হয়। ধাতু, শিল, কাঠ বা মাটিৰ প্ৰতিমা
আগত বাখি আৰাধ্যশক্তিৰ উপাসনা কৰা হয়—ছবিতো কৰা হয়।
প্ৰতিমা দেৱতাৰ ইচ্ছিত বা আভাস। শকুন্তলা নাটকৰ শেষত
কালিদাসে বেদবিদসকলৰ সবস্বতী অৰ্থাৎ জ্ঞানৰ কথা কৈছে।
গীতগোবিন্দ কাব্যত জয়দেৱ-সবস্বতী অৰ্থাৎ জয়দেৱৰ কাব্যপ্ৰতিভাৰ
কথা কৈছে। সবস্বতী জ্ঞান, বিজ্ঞা, প্ৰতিভা, কবিত্ব আদিৰ শক্তি।
এই শক্তিবিলাক বুজাবৰ কাৰণে পুস্তক, লেখনী, কমণ্ডলু (জ্ঞানামৃত)
আদি প্ৰতিমাত থাকে আৰু ধ্যানতো এইবিলাকৰ বৰ্ণনা আছে।

কালিকা পুৰাণ একাদশ শতাব্দীমানত অসমত ৰচনা হৈছিল বুলি
কয়। এই পুৰাণৰ সবস্বতী মাল্য-কমণ্ডলুধাৰিণী, বীণাপুস্তক হস্তা।
বৃহৎ ধৰ্মপুৰাণৰ সবস্বতী শুক্লবৰ্ণা, ত্ৰিনেত্ৰা, ইন্দুকৃতশেখৰা, সূৰ্য্য-
বিজ্ঞায়িতা-জপমালাহস্তা। অগ্নিপুৰাণত বৰ্ণনা কৰা, সবস্বতী চতুৰ্ভুজা,
পুস্তক, অক্ষমালা আৰু বীণাবৃদ্ধা। অগ্নিপুৰাণৰ আন এঠাইত
সবস্বতী চতুৰ্ভুজা, ত্ৰিলোচনা—এহাতে পুস্তক, আনহাতে অক্ষমুদ্র,
আন দুহাতে বৰদাহুৰ যুজা। বৃহৎ ওল্লসাবত দিয়া এটা ধ্যানযতে

বাগিখৰী খেতবৰ্ণা, হংসবাহিনী, অক্ষমূৰ্ত্ত, কমণ্ডলু, পুস্তকহস্তা। সেই
 তত্ত্বৰে আন এটা ধ্যানত সবস্বতী গুল্লা, পদ্মাসনা; হাতত অপমাণা,
 পুস্তক আৰু ছটি পদ্ম। শ্ৰীশঙ্কৰাচাৰ্য্যই মালা, কমণ্ডলু আৰু শুকপক্ষী-
 হস্তা সবস্বতীৰ প্ৰতিমা প্ৰচলন কৰে বুলি জনা যায়। ময়ূৰবাহিনী
 সবস্বতীও আছে, পাশ-অক্ষুণ্ণহস্তা প্ৰতিমাও আছে। সিংহবাহিনী
 সবস্বতীৰ ধ্যান আছে, অষ্টভূজা, নৃত্যকৰ্তা সবস্বতীও আছে। "ভক্ত,
 পুৰাণ আৰু শিল্পশাস্ত্ৰত সবস্বতীৰ বিবিধ মূৰ্ত্তিৰ বৰ্ণনা পাওঁ। বোড়শ
 শতাব্দীত বঙ্গদেশৰ বখুনন্দন ভট্টাচাৰ্য্যই আৰ্যদাত্তিক তত্ত্বৰ পৰা
 সবস্বতীৰ ধ্যান প্ৰচাৰ কৰে, আমাৰ ইয়াতো সেই ধ্যানেই প্ৰচলিত।
 এই ধ্যানত সবস্বতী ত্ৰিভূজা—এহাতে লেখনী, এহাতে পুস্তক।
 সকলো ধ্যানতেই সবস্বতী চতুৰ্ভূজা, বীণাও কোনো ছই এটাত হে
 আছে। আমি ধ্যানৰ মতে প্ৰতিমা নিৰ্মাণ নকৰোঁ। সবস্বতীৰ
 বীণাপাণি নামো শব্দকোষত নাই।

ববাহমিহিবৰ বৃহৎসংহিতাত প্ৰতিমাৰ লক্ষণ আছে; তাত কিন্তু
 সবস্বতীৰ প্ৰতিমাৰ কথা নাই। মৎস্তপুৰাণতো প্ৰতিমাৰ লক্ষণ
 আছে। তাত লক্ষ্মী প্ৰতিমাৰ কথা আছে, কিন্তু সবস্বতী প্ৰতিমাৰ
 উল্লেখ নাই। অৱশ্যে মৎস্তপুৰাণত সাবস্বত নামে এটা ব্ৰতৰ কথা
 আছে, সেই ব্ৰতৰ অৰ্চিতা দেৱী গায়ত্ৰী। কোটিল্যৰ অৰ্থশাস্ত্ৰৰ
 নগৰ নিৰ্মাণৰ প্ৰসঙ্গত নানা মন্দিৰ বচনাৰ কথা আছে—অগ্নীকুমাৰ,
 কুবেৰ, কাৰ্ত্তিক, লক্ষ্মী, ব্ৰহ্মা, শিৱ আদি দেৱতাৰ; কিন্তু তাৰ ভিতৰত
 সবস্বতী মন্দিৰৰ কথা নাই। বোধহয় লক্ষ্মীপূজাৰ প্ৰচাৰৰ পাচত হে
 সবস্বতী পূজা ভাবতত ব্যাপকভাৱে অনুষ্ঠিত হবলৈ ধৰে। কিন্তু
 ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত্তপুৰাণকে আদি কৰি কিছুমান পুৰাণত সবস্বতীৰ মাহাত্ম্য,
 পূজা আৰু স্তুতিৰ কথা আছে। প্ৰথমতে সন্তৰ লক্ষ্মীপূজাৰ প্ৰচলন
 হে বেছি হৈছিল।

ত্ৰীপঞ্চমী

সৰস্বতী পূজা মাঘৰ শুক্লা-পঞ্চমীত। পল্লিকাতো সেই কথা ত্ৰীপঞ্চমী বুলি লিখা থাকে, আমিও সেইটো দিন ত্ৰীপঞ্চমী বুলি কওঁ, 'ত্ৰী' মানে সৰস্বতীকে বুজো। আচলতে 'ত্ৰী' শব্দই সৰস্বতীক বুজোৱা ক'তো নাই। 'ত্ৰী' মানে লক্ষ্মীহে। মহাভাৰতত ত্ৰীপঞ্চমী মানে লক্ষ্মী পঞ্চমী, ত্ৰীধেৱী দেৱ-সেনাপতি স্বন্দ বা কাৰ্তিকৰ পত্নী। এই কথিত স্বন্দৰ লগত লক্ষ্মীৰ মিলন হৈছিল।

কালিকাপূৰ্ণৰ এঠাইত আছে - মাঘমাহৰ শুক্লা-পঞ্চমীত শিবাৰ (শিবানী, দুৰ্গা) পূজা কৰিব। সেই পূৰ্ণৰে আন ঠাইত ত্ৰীপঞ্চমীৰ লক্ষ্মীপূজা কৰ্তব্য বুলি কৈছে।

লক্ষ্মী-সৰস্বতী-দুৰ্গা

ব্ৰহ্মপূৰ্ণৰ লক্ষ্মীতীৰ্থ-মাহাত্ম্য সম্পৰ্কত কোৱা হৈছে—

ব্ৰহ্মত্ৰীশ্চ তপঃ ত্ৰীশ্চ যজ্ঞত্ৰীঃ কীৰ্ত্তিঃ সংজিতা।

ধনত্ৰীশ্চ যশত্ৰীশ্চ বিত্তাঃ প্রজ্ঞা সৰস্বতী ॥

ভুক্তিত্ৰীশ্চায় মুক্তিচ স্বতিৰ্গজ্জা ধৃতিঃ কমা।

সিদ্ধিস্তষ্টিস্তথাপুষ্টি শাস্তিৰাপদ্মধামহী।

যৎকিঞ্চিৎ বিত্ততে লোকে লক্ষ্ম্যা ব্যাপ্তং চবাচৰম্ ॥

ব্ৰহ্মত্ৰী, তপত্ৰী, যজ্ঞত্ৰী, ধনত্ৰী, যশত্ৰী কীৰ্ত্তি, বিত্তা, প্রজ্ঞা, সৰস্বতী, ভুক্তি, মুক্তি, স্বতি, লজ্জা, ধৃতি, কমা, সিদ্ধি, তৃষ্টি, পুষ্টি, শাস্তি, জল, স্থল, পৃথিৱী—জগতত যি আছে সকলোতে লক্ষ্মী ব্যাপ্ত।

দেৱীপূৰ্ণৰ দুৰ্গাৰ আন আন নামৰ ভিত্তবত লক্ষ্মী-সৰস্বতীও

আছে। ভক্তকালীও সবস্বতীৰ আন এটা নাম। ঋষেদৰ বাক্‌সূক্তত
 বিজনা বাগ্‌দেৱীক স্তুতি কৰা হৈছে তেওঁ সৰ্বব্যাপিনী, সৰ্বদেহময়ী
 আত্মশক্তি। এই বাক্‌সূক্ততেই সপ্তশতী চণ্ডী-মাহাত্ম্যৰ মূলবীজ ;
 আনহাতে বাক্‌দেৱীও সবস্বতী। ভাবতৰ কোনো কোনো অঞ্চলত
 শাবদীয় পূজাৰ (নৱবাত্ৰি) সময়ত সবস্বতী পূজা হয়, তেতিয়া
 ল'ৰা-ছোৱালীৰ বিছাবস্তু কৰায়।

ঋষেদৰ অগ্নিসূক্তবিলাকত অগ্নিত বিবিলাক শক্তি আৰোপ কৰা
 হৈছে, চণ্ডী বা হুৰ্গাতো সেইবিলাক শক্তিয়েই। অগ্নি বিদৰে
 ভেজৱস্তু, হুৰ্গাদেৱীও সেইদৰে সকলো দেহভাব ভেজৰ সমাবেশ।
 এখন উপনিষদত হুৰ্গাক অগ্নিবৰ্ণা, নিজৰ শক্তিয়ে উজ্জল বুলি বৰ্ণোৱা
 হৈছে। আন এখন উপনিষদত অগ্নিৰ সপ্তজিহ্বা বৰ্ণনা কৰি, কালী,
 কবালী, মনোজ্ঞা আদি আখ্যা দিছে। সবস্বতীক কোনো স্তুতি-
 ধ্যানত 'বহ্নিবল্লভা' বুলি কোৱা হৈছে। মহাভাবতৰ বনপৰ্বত
 সবস্বতীয়ে নিজকে 'যজ্ঞৰূপা' বুলি বৰ্ণনা কৰিছে।

ইয়াৰপৰা লক্ষী, হুৰ্গা, সবস্বতী ভাবৰ ঐক্যই প্ৰমাণিত হয়। একে
 মহাশক্তিয়েই বেলেগ বেলেগ উপলক্ষে বেলেগ নামেৰে পূজা
 পাইছে।

বেদৰ সবস্বতী

সবস্বতী বাক্য আৰু জ্ঞানৰ দেৱতা গুণে আমি তেওঁৰ পূজা কৰোঁ।
 বেদত তেওঁ বিশেষকৈ নদীৰূপে পূজিতা। আজিও হিন্দুসকলে তীৰ্থ
 আৱাহন কৰোঁতে 'গন্ধেচ যযুনে চৈব গোদাবৰী সবস্বতী' বুলি
 সবস্বতীক স্মৰণ কৰে। ইয়াৰ অল্পৰূপ য়োক ঋষেদত আছে।
 বৈদিক যুগত সবস্বতী অতি পৱিত্ৰ নদী। সবস্বতী আৰু দৃবস্বতীৰ
 মাজৰ ভূখণ্ডক ব্ৰহ্মাৱৰ্ত বোলা হৈছিল। তাৰ অধিবাসীসকল চন্দ্ৰিৱ

গুণত পৃথিবীৰ সকলো মানৱৰ আদৰ্শ শিক্ষকস্বৰূপ আছিল।
 সবস্বতীৰ ভীৰত যাগ-যজ্ঞ হৈছিল, সত্ৰৰ অধিবেশন হৈছিল।
 সবস্বতীৰ পৱিত্ৰ ভীৰত ঋষিসকলে বেদৰ মন্ত্ৰ দৰ্শন কৰিছিল।
 গতিকে সবস্বতী নদীৰ ওপৰত সেই যুগৰ আৰ্যাসকলৰ গভীৰ জ্ঞান
 অনুমান কৰিব পাৰি। বেদত সবস্বতীক পৱিত্ৰকাৰিণী, নদীশ্ৰেষ্ঠ,
 মাতৃশ্ৰেষ্ঠ, দেৱীশ্ৰেষ্ঠ বোলা হৈছে। ভৰতবংশীয় বজ্জাসকলে সবস্বতীৰ
 ভীৰতেই বাজত্ব কৰিছিল আৰু সেই বংশৰ কুলদেৱতা ভাৰতী আৰু
 সবস্বতী দুয়ো ক্ৰমে একে হৈ পৰিছিল। নদী সবস্বতী কালক্ৰমত
 জ্ঞান-বিজ্ঞা-কবিত্ব, সূকুমাৰ শিল্পৰ অধিষ্ঠাত্ৰীৰূপে কেনেকৈ গোটেই
 ভাৰততে পূজিতা হ'ল, ইয়াৰ অনুসন্ধান ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক বুৰঞ্জীৰ
 এটা মনোগ্রাহী বিষয়।

শঙ্কৰাচাৰ্য্য প্ৰতিষ্ঠিত মঠবিলাকত সবস্বতীৰ প্ৰতিমা প্ৰতিষ্ঠিত
 আৰু পূজিত। তেওঁৰ প্ৰতিষ্ঠিত সম্প্ৰদায়ৰ সন্ন্যাসীৰ উপাধি সবস্বতী,
 ভাৰতী ইত্যাদি।

কালিকাপুৰাণ অসমতে বচনা হৈছিল বুলি পণ্ডিতসকলে কয়।
 তাত সবস্বতী পূজা আৰু সবস্বতীৰ মূৰ্ত্তিৰ কথা আছে। অসমত তাৰ
 আগৰপৰাই সবস্বতী পূজা প্ৰচলিত হৈ আছিল বুলি ধৰিব পাৰি।

একান্ত বৈষ্ণৱ কৱিসকলৰ বাহিৰে পুৰণি অসমৰ প্ৰায় কৱিয়ে
 সবস্বতীৰ বন্দনা কৰিছে। আগৰ দিনৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে দৈনিক
 কলি-পুথি লওঁতেই 'সবস্বতী সবস্বতী কণ্ঠে কলাপী' গায়।

সবস্বতী গোসাঁনীক এওঁ গাখীৰ আৰু আঠৈ দিয়ে। সবস্বতী
 পূজাত নলগোৱাকৈ বগবী মুখত নিদিয়ৈ।

প্ৰাচীন ভাৰতৰ পুৰাণ-আখ্যান অগাধ অৰণ্যৰ দৰে। তাত
 সোমালে পৰম্পৰাবিৰোধী কাহিনী পঢ়ি অলপধুৱা মানুহ বিভ্ৰান্ত
 হয়। আজিকালি কোনো কোনো পণ্ডিতে জ্যোতিষ, বেদ আৰু
 পুৰাণ মিলাই হুৰ্গাপূজা, বাসমাত্ৰা, লক্ষ্মীপূজা, সবস্বতী পূজা, কাকুৰা,
 জুলনমাত্ৰা, জন্মাষ্টমী আদি পৰ্ববোৰৰ আকাশৰ এই-নক্সৰ লগত

সহস্র উলিয়াবলৈ যত্ন কৰিছে। এইবোৰ গণিত-জ্যোতিষৰ কথা, সাধাৰণে বুজিবলৈকো টান পায়। সব্বতীৰ পূজাৰ উৎপত্তি সহস্ৰেও জ্যোতিষীয়ে ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিছে। বিবিধ পুৰাণত বিবিধ আখ্যানো আছে।

লক্ষী-সব্বতীক বিষ্ণুৰ ভাৰ্য্যা বুলিয়েই সৰল বিশ্বাসী মানুহে জানে। বিষ্ণুক স্তুতি কৰাৰ যি ভাষা তাৰো গৰাকী সব্বতীয়েই।

কিবা স্তুতি-নতি কৰিবো তোমাক যাৰ ভাৰ্য্যা সব্বতী।

স্তুতি কৰিবলৈকে। সব্বতীৰ সহায় লাগে। ধন-বস্তুৰ কাৰণে লক্ষীৰ কৃপা লাগে। বেদৰ এটা মন্ত্ৰত সব্বতীৰ ওচৰত পুত্ৰ প্ৰাৰ্থনা কৰাৰ কথা আছে। বেদৰ অনেক কাজৰ পাচত হে সত্যনাবায়ণ পূজাৰ প্ৰচাৰ। বৰ্গী পূজাৰো।